

	MAKALE ADI	SAYFA
1	<i>YÖNETİM TEKNOLOJİSİ: YÖNTEMBİLİMSSEL BAKIŞ AÇILARI</i> <i>Prof. Dr. Gürcan PAPTAYA</i>	5-26
2	<i>ONE HEALTH BİLEŞENLERİNİN ÖNEMİ, EKONOMİ VE FİNANSAL PİYASALARLA İLİŞKİSİ</i> <i>Seda TOPAL, Doç. Dr. Kemal YAMAN</i>	27-51
3	<i>ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ SOSYAL GİRİŞİM DÜZEYİ VE YAŞAM TATMİNİ DÜZEYİ İNCELEMESİ</i> <i>Öğr. Gör. Aynur ÇELİK</i>	52-67
4	<i>THE EFFECT OF CRISIS MANAGEMENT PRACTICES IN THE MEDIA INDUSTRY ON THE JOB PERFORMANCE OF EMPLOYEES, THE MEDIATING ROLE OF TRUST IN COLLEAGUES</i> <i>Dr. Kadir AKTAŞ</i>	68-80
5		
6		
7		

Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi

IDEAS

ISSN: 2149-5823

Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi yılda 2 kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Türkçe ve İngilizce dillerinde iktisat, işletme, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve kamu yönetimi, davranış bilimleri, maliye, ekonometri, çalışma ekonomisi ve endüstriyel ilişkiler, bankacılık ve finans, insan kaynakları yönetimi, yönetim bilişim sistemleri, sosyal hizmet, uluslararası ticaret ve lojistik, sağlık bilimleri yönetimi, eğitim yönetimi ve ilişkili alanlarda makaleler yayımlar. Dergide yayımlanan makalelerin dil, bilim, yasal ve etik sorumluluğu yazara aittir. Tüm makaleler intihal taramasından geçirilerek yayımlanır. Makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

International Journal of Economics and Administrative Sciences is peer reviewed journal published twice a year. It publishes articles both in Turkish and English languages in the fields of economics, business administration, international relations, political science and public administration, behavioral sciences, finance, econometrics, labor economics and industrial relations, banking and finance, human resources management, management information systems, social services, international trade and logistics, health sciences management, educational administration and related fields. The language, science, legal and ethical responsibility of the articles published in the journal belongs to the author. All articles are published after a plagiarism scan. The published contents in the articles cannot be used without being cited.

Editörler / Editors in Chief

- Prof. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN (Toros Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ömer TURUNÇ (Antalya Bilim Üniversitesi)

Yayın Kurulu / Editorial Board

- Prof. Dr. Abdülkadir VAROĞLU (Başkent Üniversitesi)
- Prof. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN (Toros Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ömer TURUNÇ (Antalya Bilim Üniversitesi)
- Prof. Dr. Umut AVCI (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Doç. Dr. İrfan AKKOÇ

 Danışma Kurulu / Advisory Board

- Prof. Dr. Abdülkadir VAROĞLU (Başkent Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ahmet ERKUŞ (Bahçeşehir Üniversitesi)
- Prof. Dr. Bekir GÖVDERE (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Cengiz DURAN (Dumlupınar Üniversitesi)
- Prof. Dr. Dilaver TENGİLİMOĞLU (Atılım Üniversitesi)
- Prof. Dr. Dilek ZAMANTILI NAYIR (Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ebru GÜNLÜ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ela ÜNLER (Bahçeşehir Üniversitesi.)
- Prof. Dr. Enver ÖZKALP (Anadolu Üniversitesi)
- Prof. Dr. Gökmen DAĞLI (Yakın Doğu Üniversitesi)
- Prof. Dr. Gürcan PAPATYA (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Hakan TURGUT (Başkent Üniversitesi)
- Prof. Dr. Hakkı AKTAŞ (İstanbul Üniversitesi)
- Prof. Dr. Haldun YALÇINKAYA (TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi)
- Prof. Dr. Haluk KORKMAZYÜREK (Toros Üniversitesi)
- Prof. Dr. Harun ŞEŞEN (Lefke Avrupa Üniversitesi)
- Prof. Dr. Haydar SUR (Üsküdar Üniversitesi)
- Prof. Dr. Himmet KARADAL (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim EROL (Celal Bayar Üniversitesi)
- Prof. Dr. İsmail TOKMAK (Başkent Üniversitesi)
- Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim Sani MERT (Antalya Bilim Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mahmut PAKSOY (İstanbul Kültür Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mazlum ÇELİK (Hasan Kalyoncu Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mehmet İNCE (Tarsus Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mine Afacan FİNDİKLİ (İstinye Üniversitesi)
- Prof. Dr. Murat ÇUHADAR (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mustafa Fedai ÇAVUŞ (Korkut Ata Üniversitesi)
- Prof. Dr. Nejat BASIM (Başkent Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ömer Faruk İŞCAN (Atatürk Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ömer GİDER (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Prof. Dr. Sebahattin YILDIZ (Kafkas Üniversitesi)
- Prof. Dr. Selim Adem HATIRLI (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ufuk TÜREN (Ostim Teknik Üniversitesi)
- Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Umut AVCI (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ünsal SİĞRI (Ostim Teknik Üniversitesi)
- Prof. Dr. Yusuf GÜMÜŞ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ayhan DEMİRCİ (Toros Üniversitesi)
- Doç. Dr. Emine Özlem KÖROĞLU (Toros Üniversitesi)
- Doç. Dr. A. Mohammed ABUBAKAR (Antalya Bilim Üniversitesi)

*İsimler, akademik ünvan ve alfabetik sıra gözetilerek sıralanmıştır.
Names are listed in academic title and alphabetical order.*

Dergimiz, 2016 yılı 2. sayıdan itibaren uluslararası endekslerde taranmaktadır.

*Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir.
Yayınlanan eserlerde yer alan içerikler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.*

*All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors.
The published contents in the articles cannot be used without being cited.*

Makalenin on-line kopyasına erişmek için / To reach the on-line copy of article: <http://dergipark.org.tr/uiibd>

YÖNETİM TEKNOLOJİSİ: YÖNTEMBİLİMSEL BAKIŞ AÇILARI

Gürcan PAPATYA*

ÖZ Yönetimbilim kapsamında yönetim teknolojisi bilimsel araştırma konusu edilmediği gibi, kullanımı noktasında da sorunlar bulunmaktadır. Yalın anlamda yönetim teknolojisi, “yönetim olgusunun teknik bilgisi ve uygulaması hakkında” sözlemede bulunmak ve konuşma yapmak veya yönetim tekniği ve uygulama “logos”unu ifade etmektir. Ziyadesiyle, yönetimbilim üretim bilgisine ve teorisine odaklanmayı önceler. Öte yandan yönetim teknolojisi büsbütün hayatı kolaylaştırıcı araç-gereci üretme ve kullanma mantığı “lojik” olarak da tanımlanabilir. Ancak öz olarak yönetim teknolojisi, yönetimbilim mantığını ve tekniğini ifade eder. Temel amacı, yönetim tekniğine ve uygulamalarına dair bilgileri düzenleme, denetleme ve değerlendirme olarak nitelendirilebilir. Düzenleme betimlemeleri, tanımlamaları ve sınıflandırmaları; denetleme standartları, ilkeleri ve yönergeleri; değerlendirme araçları, gereçleri ve teknikleri esas alır. Buna bağlı yönetimbilim kapsamını ve işlemini oluşturur. O halde yönetim teknolojisi, yönetimbilimin felsefi ve bilimsel bir çalışma alanı olmayı hak etmektedir. Yönetimbilim yazınalanında yönetim teknolojisi yönünde özel bir alan bulunmamakta ve yöntembilim çalışmalarıyla karıştırılmaktadır. Hassaten alanda yöntem, teknik, araç-gereç, uygulama vs. gibi kavramların yerli yersiz kullanılmasına ve ifade edilmesine de yol açmaktadır. Doğal olarak bu durum yönetimbiliminde uygulamayı retorığe, pratiği teoriyi irca etme (eski halinde döndürme) tercihine itmekte, entellektüel kısırlığa sokmakta ve zihinsel çalışmalarda, retorik, felsefe ve teorilerden yadsınamaz kopuşlara yol açmaktadır.

Bu amaçla makale yönetim teknolojisinin yönetimbiliminin kopmaz bir parçası olarak, techne (teknik bilgi) ve uygulamalar hakkında yapılan sözlem (sanat bilimi) gerekleri üzerinden, yöntembilimsel bakış açılarını geliştirme ve açıklama amaçlamaktadır. Böylece yönetim teknolojisi kapsamında yapılanları anlama, söylemleri anlatma, tanıtıları açıklama ve kanıtları gösterme hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yönetimbilim, Yönetim Teknolojisi, Yönetim felsefesi, Yöntembilim

Jel Sınıflandırması: M0, Y50, Y80, Z0.

DOI: 10.29131/uiibd.1483031

Geliş tarihi: 13.05.2024 / **Kabul Tarihi:** 13.06.2024 / **Yayın Tarihi:** 20.06.2024

MANAGEMENT TECHNOLOGY: METHODOLOGICAL PERSPECTIVES

ABSTRACT: Management technology is not the subject of scientific research within the scope of managementology, and there are problems in its use. In simple terms, management technology means making statements and speeches “about the technical knowledge and application of management phenomenon” or expressing the “logos” of management technique and practice. Managementology prioritizes focusing on production knowledge and theory. On the other hand, management technology can also be considered “logical”, which is the logic of producing and using tools and equipment that make life easier. However, management technology essentially expresses the logic and technique of managementology. Its main purpose can be defined as the organization, monitoring and evaluation of information regarding management techniques and practices. Regulation descriptions, definitions and classifications; auditing standards, policies and guidelines; it is based on evaluation tools, equipment and techniques. Accordingly, it constitutes the scope and scope of managementology. Therefore, management technology deserves to be a philosophical and scientific field of study in managementology. There is no specific field for management technology in the managementology literature and it is confused with methodology studies. Especially in the field, methods, techniques, tools, applications, etc. It also leads to inappropriate use and expression of concepts such as. Naturally, this situation pushes practice to rhetoric in managementology, practice to reduce theory (to its former state), leads to intellectual sterility, and leads to undeniable breaks from rhetoric, philosophy and theories in mental studies. For this purpose, the article aims to develop and explain the methodological perspectives of management technology as an inseparable part of management science, through the requirements of discourse (art science) about techne (technical knowledge) and applications. Thus, it is aimed to understand what is done within the scope of management technology, to explain the discourses, to explain the evidence and to show the evidence.

Key Words: Managementology, Management Technology, Management philosophy, Methodology.

Jel Classification: M0, Y50, Y80, Z0.

Received: 13.05.2024 / **Accepted:** 13.06.2024 / **Published:** 20.12.2024

* Prof. Dr. Gürcan PAPATYA, Süleyman Demirel University, Business Administration Department, gurcanpapatya@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9647-5662

Kaynak gösterimi için:

PAPATYA, G. (2024). YÖNETİM TEKNOLOJİSİ: YÖNTEMBİLİMSEL BAKIŞ AÇILARI, Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 10(1), 5-26. DOI: 10.29131/uiibd.1483031

Makale Hakkında

Makale yönetim teknolojisinin yönetimbiliminin ayrılmaz bir parçası olduğu kabulüne bağlı izlenmiştir. Özellikle yönetimbilim *yazınalanında* (literature-literatür) bu yönde bir alanın ve girişimin de bulunmadığı izlenmiştir. Dolayısıyla makale bu gerekçeyle yapılandırılmış ve yönetimbilimde “teknğin bilgisi ve uygulaması hakkında” söylemleri, konuşmaları ve anlatıları yani tekniğin logos’unu çözümlmeyi amaçlamıştır. Yönetim teknolojisinin de sadece insan faaliyetleri ve sonucu olarak görülen düşüncenin ötesinde, sosyal ve uygulamalı bilimler veya bizzat yönetimbiliminin bir altbilim dalı olarak ele alınması ve “lojik” kabul esasına bağlı incelenmesi hedeflenmiştir. O halde makale, yönetim faaliyetlerini ve uygulamalarını gerçekleyebilmek için, internet, bilgisayar ve diğer ileri teknolojik olanaklar ile her türlü fiziki veya tarifler, teoriler gibi; fiziki olmayan veya planlama, tasarlama gibi etkinlikler ya da uygulama biçimi, sonuçları anlatma gibi takdir faaliyetleri kapsamında “teknik bilim” veya “teknolojibilim” önermesiyle yürütülebilir olduğu düşünülmüştür. (bkz. Mitcham, 1994)

Makale yönetimbilimde atlanan ve göz ardı edilen yönetim teknolojisine akli, fikri ve keşfi bir tasarım olarak bakma, bunun için özü, özellikleri ve özneliği itibariyle de yönetimbilim yazınalanında oluşturulan reel, ideal veya teknik, retorik ve teorik olarak vurgulanan ontolojik, epistemolojik ve kozmolojik yönleri ortaya koymayı hedeflemiştir. Burada pragmatik, pratik ve praksiyolojik sebepler kadar, bağlamsallıkların, ilişkiselliklerin ve nedenselliklerin araştırılmasına çalışılmıştır. Bu itibarla makalede yönetim felsefesi, özellikle mantık bilim öncülü olarak *yöntembilimsel (methodological) bir bakış* özlenmiştir.

Makalede yönetim teknolojisini yöntembilim üzerinden değerlendirme, biyo-bölgesel vizyonu ve özellikle Colorado Nehri’ni Büyük Kanyon boyunca keşfi ve incelemesiyle tanınan Amerikalı jeolog John Wesley Powell (1834-1902)’ın “sözteknolojisi (wordtechnology)” ifadesi logos olarak takip edilmiştir.¹ İnsanların yaşam biçimi, hayat ilgisi, dünya tutumu, doğa tavrı, etkinlikleri, ilişkileri, etkileşimleri, inançları, düşünceleri, bilgileri, sistemleri vs. işaret eden logos’u, kültürün bir yansıması olduğu önemli bulunmuş, sözteknolojisi’nin insan dünyasını veya yaşam biçimini anlamlandıran logos olması kadar, bunu destekleyen lojik yaşam biçimlerini açıklama gücü yarattığı ve kabuller sağladığı değerlendirilmiştir. Her yönde yönetim teknolojisi araştırmaya değer alan ve girişim olarak görülmüş ve/dolayısıyla, *antropolojik bir kapsamı* da belirtilmiş olmaktadır. (bkz. İnam, 1999: 62; ayrıca bkz. Tylor, 1871)

Giriş

Yönetim teknolojisi deyince akla çok şeyin gelmesi, bu yönde bilimsel bir araştırma ve açıklama yapma ihtiyacı oluşturmaktadır. Yönetim teknolojisi, “yönetimin teknik bilgisi ve uygulaması hakkında” sözlemde² bulunmak ve konuşma yapmak veya yönetim tekniği ve uygulama “logos”unu ifade etmektir. Yanısıra yönetim teknolojisi hayatı kolaylaştırmaya dair “araç-gereci üretme ve kullanma mantığı”, lojik olarak da tanınabilir. Ancak öz olarak yönetim teknolojisi, yönetimbilim mantığını ifade etmektedir. Temel amacı, yönetim

¹ Ziyadesiyle, Amerikalı Kızılderili kabile *dilleri ve etnolojileri* üzerine yaptığı çalışmalar ile tanınan Wesley, 1877 yılında “Amerikan Kızılderili Dilleri El Kitabı’na Giriş (Introduction to Handbook of American Indian Languages)” adlı kitabında Kuzey Amerika’da yaşayan 58 Kızılderili kabilesinden topladığı dil verilerini veya sözcüklerini, gerçek ve ikincil anlamlarını sınıflandırarak, Kızılderili dil dağılım haritasını oluşturmuştur. Ayrıca Alman kökenli Amerikalı antropolog Franz Uri Boas ve diğer bilim adamlarının çalışmalarına sponsor olmuş, 1891 yılında Kuzey Amerika yerli dillerinin ilk kapsamlı araştırmalarını yapmıştır. bkz. Boas, Powell ve Holder, 1966.

tekniklerine ve uygulamalarına dair bilgileri düzenleme, denetleme ve değerlendirme olarak nitelenir: Düzenleme betimlemeleri, tanımlamaları ve sınıflandırmaları; denetleme standartları, ilkeleri ve yönergeleri; değerlendirme araçları, gereçleri ve teknikleri esas alır. Buna bağlı yönetimbilim kaplamı (extension) ve içlemi (intension) deneyimlenir. Ziyadesiyle, yönetim alanında uygulamaya yönelik üretim bilgisi ve kuramı öncelenir. Ancak her halde yönetim teknolojisi felsefi ve bilimsel bir çalışma alanı olmaktadır.

Yönetimbilim yazınlarında yönetim teknolojisi olarak adlandırılan özel bir alan ve girişim bulunmamaktadır, bu yönlü değerlendirilebilecek çalışmaların da karmaşıklığı izlenmektedir. Doğal olarak yapılan çoğu yayınında yöntem, teknik, araç-gereç, uygulama vs. gibi kavramlar birbiri içine girmekte veya aynı anlamda kullanılarak geçirilmektedir. Bu durum yönetimbilimde uygulamayı retoriğe, pratiği teoriye irca etme (eski halinde döndürme) tercihine iterek, entellektüel kısırlık içine sokmakta ve zihinsel çalışmalarda felsefeden ve teoriden köklü kopuşlara yol açmaktadır.

İşte makale yönetim teknolojisinin yönetimbiliminin ayrılmaz bir parçası olduğu kabulüne bağlı, techne (teknik bilgi) ve uygulamalar hakkında yapılan sözlem [sanat] gerekleri üzerinden, *yöntembilimsel bir* perspektif geliştirme ve açıklama amaçlamaktadır. Böylece yönetim teknolojisi kapsamında söylemleri anlama, yapılanları anlatma, tanıtıları açıklama ve kanıtları gösterme hedeflenmektedir.

1. Teknoloji nedir?

Teknoloji Latince “techne”den gelmektedir. Dîvânü Lugâti’t-Türk’te karşılığı aynı şekilde techne olarak yazılmaktadır. “Techne” sanattır. (ayrıca bkz. Freyer, 2018) Sanat, bilgi kaynağı olarak anlama, anlatma ve açıklama yollarından biridir. Temelinde *akıl* esastır. Akıl bilgi, takdir ve iradî faaliyetler gerektirir. Takdir ve iradî faaliyetler ise, bilgi üzerinden seçim yapmayı tanımlar. Yapılan seçimlerle olması gereken iletişimin ve etkileşimin gerçekleşmesi amaçlanır. Bu açıdan sanat bilgi, akıl, irade, takdir ve seçim faaliyetlerini ifade eder. Böylece bir iletim ve etki yaratmak hedeflenir. Eğer iletim sağlanırsa *etkilenim*, iletişim sağlanırsa *etkileşim* yaratılmış olur.³

Beri yandan sanatta bilgi doğru-yanlış olmaktan ziyade, güzel-çirkin değer yargılarıyla öncelenir. Sanatkâr varolanı olduğu gibi değil, özünde olanı, en güzeli yansıtır. O halde doğal olarak “iyi” ve “doğru” da imlemiş olur. Yani sanatkârın muradı görünürde güzellik olsa da, aslında iyiye ve doğruya yönelik akli öncelemektir. Akıl en etkili şekilde yapıtlar sunma muradı gözetilir. Burada sanatkâr, objektif olan dış bilgileri, sübjektif değerler ve artan etkileşimi yönetmek, takdiri ve iradî faaliyetleri gerçekleştirmek ister. Ancak takdiri ve iradî faaliyetler akıl tarafından yönlendirmediğinde, mantık devreden çıkar ve ifade etme zorlukları yaşanır (Öner, 1995: 47-48).

Techne söz konusu olduğunda çoğu zaman [filozof profesör Ahmet İnam’ın vurgusuyla] mütoslar (söylenceler-myth) devreye girer ve kabul edilebilir bir açıklama yapma pozisyonu araştırılır. *Söylence* araç yaratma bilgisi techne’nin [logos’un] insanlara, doğaya, dünyaya ve evrene hükmeden güç ve Olimpos dağı tanrılarında intikam almaya yönelik Prometheus’un

² Makalede “sözlem” Fransızca “prononciation” yani “söyleyiş (telaffuz)” anlamı bulunmaz. Sözlem bir olayı, bir gerçeği veya bir nesneyi anlama ve bilme konusunda *sesi söz, sözü de bilgi haline getirme ve değerli kılma [sanat] eylemi* olarak kullanılmış ve önerilmiştir.

³ Bu bağlamda zanaat (craft-ustalık) kavramı özellikle vurgulanmamıştır. Çünkü zanaat (craft) ve sanat (art) “fayda, yarar ve çıkar” bağlamında farklılaşır. Hatta “Sanatın icadı (The invention of art)” kitabında sanat felsefesi profesörü Larry Shiner, techne’nin ne sanat ne de zanaat olarak tercüme edilemeyeceğini vurgular. bkz. Shiner, 2001.

ateşi çalıp insanlara vermesine ilişkindir. Bu söylenece insanlar tanrıların hükmetme gücü olan “poiesis”i yani hakikate ulaşmak için *yaratma ve yapma gücünü* kullanmak isterken yetersizlik içine girerler. Tekne işletilemez ve insan tanrısal hükmetme gücünü ve/veya tanrılaşmayı başaramaz.⁴ Yine de tekne sahibi insanlar, tanrılar ve tanrıçalar soyundan geldiği ve tanrısal anlam taşıdığı ifade edilmiş olur.⁵ Diğer bir deyişle tekne sahibi insanların çalışmalarını tanrısal bir titizlik içinde, en etkili veya mükemmel şekilde yapması, aksi hale “gazaba duçar” olacağı veya tanrıların öfkesine yol açılacağı haber verilmiş olur.

O halde sözgelisi elbecerisine dayalı dülgerlik, düşbecerisine dayalı müneccimlik, ruhbecerisine dayalı müzisyenlik, kasbecerisine dayalı askerlik vs. tekne mesabesinde olur. Ancak tekne mükemmellik için(de)dir. Demek o ki, technenin özü mükemmelliği, tanrısalılığı, aşkınlığı ifade eder ve tekne kut’lanan insana bir armağandır. Ancak bu armağan her insana doğrudan verilmez. Verildiğinde tekne’nin kötüye kullanılması söz konusudur. Sözde insan tanrı, tanrılara-tanrıçalara kafa tutar, gücünden sarhoş olur, tutkularına, aşırılıklarına kurban gider. Hem kendini, hem de diğer insanları zehirler. Bu nedenle tekne kullanımı için bazı sınırlardan, ölçülerden veya “sır”lardan söz edilir. Eğer bu sınırlar ölçüsüz ve sınırsız verilirse, dünyada kötülüğün kaynağı olabilir. Yani tekne sahibi kötülüğe hizmet eder duruma gelir.⁶

Tekne Eski Yunan ile birlikte anılsa da Türk, Sümer, Çin, Hind, Mısır ve Mezopotamya vs. nihayeti Anadolu kadim coğrafyası ve medeniyeti ile birlikte açıklanabilir. (bkz. Witzel, 2012) Ancak tekne Eski Yunan’da kristalize edilmiştir. Kaldı ki insanlığı, medeniyeti, kültürü ve sanatı bir ve bütün olarak alırsak, tekne, insandan insana, dönemden döneme, çağdan çağa aktarılmış, sürekli etkileşmiş, bozulup oluşmuş bir arayış, bir anlam, bir anlatma veya bir açıklama biçiminde özlendiği söylenebilir. (bkz. Hesiodos, 2012; ayrıca bkz. Agizza, 2001)

17. yy. sonrası Avrupa Sanayi Çağı ile birlikte tekne, sanatın bozulması ve bilim-teknik olarak içeriklendirilmesi ve/dahası maddi bir eylem formülü haline dönüşmesi, yeni bir bağlamda *sanatın zanaat* olarak ifade edilmesini kolaylaştırmıştır. Diğer bir deyişle zanaat [antik çağlardaki sınıflı toplum vurgularından farklı şekilde olmasına rağmen] soylu sınıf konumuna erişmesi gereken bir olguyu tanımlamış olmaktadır. Bu durum bilimin artan etkisini ve bir zamanlar soylu sınıfın varlığına karşı bir *rövanşın* alınması durumunu da açıklar. Rövanş da belirli kesimin veya sınıfın bilim güdümlü, sonuç odaklı, çıkar sağlamaya ve fayda yaratmaya yönelik pratik, pragmatik konum alması ve bilimin de “aşırı teknikleşme”si olarak yorumlanır.⁷

Aşırı teknikleşme ekonominin ve *teknolojinin rasyonalizasyon* temel koşulu olarak uygulama ve eylem kavrayışı praxis’in vazgeçilmezliğini vurgular. Dolayısıyla yapıp eylemlerde aranan biricik ölçüt “praxis” olmaktadır. Bu durum fikirleri, fiilleri, kuramları ve kurumları zedelerken, teche kavramının ilk halinden çok uzağa götürmesine de yol açmış olur. Diğer bir

⁴ Freud tekne için şunu açıklar: Tekne tanrı dili ve matematiği olarak, ve/fakat yine insanın tanrılaşmasına yeterli gelmediğinden söz eder. bkz. Freud, 2015; ayrıca bkz. <https://www.felsefe-bilim.com/post/170220853427/techne-kavram%C4%B1-ve-i-nsan>

⁵ Filozof profesör Ahmet İnam bunun için, *Mousa, Asklepiyos, Hefaystos* gibi isimleri öncelikle verir. bkz. İnam, 1999: 68-78; “Mütos” için ayrıca bkz. İnam, 2013. <https://e-dergi.tubitak.gov.tr/edergi/yazi.pdf>

⁶ Burada “ezoterik eğitim” önemsenir. Bazı okuma kaynakları için bkz. Aspren ve Granholm, 2020; Faivre, 2010.

⁷ 1959 yılında Ford Vakfı ve Carnegie işletmesi tarafından yapılan “iş/letme okulları ile ilgili” bir raporda, bu yönlü kanıtlar izlenebilir: Rapor “aşırı uzmanlaşma” ilgisinin yarattığı sorunlara dikkat çekerek, bunun önlenmesine ilişkin çabaların artırılması vurgulanmaktadır. Diğer bir deyişle alan çalışanlarının olayı veya olguyu sadece *teknik düzeyde* açıklama çabası ve bu çabanın her şeyi anlatma peşine düşmesinin yarattığı zafiyete bağlı yapılması gerekenler sıralanır. Bunlar; akademik standartların yükseltilmesi, kalitenin artırılması, meslektaşının ve aşırı teknikleşmenin önlenmesi, çok disiplinli ve çok boyutlu eğitimin önemsenmesi, eğitimin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi, uygulamaya dönük çalışmaların desteklenmesi gibi önerilerdir. bkz. Öz-Alp, 1972: 88-89.

deyişle techne “bir şeyi” özlemekten çok ölçme ısrarını, bilimin felsefi veya teori yapan kısmı logos’u bırakıp, teknik veya pratik yapma kısmı lojik’e yönelik takdimini ve tahkimi yapılır. Felsefi ifadeyle “araçsal (enstrümantal) akıl hakimiyeti” ile oluşan *zihinsel malûliyet* (sakatlık) aralanmış,⁸ ve lojik’le techne’nin ilk hale dönüş gerçeği bulunamaz hale getirilmiş demektir. Bu nedenle aşırı teknikleşme felsefi ve entelektüel olarak güçlü eleştirel bakış öznesi haline gelmiş olur. (bkz. Dusek, 2006)

Teknisyen bakış devreye girdiğinde, sözgelişi sanatta özel beceriler ve eylemler pek faydalı görünmez. Hatta sözgelişi bir edebi eserin faydasız olduğuna dair açıklama daha ötede, yapanların [amiyane tabirle] “boş yaptığına” dair ithamlar, suçlanmalar veya yaftalamalar söz konusu olur. Oysa techne logos’tur. Logos, lojik’in veya tekniğin bilgisi, çalışma, düşünme sözlem ve uygulama alanıdır.⁹ Yani techne bilimin sanat içerimini veya temel mantığını oluşturur. Sanat ise salt fayda, çıkar ve sonuç odaklı düşünül(e)mez. (bkz. Ordine, 2013)

Techne veya logos *kılışal eylem* olarak lojik’in, araç-gereç üretme ve kullanma mantığını açıklar. Daha açık ifade edilirse, araç-gerecin neden ve niçin üretildiğine, kullanıldığına, nasıl yarar sağladığına ve değerli kılındığına dair sorgulama sağlar. Söz konusu bu durum, günümüzde “uygulamalı ve mesleki bilimler”in seyrini belirler veya geleceğini tayin eder. Özellikle şimdilerde lojik’i somutlama gayreti olarak endüstriyel çalışmalar ve üretilmiş nesneye dair değerlendirme ısrarı bunu tasdik eder. O halde tekniğin lojik kapsamı, salt gündelik yaşamı kolaylaştıran *bilim-teknik [araç-gereç] üretimi* olarak karşımıza çıkar (bkz. Agazzi, 1998: 80-85).

Logos, elitler ve entellektüeller arasında zihni bir çalışmanın veya *teorinin pratiği (uygulayımı)* şeklinde üstelenen ve nedenselliğe [yarara ve çıkara] bağlı bir faaliyet olarak algılanır. Bu durumda techne logos’a dair görülür ya da logos’un tehne’ye dair olmadığı söylenir. Daha açık olarak zanaat techne’ye, logos sanata dahil edilir. Modern anlamda ise bu ziyadesiyle “sanatçı zanaatkârlık” ile eşdeğerdir ve “endüstriyel sanatlar (mechanice) bilimi” olarak ele alınır, üstelik bilimsel bilgi türleri kategorisinde değerlendirilir. Endüstriyel veya mekanik sanatlar da, elbecerisi tutumunu niteler.

Tarihsel süreçte logos’u techne’den koparma ve techne’yi lojik yapma girişimi beraberinde, tekne’yi mitik, metafizik ve teolojik birçok soyut unsurdan arındırma ve ayrıştırma kabulüyle logos’un ötelenmesi de söz konusudur (Dear, 2009: 50). Bu durum, sözgelişi 17. yy. filozoflarını “zanaatkârlığı övme” yoluna iterek, logos’un kendi sürgününde yeni bir boyut kazandırma şeklinde izlenir. Batı düşüncesinin mihenk taşlarından İngiliz filozof, bilim adamı Francis Bacon’a (1561-1626) göre de bu boyut, filozofların zanaatkârlık bilgilerini düzenleme, sistemleştirme ve sınıflandırma açısından önemli bir fırsat oluşturmuş, zanaatı techne olarak konumlandırmasına yol açmıştır. (bkz. Zittel, 2008) Döneminin en önemli ansiklopedislerinden Fransız aydınlanma filozofu Denis Diderot (1713-1784) göre, zanaatlar ne bilimsel ne de sanat anlayışı olarak techne’ye evrilememiştir. Bunu da, sanat olarak *güzel sanatların* müstakil alan olarak açıkça tanımlanması ve estetiği vurgulaması; sanayicilerin ve bilim adamlarının ittifakıyla oluşan *endüstriyel kapitalizmin* yükselişi ve uygulamalı bilimler içinde zanaata ihtiyaç duyulmaması gibi iki nedene bağlamıştır (Schatzberg, 2012: 555-563). Bir anlamda bu tespitler bize logos’u techne’den koparma girişimlerinin nasıl savrulduğunu

⁸ Bu vurguların felsefi bağlamı ve farklı [devlet düzeyinde] tezahürü için bkz. Yavuz, 1998: 201-202.

⁹ Bilim felsefesi ve felsefe tarihi profesörü filozof Şaban Teoman Duralı, Kırıkkale Üniversitesinde felsefe lisans düzeyinde verdiği “Felsefe öncesi düşünüş” dersi kapsamında, “Kültür ile medeniyet tarifleri” sonrası, “Felsefe-bilime giden yol” olarak bir içerik verir. bkz. <https://felsefe.klu.edu.tr/Sayfalar/829-prof-dr-teoman-durali.klu?sira=525>

imlemektedir. Oysa techne için logos baştan atılacak bir kapsam değildir ve o olmadan lojik kapasite olarak zanaat varlık kazanamayacağı açıktır.

Bu noktada ara toparlama yaparsak, 19. yüzyıl ile birlikte teche-lojik'in farklı biçimlerinin ve farklı tanımlarının olduğu görülür. Temelde de, teche-loji "sanatların bilimi" veya "endüstriyel sanatlar bilimi" tanımı şeklinde karşımıza çıkar (bkz. Whitney, 1897: 390). Bu tanım, sanatların incelenmesine adanmış bir disiplin olarak techne'nin logos'u şeklinde teknoloji ile etimolojisini uyumlu hale getirir. Ancak sanat bilimi olarak teknolojinin bu tanımı, hiçbir bilimsel bilgi alanını tercüme ettiği ve açıkladığı söylenemez. Dahası akademik alanların çoğu techne konularına odaklanması ve/hatta, bazı disiplin adlarında "bilgi teknolojisi" gibi vurguların yapılması da yaygın bir izleme olmaktadır. Yine de teknoloji bir bilgi alanı olarak izlenmiş gözükür, ve/fakat ayrı bir bilim dalı olarak incelenmez. Burada 20. yy. başında techne'nin logos anlamından köklü kopuşu, özellikle Amerikalı sosyalbilimcilerin "maddi kültür" yaratmak ve sürdürmek [teknik-technic] için kullandığı yöntemlere, araçlara ve araçlara ilişkin teknolojiyi değerlendirme eğilimleri ve teknolojinin teknik anlamını dayatma, "endüstriyel sanatlar" bağlamında techne kavrayışını etkilediği söylenebilir (Schatzberg, 2006).

Aslına bakılırsa teknolojinin endüstriyel sanatlar anlamında kullanılması, sonuçta, bir sanat biçimini tanımlanamaya ilişkin olma gerektiğini ve sanatçısız da sanatın olamayacağını açıklar. Bu şekilde teknoloji doğabilimler kadar sosyalbilimlere de ait bir kapsam oluşturduğu görülür. Ancak sosyalbilimlerde öncelikle bu konuya ayrılmış temel bir alt disiplin oluşmadığı da yadırgatabilir. Ayrıca teknolojiye sosyalbilim ilgisinin de, genellikle "bilim ve uygulamalar (uygulayimbilim)" anlamına gelen "stenografi" ile yani bilim ve teknolojinin bileşik ifadesi olarak bakılması da eksik kalmaktadır (bkz. Schatzberg, 2018: 193-213).

Nihayeti techne'nin "technologie" olarak bir disiplin olma gereği, 18. yy. Alman düşünce ve bilim geleneğinin bir önerisidir. Ancak bu daha ziyade var olan doğal ürünleri işleme, yeni şey/leri oluşturma veya el sanatlarına dair *materyali kullanma bilimi* olmaktadır ve ticaretle özleştirilir. Yani teknoloji, zanaatkârlığa veya ticarete konu olan materyalleri işleme ve sanatların, deneyimsel, elbecerisi gerektiren ve öğretilbilir bilgisi olan bir alan şeklinde değerlendirilir. Böylece zanaat ile sanat arasında önemli bir ayırım ortaya konarak, teknolojinin endüstriyel bilim olarak sanattan farklılaştığı, son noktada teknoloji zanaat [sözgelişi mühendislik gibi] ve sanat arasında dolaşıp, "bilimsel zanaatkarlık" olarak karara geldiği gözükmektedir.

O halde olası sorunları aşmak için yapılan "sanatçı zanaatkarlık" veya *us(ta) hamlesi* de, "sanatın karın doyurucu yönlü" sanat-iş, yani heykel, mimari, grafik, yazı, fotoğraf gibi, işin de iş-teknik, yani her türlü işe yarar araç-gereç üretimi olarak evrilişi ve dönüşümü açıklanabilir. (bkz. Özakhun, 2023) Yine de son tahlilde karşımıza şu çıkmaktadır: Bu evrilmiş ve dönüşüm zanaatın değil, sanatın zanaat yönünü oluşturma, zanaatın da iş-teknik noktasında fayda, çıkar ve yarar sağlamaya dönük olmasından öte bir şey değildir. (bu yönlü bilgiyi süreçleme, olgunlaştırma ve tamamlama konusunda bkz. Artun, 2009) Neticede techne logos'un lojik yönünü oluşturur ve/ziyadesiyle, sanatın zanaat yönü teknolojiye dönüşünü gösterir. Ancak teknolojinin sosyalbilimlerde bir alt bilim hali bulunmamaktadır. Hatta her şeyi açıklama kudreti bulunan antropoloji bile, *maddi kültür* kapsamında kendi çatısına aldığı teknolojiyi bir alt bilim olarak geliştirememiş ve 1880'li yıllarda Amerikan antropolojisinde, evrimsel antropolojinin temel araştırma alanı, 1940'lardan sonra *kavram repertuarından* büyük ölçüde silinmiştir (Schatzberg, 2018: 198). Dolayısıyla teknoloji beşeri bilimlerin değil, endüstriyel sanatların bir parçası şeklinde izlenmiş (bkz. Tylor, 1881) ve maddi geçimi

sağlayan bir iş olarak belirmiş, iş de iş-teknik olarak düşünülmüştür. Daha sonra antropologların etkileriyle “maddi ve geçim sanatları” olarak teknoloji inceleme konusu yapılsa da, gerçek müstakil kapsamını erişememiştir. (bkz. Tylor, 1871; daha geniş değerlendirme ve bilgi örgüsü izlemesi için bkz. Schatzberg, 2018: 193-213)

Gerçi, 1879 yılında kâşif John Wesley Powell [açıkça kullanmasa da] teknolojiyi arkeolojiye bağlı antropolojinin temel araştırma bölümü olarak, güzel sanatlardan farklı maddi, endüstriyel ve pratik sanatların [veya zanaatların] biri olarak değerlemesi ilgi yaratmıştır (Powell 1883: 181-182). Dolayısıyla teknoloji, bilimsel düzeyini antropolojiye sağlama yoluna gitmiş, bilim ve teknoloji birlikte değerlendirilmeye başlanmış, endüstriyle ilişkili bulunarak, antropolojinin alt inceleme alanı [daha çok üretim araçları] ve konusu olmuştur.

Sosyalbilimlerde teknoloji, modern antropolojinin kurucusu Amerikalı kültürel antropolog Franz Boas (1858-1942) ile antropolojik anlamını ve yerini bulmaya çalışmıştır. Ancak teknoloji makûs tarihini aşamamış, maddi kültür öğeleri ve günlük kullanım eşyası tekstil, çanak-çömlek vs. gibi etnolojik buluntular üzerinden sınırlandırılarak ve/ziyadesiyle, tümevarımsal şekilde incelenmiş ve yorumlanmıştır. Boas’ın 1942 yılında ölümünden sonra bu savunuş da savrulmuş, neredeyse tamamen yok olmuştur.

Günümüzde ise teknoloji, pratikte kullanılan iş-gereçler veya maddi geçim faaliyeti zanaatın, sanat dönüşümü veya maddi sanatlar ve araçlar şeklinde, kısmen antropolojik bir bakış açısıyla düşünülmektedir. O halde bile teknoloji ayrı bir disiplin olarak görülmemektedir. Öte yandan teknoloji sosyalbilimlerde “metodoloji” ile eşleştirilerek, uygulama tekniği şeklinde konumlandırıldığı ve entellektüel bir biçimde izlendiği de söylenebilir.

2. Yönetimbilim Açıklama Perspektifleri ve Müstakil Tartışmalar

Genellikle yönetimbilim yazınında “yönetim [olgusu] nedir?” gibi hem teorik hem pratik temel bir soru perspektifinde konu tartışmaya açılır ve çoğunlukla şu mihenk cümle ile devam edilir: “Yönetim bilgisi öğrenim sistematığına sahip midir?” Çünkü yönetim olgusunun bilim kapsamı oluşturması için, öğretilebilir ve sistematik bir bilgisi gerekir. Devam soruları da şu olur: “Yönetim bilgi alanı öğretiminde yapıp eylemler kendine özgü müdür? Özel kavramları, yöntemleri, teknikleri, araçları var mıdır veya sistematik bilgi birikimi ve kendine özgü kuramları var mıdır?” Eğer bu sorulara dair cevaplar varsa, yönetim bilgi alanı öğretilebilir bir bilimsel disiplin olduğundan söz edilir.

Çağın yönetim teorisini Avusturya asıllı Amerikalı filozof Peter Ferdinand Drucker (1909-2005) bunun için yeni bir perspektif verir ve yönetim olgusunun öğretilip öğretilmeyeceğini tartışmaktan ziyade, “bir uygulama” olarak kabul edilip, “uygulamalı bilim” nitelemesi üzerinde kafa yormanın daha makul olacağını önerir (bkz. Drucker, 1996). Çünkü yönetim uygulaması, yöneticiler aracılığıyla yerine getirilen bir faaliyeti ifade eder. Yanısıra sözgelisi Amerikalı kamu yönetimi teorisini Luther Halsey Gulick (1892-1993) tıpkı Platon’un “ideal devlet” önermesinde vurgulanan yöneticilerin “filozof kral” olması gerektiği açıklama perspektifi ve felsefi-epistemolojik yaklaşımı tartışma alanına düşebilir. Dahası/böylece yönetim olgusu öğrenilebilir ve öğretilebilir “bir bilgi alanı ve disiplini” olarak tanımlanabilir. Bilgi alanında toplanan bilginin de bilimsel olduğu kanaati oluşur. Ek olarak Amerikalı yönetim filozofu Mary Parker Follet (1868-1933)’ın yönetime bilim değil, sanat bakışı da bir şekilde değerlendirilebilir. (Follett, 1924; ayrıca bkz. Akbaş ve Taner, 2022: 88-108; Graham, 1995: 163-177)

O zaman yönetim olgusu bir uygulama, bir bilgi ve bir sanat alanı olarak açıklama perspektifleri tartışılabilir olur. Elbette bu açıklama perspektifleri, yönetim olgusunun bilim kapsamı oluşturma açısından yararlı tartışmalardır (Cornelissen, 2017: 368-383). Ancak daha güçlü argümanların alana getirilmesi, soruşturulması ve tartışılması beklenir. (bkz. Gribbins ve Hunt, 1978: 139-144)

Yönetim olgusu temelde hem sürece, hem de sonuca bağlı ele alınır ve [yaygın olarak] uygulama eksenli açıklanır. Bu durum yönetim olgusunun bir uygulama olarak bilime ve sanata bağlamayı kolaylaştırır. Dolayısıyla, yönetim olgusu ve doğası, bilim ve sanat arayışını süreçler.

Ancak yönetimbilim [sistematik] *belirsizlik*ten hareket eder. Belirsizlikleri ortadan kaldıracak olagelen kalıplar üzerinde durur, kullanır ve dönüştürür. Bu durum bilimin diyalektik ve dinamik görüş açısı ile tutarlılık taşır. Statik görüş, bilimi mevcut bilgiyi temsil eden gerçekler bütünü şeklinde ele alınır. Dinamik görüş ise, kullanılan süreçlere odaklanarak bilimi bir "etkinlik" olarak görür. *Bilimsel bilgi* bu sürecin çıktısı olur. Statik görünümüyle bilim, genel ve birleştirici bir teoriye sahip olmayan herhangi bir disiplin olarak düşünülür. Ancak bilim pazılın parçaları gibi bir veya daha fazla merkezi teori etrafında düzenlemeler yapmayı gerektirir. Genel ve birleştirici teori ölçütü ise, bilimi donuklaştırır. Bu nedenle, bir süreç olarak bilime odaklanmak daha makul bir yaklaşım olarak gözükmektedir.

Bu noktada "bilim nedir?" sorusu ilerletilirse, sorulacak soru "Bilim ne işe yarar?" şeklinde ivme kazanabilir. En kestirme yoldan bilim, dolaysız yarar, fayda ve çıkar amaçlı ayrı ayrı olaylar, olgular ve durumlar hakkında bilgileri toplama, birleştirme ve genel yasalar oluşturma faaliyetidir. Böylece bilinenden bilinmesi gereken kavrayış sağlanır. Bunun için genelgeçer yasalar ve teoriler oluşturulmasına çalışılır. Ancak bu açıklama çabaları bilimin bütünü değildir, küçük bir parçasını oluşturur.

Yönetimbilim temel açıklama perspektifi tartışmasına geri döndüğünde, "yönetim genel ve birleştirici bir teoriye sahip midir?" sorusu sorulabilir. Yazında şu ana kadar buna yönelik bir uzlaşma izlenmemektedir (Suddaby, 2010: 346-357). Söz konusu alandaki teori bolluğu da bunu işaret ettiği söylenebilir. (bkz. Weick, 1995: 385-390; Nicolai ve Seidl, 2010: 1257-1285) Öyle ise soru şu şekilde yinelenirse, "yönetim genel, güçlü ve birleştirici teori/ler üretebilir mi?" Bu soru için de verilecek çok cevap bulunabilir.

Cevap vermeye ilişkin *yönetim düşünme okulları* üzerinden açıklama perspektifi tartışması genişletilebilir ve şu açılış sorusu buraya eklenebilir: Amerikalı yönetim teorisyeni Harold D. Koontz'ın (1909-1984) "yönetim düşüncesini özlemeye dair yönetimi süreç, ampirik, insan davranışları, sosyal sistem, karar teorisi ve matematik okulları tasnifi, genel ve birleştirici teori üretmeye yönelik ele alınabilir mi?" (bkz. Koontz, 1961: 174-188; Koontz, 1980: 175-187) Belki/hatta, birçok yapılan ve yapılacak sınıflandırma, yönetimin bilim olduğu fikrini desteklediği düşünülebilir. Ancak bu fikir bir az daha ileri götürüldüğünde, yönetim olgusunu incelemek için vurgulanan düşünme okulları, bilimin aradığı "genel ve birleştirici teori" önermesini ve yönetimin bilim olma fikrinin henüz tekâmül ettirildiğini imler.¹⁰

O zaman tersten şöyle yeni bir soru sorulabilir: "Eğer yönetimin genel ve birleştirici bir teorisi yoksa bilim değil midir?" Bunun için daha önce şu ölçüt cümle soruşturmada önem arz eder: Yönetim olgusu ve uygulaması için tasnifi yapılmış ve sistematik bilgiler varsa, bilimsel bir

¹⁰ Bunu yönetimbiliminde disiplinlerarasılık kapsamında ve "meta-disipliner varsayımlarına (meta-disciplinary assumptions)" bağlı düşmek, daha önce düzenlenmiş bazı teorik notlar şeklinde ele almak da mümkündür. bkz. Papatya, 2022: 122.

nitelik taşıdığı veya bilimsel araştırma yapma özelliği bulunduğu söylenebilir. Yani yönetim olgusunun doğasına dair bir görüş birliği varsa, bilim olma yolunda görüşler açıklanabilir.

Demek ki, yönetim “tanımlanan sorunlara” yaklaşabilecek bir bilgi potansiyeline sahiptir. Ancak şimdilik şu cümle tartışmadan düşünülebilir: Yönetim teorileri çeşitli veya pek çok biçimlerde olabilir ve gelişimi farklı evrelerde, farklı biçimlerde görülebilir, yani “poliformik” bir düzenlemeden söz edilebilir veya yönetim için yapılan sınıflandırmalarla belirli özellikler paylaşılabilir. (bkz. Cornelissen ve Durand, 2014: 995-1022) Yine bir cevap-soru ile bu fikir ileriye götürülebilir: Sınıflandırılan her “yönetimsel bilgi”, sınıfın tüm özelliklerine sahip olmasına ihtiyacı var mıdır?” (bkz. Sandberg ve Alvesson, 2021: 487-516)

Yönetim olgusu için yapılan taksonomi (düzenleme-taxonomy), makul ve makbul olanı bulmaya ilişkindir. Yönetim olgusunun süreç özelliği, planlama, organizasyon, yönlendirme, eşgüdümleme ve denetim kısaca POYED işlevlerinin ayrıntılandırılması ile anlam kazanabilir. Belki burada yapılan taksonominin sorgulanması da gerekebilir ve/böylece yeni öneriler yapılabilir. Ancak “yönetim alanında bilimsel etkinliğin amaçlarından biri bilgileri, kavramları ve bulguları düzenlemek değil midir?” Evet, ama yönetimin bilim olması için önemsenmesi gereken, bilimsel etkinlik ve ölçülebilen bir düzeyde yasaların ve teorilerin [felsefi tabanın] takibi geriye atılmaz. Böylece yönetimin bilim olma yönü sağlıklı şekilde değerlendirilebilir.

O halde “yönetim bir bilim olarak hangi niteliklerle tanınabilir?” Bu yönde bazı başlıklar tartışılabilir: (bkz. Tablo 1)

Tablo 1: Yönetimin Bilim Kapasitesini Tartışma Başlıkları

Başlık	Tartışma Yönü
Ayrı inceleme konusu	“Yönetimin, diğer bilimlerden ayrı olarak araştırmaya konu olacak farklı bir olgu, olay ve durum odağı var mıdır? Bu ayırt, bilimlerin konu ilgisini ya da konunun diğer kapsam alanında olmasını engeller mi?” Buna bakmak gerekir. Sözel gelişimi kimya bilimi maddelere, bağlı gelişen olgulara, ilişkilere odaklanır. Fizik bilimi ise maddeler ile ilgilenir, fakat odaklanmaz. Bu nedenle kimya ve fizik ayrı bilimler olarak adlandırılır.
İnceleme yöntemi ve sistemi	Yönetim belirlenen amaçları etkin şekilde erişimi hedefleyen bir süreçtir. Bu süreçte işler, ilişkiler ve kişiler amaç için eşgüdümlemlenir. O halde yönetim “bir çalışma/iş yapma biçimi” olarak karşımıza çıkar. Çalışma biçiminde ise süreklilik esastır. Süreklilik için, eşgüdümleme ve bağlılık esası korunur. Öyleyse yönetimin araştırma konusu ve temel ayırt edici özelliği, “eşgüdümleme faaliyeti” ile bilimsel yeterlilik sağladığı düşünülür.
Gözlenebilir ve ölçülebilir kavramları test etme	“Yönetim, gözlenebilir, ölçülebilir ve genel geçerli yasaların oluşumunu sağlıyor mu?” Bu ampirik çalışmalar yapma eksenidir. Ampirik çalışmalar benzer genellemeler ve yasalar üretir. Olay, olgu ve nesnelere açıklama ve bilgileri düzenleme yapma konusunda fırsat sağlar. Düzenlemeler teorinin gelişmesi için gereklidir. Çünkü teoriler ve yasalar ampirik olarak test edilirse, sistematik olarak ilişki/ler görülebilir.
Düzen ve bilgi sistematığı	Yönetimin araştırma konusunu olan olguları, olayları ve durumları birbirine bağlayan tekdüzelik veya düzenlilik var mıdır? Buna cevap vermek için iki argüman verilebilir: Birinci argüman insan davranışını eşgüdümlemedir. Ancak insan davranışlarını inceleyen diğer bilimlerde sayısız benzerlik ve düzenlilik gözlenmesi, yönetimde yapılan faaliyetlerin eşgüdümlemesinin de tekdüzen veya düzenlilik içerimleri oluşturduğu görülür. İkinci argüman da yönetim konusu ile ilgili olan araştırmaların yayınlanarak paylaşılmasıdır. Bu noktada oluşan yazın, düzenliliği tanımlar. Sözel gelişimi liderlik, motivasyon ve örgütsel tasarım gibi yönetim konuları hakkında yadsınmayacak bir yazın izlenebilir.

Tablo. 1 açıklamalarına bağlı şöyle geçici karar cümlesi kurulabilir: Yönetimin ayırt edici bir araştırma alanının olması ve buna ilişkin yazın’ın bulunması, bilimsel olduğu yönünde güçlü bir karine oluşturur. Belki burada atlanmaması gereken bir konu daha olduğu söylenebilir: “Yönetimin bilimsel yöntemi var mıdır?” Ancak bu noktadan sonra yönetimin bilimsel yöntemi var mı diye sormak da yersizdir, çünkü ayrı bir konusu ve düzenli bir bilgisi bulunanın yöntemi sorgulanmaz ve/belki sorulması mümkün olan, bilimsel yöntemi [bilimsel

araştırma faaliyetleri ve süreci] ne kadar özgü, özge ve özgül olup olmadığı olabilir. Öyleyse “yönetimin bilim için özgü, özge ve özgül yöntembilgisi nedir?” diye sormak gerekir.

Çünkü yönetimin bilim olması için, bilgiyi kanaatten kurtaracak kendine özgü, özge ve özgül yöntembilgisinin bulunması gerekir. Çünkü teoriler yöntembilgisiyle testte tabi tutulur, bilgi nesnel olur ve *objektivize* edilir. Yani bilmek test etmekle ilgilidir. O halde yönetimbilimde yöntem farklı tutum, görüş ve inançların teste dair ve dahil edilmesi halinde onaylanabilir olur. Onaylanan sorgulamada, ölçümlemede kullanılır, sorgulanan ve ölçümlenen de bilimin kapsamında yöntembilgisi sağlar. Yani yönetim olayları, olguları ve durumları açıklama, anlama ve anlatma olanağı sağlanır. Bunun için yönetim olayları, olguları ve nesnelere açıkça tanımlaması, geliştirilecek yaklaşımlar sistematik ve kanıtlanabilirlik açısından ele alınması, kanıtlama verilerin nesnel, süreçlerin bütünsel, bulguların tekrarlanabilir olması açıklamada kabul görür. Bu özellikler yöntembilim temellerini oluşturur. (bkz. Fleetwood, Ackroyd, 2004 içinde; Ackroyd: 137-163)

Tüm bu vurgulara bağlı denilebilir ki, yönetim olgusu ve uygulaması gözlemlenebilir bir faaliyettir, bu faaliyetin süreçsel bütünlüğü ve tekrarlanabilir ölçüleri vardır. Nesnel veriler ile yönetim davranışını anlamak, açıklamak ve öngörmek mümkün olur. Öyle ise, “yönetimin bilim olmaya dair bilimsel yöntemi bulunmaktadır. Kullanılabilen yöntemler özgüleştirebilir, özge ve özgül yeni yöntemler üretilebilir” denilebilir. Uygulanan yöntemin kalitesi de, uygulayanın niteliğine bağlı özgülleşir ve özgeleşir. Yöntem uygulama ve kullanımı *sanatsal bir beceri* ortaya çıkarır.

O halde yönetim tartışmaları için burada şu öne alınabilir: “Yönetimbilimini sanatsal özelliklerden yalıtılmak mümkün müdür? Yönetim yöntemi, araçları ve teknikleri, maharetle kullanmaya bağlı sanatsal bir içeriklendirmedir denilebilir mi?”

Kuvvetle muhtemel bu onaylamacı sorular, yönetimbiliminde uygulamaların, süreçlerin oluşturulmasında ve kavramların, kuramların geliştirilmesinde sanatsal içeriği, keşfi, içgörüyü ve hayal gücünü işaret eder. Keşif, içgörü ve hayal gücü ziyadesiyle sanat disiplininde işlektir. Ancak bu yönde bilimsel kanıtlama, tanıklıktan veya görselleştirmekten daha öteye taşınması beklenir. Görselleştirme, bir kanıt da olsa, bunun testi, tekrarı istenir. Bu perspektif, yönetimbilim için sanatın bilim yönünü tartışmaya açar.

O halde yönetimbilimi açıklama perspektif için yapılan tartışmanın en başına dönüldüğünde, evet, bilimsel olarak yönetim olgusu üzerinde çalışılacak kadar önemli ve değerli bir alan ve araştırma kapsamıdır. Sanat olduğu noktasında argümanların güçlendirilmesi çok mümkündür, ve/fakat bilim olduğuna ilişkin argümanlar güçlü karine oluşturmaktadır. Aynı bir araştırma konusu olması, bilgilerin düzenlilik içermesi, bilimsel yöntemi izlemesi ve sistematik bir bilgi birikimine/tabanına bağlı öğretilebilir düzeyi, bilimsel disiplin olduğunu açıklar. Yani “yönetim sadece bir uygulama değil, bir bilimdir” düşüncesi vurgulanabilir. Dahası bir bilimin de techne veya sanat olması, zorlamalı bir değerlendirme ol(a)maz.

3. Yönetimbilim Mantığı: Yönetim Teknolojisi ve Yöntembilimi

En yalın ve genel anlamda yönetim teknolojisi, yönetimbilim mantığıdır.¹¹ Diğer bir deyişle, yönetimin uygulama hali ve tezahürüdür. Temel muradı bilgileri düzenlemek, denetlemek ve değerlendirmektir. (bkz. Rigby ve Bilodeau, 2013)

¹¹ “Yönetim teknolojisi” kavramı sadece sözcük olarak kamu yönetimbilim profesörü İbrahim Ethem Başaran’ın “Yönetim” kitabında, ulussuz işletmelerin başarılarına atfen, üretimde yüksek verimlilik bağlamında izlenebilir. Ancak makalede söz

Gelişmiş anlamda yönetim teknolojisi, yönetimbilim bilgi-üretim ilişkisinde söz konusu yapılanmayı ve yapısal değişikliği işaret eder. Bu ise iki yönlü düşünülebilir: Birinci yön yönetimbiliminin düşünsel, teorik veya logos'u, ikinci yön eyleme, pratik veya lojik'i. Birinci yön *bilgi kuramı ve bilim felsefesi* ile ilişkidir. Evrensel ve toplumsal dinamikler belirleyicidir. (bkz. Dusek, 2006; Ferre, 1995) Bu nedenle yönetim olgusuna olan ihtiyaç ve inanç logos tarafından tanıtılır. Anlamaya ve anlatmaya yönelik değerlenir. Bilgi, sistem ve evren anlayışı içinden akar.

Lojik, anlaşılan ve anlatılan üzerinden gerçekleştirilen yönetim eylemine bağlı tartışılır ve ideolojik açıklamaları tanımlar. Sonuç, etki ve değer şeklinde yarar, çıkar ve kapitale ilişik görülür. Bilimi kıymetlendirmek için başvurulur ve hep nesnellikle vurgulanır. Nesnellik de "yönetim biçimleri" üzerinden lojik olarak yapılır. Sık sık da değiştirilerek ele alınır ve yönetim olgusunun nesnellliğini veya *plastliğini* verir. Bu açıdan yönetim uygulama biçimlerinin görünürlüğü bir *sanat* olur. Bu durumda yönetimin hem öznesi hem de nesnesi olarak insan, yeniden logos'a yönelir.¹² Her yöneliş ise, yeni bağlamlar ile yönetim bilgisini çoğaltır. Böylece yönetim bilgisinin dönüşümlü yönü işaret edilir. Yani yönetim logos'u tehne'si haline gelir. Logos'u lojik yapan ise, tehne'nin değerlendirilmesidir. O halde logos bilgi kategorileriyle lojik bilgi kategorilerin hizalandığı yerde yönetim bir uygulama ve etkinlik olarak gerçekleşir. Böylece yönetimin hem logos evrimi gerçekleşir, hem de lojik bilgisi canlı tutulur. Tüm bu sözlem, yönetimbilim mantığı için yönetim teknolojisi olarak yöntembilim tartışmaya açılmış olur.

3.1. Yönetim Teknolojisi olarak Yöntembilim

Yöntembilim kavram ve kuramla gelen bütünsel ve bağlamsal bir niteliktir. Yönetim teknolojisi olarak yöntembilimi (methodology) de bilimsel araştırma pratiği için gerekli olan *epistemolojiyi* ve *sözbilgisini* açıklama veya teorik çerçevesi şeklinde görmek mümkündür.¹³

Yöntembilim yönetimbilim yazınalanı araştırma *yapısını inceleme ve araştırma konusunu* işaret eder. Burada bilim felsefesi, bilgi kuramı ve mantık bilim ilişkisi ve bağlamı esas korunur. Dolayısıyla yönetim teknolojisi yöntembilim, yönetimbilimin lojik [bilimsel teknoloji] arkeolojisi kapsamında değerlendirilir.¹⁴

Yönetim teknolojisi olarak yöntembilim, kaliteli bilginin ne olduğunu ve yeni bilgilerin ne kadar yönlendirici ve yapılandırıcı olup olmadığını bütünsel görme olanağı sağlar. Zihnin en uygun şekilde yürütmesine yardımcı olacak yöntemi, tekniği, malzemeleri, gereçleri ve diğer

---

edilen yönetim teknolojisine ilişkin açıklamalar ile kapsam, bağlam ve bilgi olarak hiçbir örtüşme bulunmamaktadır. bkz. Başaran, 1989: 27.

¹² Günümüzde lojik'teki son değişikliklere bağlı ifade edilen Endüstri 5.0, lojik'in logos ile arasındaki mesafeyi azaltma açısından değerlendirilebilir. Çünkü lojik'in insan müdahalesinin enazlandığı ve zanaatın sanat noktasındaki dönüşümü, yeni bir logos zemini yaratmaktadır. Siber-fiziksel sistemler (CPS), yapay zeka (AI), artırılmış gerçeklik (AR), esnek platformlar olarak bulut bilişim, nesnelerin interneti, katmanlı üretim (AM), insan makine işbirliği cobots, blockchain, simülasyon performansları gibi yeni lojikler, *gelecek yönetim logosunu* açıklama gücü verir. bkz. Saleh ve Mümtaz, 2020: 426-436; Leng vd. 2022: 279-295.

¹³ Bu tersi de olabilmektedir. Yani epistemi ve sözbilgi veya teori kendine araştırma nesnesi ve referanslı teori olduğunda yöntem olabilmekte, yöntembilimsel değerlendirilmektedir. Yöntemin teoriden ayrılması da potansiyel olarak kullanılan tekniklerin, araçların vs. yöntemi destekleyen uygulamaların kötüye kullanılmasını, sonuçların yanlış yorumlanmasını ve negatif dönüşümüne yol açabilmektedir. bkz. Ciesielska ve Jemielniak, 2018 içinde, Bourne ve Jankowicz: 127-149; van Maanen, Sørensen ve Mitchell, 2007: 1145-1154.

¹⁴ Alanda çoğu kez hatalı kullanılan *yöntembilim (methodology)* ve *yöntembilgisi (method knowledge)* ayırtını yapmak gerekir: Yöntembilgisi, bilimsel bilgisinin nasıl elde edileceğine dair ayrıntılı-teknik açıklamalar yapmak için kullanılır. Bu anlamda, *bilme biçim koşulu* olarak üstelenebilir. Salt tek bir kapsamda yöntem, teknik veya kullanılan araçlar, malzemeler, gereçler veya elgeler yöntembilim olmaz. Yöntembilim, mevcut ve yapılmış çalışmalarının yöntem (usul) analizlerini yapan bilimdir. Yani yöntembilim yöntembilgisi değildir.

araçları sunar ve bilimsel araştırma için epistemoloji ve sözbilgisini ortaya koyar. (bkz. Rigby, 2001: 139-145)

Bu noktada yönetim filozofu profesör Birgül Ayman Güler'in (1961-) yöntembilimin tarihsel gelişiminde *yöntemcilik*, *bilgicilik* ve *araştırmacılık* şeklinde üç ana dönem ayrımı, konunun ileriye taşınması açısından değerlendirilebilir: (bkz. Güler, 2023: 12-31)

- Birinci dönem *yöntemcilik*, daha çok mantıkbilim ve mantık kuralları dahilinde her türlü konuyu araştırma alanına alınır. Yöntemcilik araştırmacıyı gerçek tarafa çeker. Yanlıştan, hatadan, kusurdan arındırır ve korur. Bunun için akla yatkın bir yol gerekir. Bunu da veren "yöntem"dir. Yöntem aklın doğruya yönelmesinde temel araçtır. Bu araç *rönesans* ile birlikte [Bacon perspektifinde] tümevarım ve [Descartes perspektifinde] tümdengelim diye iki yönlü öncelenir.

Düşünce çok zorlandığında yöntemcilik tümevarımlı, inançta-felsefede tümdengelimli izlenir. Durum böyle olunca, bilim, bilimsel bilgi için mistik, mitik, metafizik, felsefi, etik, estetik vs. yönler tümdengelimli olarak hızla ayrışır. Böylelikle bilimsel bilginin fiziki, ölçümlerle ele alınmasına, bilimde yöntembilimin buna göre dizgelleşmesine önyak olur. Dahası tümevarma şeklinde Avrupa aydınlanmasının karşılığı olmaktadır. Tümevarma deneysel ve gözlemsel ağırlıklıdır. Çünkü deneysel olmayan ve gözleme dayanmayan düşünme yöntemleri bir *akıl yürütme*dir. Akıl yürütme ise, zihnin bir oyunudur. Ancak Descartes deneylenmeyen, gözlenmeyen farklı bilgilerin olabileceğini ve buna göre tümdengelimli olunabileceğini de işaret eder. (bkz. Descartes, 1986)

Her iki halde de yöntem doğruyu gösterme, ortaya çıkarma ve bilme amaçlıdır. Bunun için Descartes izlenir ve *düşünme sanatı* olarak mantık çerçevesinde öznenin bilinmesi, ortaya çıkarılması, ayrıştırılması, parçalanması ve tanımlanması gerekir. Böylece başka anlamlara çekilecek *epistemi* ve *sözbilgisinden* uzaklaşmış, *aksiyom* olarak da apaçık önermeler verme ve önermelerin mutlaka kanıtlarını sunma ilkeleri ortaklaştırılmış olur. Bilimsel ilkelerle sistemleştiren yöntembilim de *akıl ölçüsü* olarak korunur. Aklın bilmeyi, karmaşık olanı analiz etmeyi ve yalınlaştırmayı özleme kanıtları sağlar. Bilimsel olarak *kanıt temelli* bilgi, her bilimin olmazsa olmaz şartı olur.

Dolayısıyla yöntemcilik mantıkbilim çerçevesinde akli ikna edecek kanıt temelli ilkelerle izlenir. Konuyu, olguyu ve durumu açıkça kavramak için de yalıtım ve parçalara ayırarak analiz etmek, basit olandan karmaşık olanı anlamaya yönelik bir sentezleme hedefler.

- İkinci dönem *bilgicilik*, daha ziyade gerçek, doğru olanının kavrayışında, özellikle Yeni Kantçılarla gelen epistemolojinin bilimde yöntemin değil kavrayışın, felsefenin temel olduğunu vurgular. Epistemoloji (epistemology-bilgi teorisi) enüst bilgi üretimini sağlar. Mantık, mantıkbilimi içinde, yöntembilimden daha sonra gelir. Mantık düşünmenin bilimi, epistemoloji ise bilmenin bilimi olur. Epistemoloji de felsefi bir alanı oluşturur. Felsefe kavramlarla yani genel bilgi kuramı kapsamında ilgilenir. Bilim kavramlarını da bu kapsamda tanımlar. Burada yöntem ikincil görevlidir. O halde epistemoloji doğru bilgiyi temellendirme bilimidir. "Doğru bilgi nesneye uygun bilgidir. Uygunluk ise dille belirtilen önermelerle sağlanır." Dolayısıyla epistemoloji önermelerle yürütülür.

Epistemoloji başlıbaşına sosyalbilim yöntemidir. Ancak epistemolojiyle genel kurallarını çıkarmak da kolay olmaz. Sözcü gelişi iktisat, sosyoloji vs. tek olaylık (ideografik) bilimlerdir. Bu nedenle Kant'ı doğru bir şekilde anlamak ve onun ötesine geçmek için çalışan Yenikantçı Alman filozoflar, yorumbilim ustası Wilhelm Dilthey (1833-1911), değerbilim

öncüleri Wilhelm Windelband (1848 -1915) ve Heinrich John Rickert (1863-1936) sosyal bilimlerde yöntembilim için kafa yormuş, mevcut yöntemlere eleştirel bakmış ve alanın kendine özgü yöntemlerini açıklamaya girişmişler, yöntemin temelde de anlamacı veya hermenotik (yorumsamacı-hermeneutic), konstrüktivist (inşacı-constructivist) ve idealist (ülkücü-idealist) yöntem olması gerektiğini vurgulamışlardır.

Bu açıdan bilgicilikte bilimlerin kendine özgü yöntemleri üretecek epistemolojisi kabul görmüştür. Her ne kadar kendi yöntem-teknik avadanlığı (tool bag-yapım ve onarım araç takım çantası) eleştirilse de, bilgicilikte yöntembilim çoğulculuğu sorun görülmemiş, eğer bir sorun varsa o da, tek bir yöntemde ısrar etmek görüşü benimsenmiştir. Doğal olarak bu görüş “bilim savaşları”nı ortaya çıkarmıştır.

Öte yandan Avusturyalı sağduyu filozofu Sir Karl Raimund Popper (1902-1994) felsefi, tarihsel, sosyolojik olayların bilinmesinde yeni bir anlayışı (1959) önelemesi, 1962 yılında da Amerikalı filozof ve bilim adamı Thomas Samuel Kuhn (1922-1996) sayesinde bilgi için birçok yöntemin üretileceği düşüncesiyle desteklenmiştir. Nihayeti Avusturyalı filozof Paul Karl Feyerabend (1924-1994) son noktayı koymuştur: Bilimin mantığında mutlak bir yöntem yoktur. (bu noktada güçlü eleştiriler için bkz. Sokal, Bircmont, 2013; Sokal, 2011) Böylece bir bakıma yöntem konusu epistemolojik güvenceye alınmış da olmaktadır.

- Üçüncü dönem *araştırmacılık (reserch desing)*, sosyalbilimlerde alana inerek, hem nitel-nicel, hem tümevarım-tümdengelim çerçeveleri araştırmaya dair kullanılabileceğini öngörür. Ziyadesiyle, 1956 yılında “Chicago okulu” ile ele alır ve kademeli sosyal inceleme (survey-örnek olay) ve sosyal araştırma (reserach-saha araştırıcılığı) faaliyetleriyle saçaklanır. Bu durum sosyal olayların, olguların ve durumların çok yönlü ortaya konması, araştırılması, izlenmesi ve önlemlerin ele alınması, beraberinde bir endüstrinin yaratılmasına yol açmıştır. Endüstrinin pragmatik, prakseolojik ve pratik yönü, kuramsal bilginin kalitesini geri plana atmış veya zayıf birçok *teorimsilere* boğmuştur. Üstelik son dönemde insan davranışlarının keşfi, öngörüsü ve açıklaması ile geleceği kontrol etme gücü veren [ve akılcılığın karşıtı] araştırmacılık, empirizm (deneycilik-ampiricism) tercihiyle bir meslek ve uygulama çekiciliği yaratmıştır.

Temelde araştırmacılık “araştırmacı etkinliği” olarak ifade edilebilir. Yani araştırmacılık araştırmaların nasıl yapılacağını, nasıl konu seçileceğini, kaynakların nasıl toplanacağını, notların nasıl alınacağını, analizin nasıl yapılacağını vs. gibi pratikler üzerine kurulması, istatistik ve ansiklopedik bilgi pratikleriyle ilgisi ve kuramsal ağırlığı vermemesi nedeniyle de çok eleştirilir (Tourish, 2020: 99-109).

Ancak Fransız siyaset bilimci filozof Maurice Duverger’in (1917-2014) bu eksiklik karşısında teori ve pratiği birlikte ele alma veya tümdengelim-tümevarım birliği ilkesi (1964), araştırmacılığa yeni bir soluk vereceği düşüncesi izlenir. (bkz. Duverger, 2014) Yani teori ve pratiği birlikte ele alma, yazılı belgelerin ve anket ile birincil kaynaklara bağlı gözlem tekniklerinin ve kavramsal, deneysel ve karşılaştırmalı olarak analiz tekniklerin yarattığı tikanıklığı aşma önerisi olarak değerlendirilir. Duverger “bilimsel bilgiye erişmek” için uyulması gereken kuralların, her zaman oluşturulabileceğini ortaya koymaktadır. Bu noktada “yöntemsel çokluk”, farklı yöntembilgilerini alana çağırılabilir. Belki bu durum yazında nitel yöntemlerin nicel yöntemlere öykünerek özleştirme yönü olarak yürütülebilir. Hatta/böylece yanlış kullanım nedeniyle yöntem ve teknik ayrıştırılır, karışan teknik araç-gereç ifadeleri düze çıkar.

Yöntembilim olarak felsefe ve mantık bilim çevresi vurgulanır. Nicel terimi ile *açıklamacı bilimsel yöntem*, nitel terimi ile *anlamacı epistemolojik yöntem* özdeşleşmesi sağlanır. Ziyadesiyle nitel araştırmaların tümevarımsal kullanımı, ve/fakat araştırmacılık için sakıncalı görülen nitel-nicel uzlaşısı yapılmış olur.

Son zamanlarda araştırmacılığın yavanlığı ve kuramsal taban yoksulluğu, yöntem bilgisi önerisi olarak “miks (mix-karışık)” araştırmayı güncellemiş, ve/böylece araştırmacılık, *teknö-yöntem* deneyimi olarak bir “araştırma tasarımı” şekline dönüştüğü söylenebilir. (bkz. Orlikowski, 2010: 125-141) Hatta bilim örgütlenmelerinde “projecilik” ile destek verildiği bile düşünülebilir.

Bilim filozofu Aymar yöntembiliminin tarihsel gelişiminde *anti-yöntembilim* olarak “perspektifçiliği” de bu ayrıma ilave eder. Perspektifçilik, kişinin kendi entellektüel, kültürel, siyasi vs. bağlılığını ve bağlamını ifade eder. Burada “görece” ve “irasyonel” kavram sürücüleri, yöntembilim açısından zenginlik oluşturur. Antropolojik yöntemler bu kapsamda değerlendirilebilir. Böylece bir bakıma belli yöntem bilgisi dayatma mihrakları ve üsteleme çalışmaları için karşı-strateji olabilir. Hatta perspektifçiliği, yöntembilim silolarının “yetersizlik ajandası”nda tutmaya devam etmesi de, ilgi yaratma ve geliştirme açısından bir avantaj sağladığı düşünülebilir. Yani perspektifçilik, yöntembiliminin salt yöntem, teknikler ve malzemeler yığını olmadığını, yetersizliğin yeterli bakışını yaratarak bilgiyi öteye taşıyacağı söylenebilir.

3.2. Yöntembilim Anlam ve Açıklama Çerçevesi

Tüm söylenenlere bağlı yönetim teknolojisi olarak yöntembilimde felsefi, mantıksal ve pratik üç anlam ve açıklama çerçevesi ön plana çıkar: (bkz. Güler, 2023: 30-31)

- **Felsefi Çerçeve:** Bu çerçeve inceleme konusu yapılan yönetim olgusunun doğasını çözmeye dair ontolojik, bilmeye dair epistemik kabulleri kapsar. Kabuller araştırmacının hangi olanaklarla yönetim olgusuna nasıl bakacağını ve yaklaşım geliştireceğini belirler. Sözgelisi “Yönetim için niyet bir olgu olarak kurgulanabilir mi? Gerçekliği nasıl ortaya konabilir? Niyeti ifade eden hangi göstergeler vardır? Bu göstergeler ne kadar niyeti açıklar? Genel olarak ifade edilenlere laftan öte bakılabilir mi? Niyeti kavrayıcı ve kavratıcı argümanlar neler? Argümanlar ne kadar ikna edicidir?” tüm bu sorular hem özde ontolojik hem de özü sarmalamada epistemik çerçeveye dair değerlendirilir. Bu çerçeveye göre yönetim olgusuna dair şöyle açıklamalar yapılabilir:
  - Yönetim gerçeklik üzerinedir. Gerçeklik anlaşılıp bilinir olmaya dairdir.
  - Yönetim ussal bir etkinliktir. Sezgi, hayalgücü, yaratıcılık, zeka vs. sadece akıl (intellect) yürütmeye yardımcı olur.
  - Yönetim sınanabilir etkinliktir. Gerçekliğe yönelik olgusalılığı vardır. Gözlenebilir, açık kanıtlarla numenin (noumenon-gerçeği kavranamaz kendisi) nesnel gerçeklerle ayırtını gösterir.
  - Yönetim nesnellik gerektirir. Yani görülebilir, sınanabilir ve bağımsız niteliği taşır. Burada zihinsel yetenekler, nesnellığı açığa çıkarmaya yönelik düzenlemeler içinde olmalıdır.
- **Mantıksal Çerçeve:** Bu çerçeve yönetim olgusunun araştırılması hakkında düşünmeyi kapsar. Araştırmanın gerçekçi olup olmadığı, varsayımlarının doğrulanıp doğrulanmadığı, *totoloji* yapılıp yapılmadığı, incelemenin basitleştirilip basitleştirilmediği, analizin dinamik

yapılıp yapılmadığı, değişkenlerin doğru ağırlıklar taşıyıp taşımadığı çok yönlü sorgulanır. Böylece yönetim uygulamalarında nesne-özne ilişkisi, bilginin doğası, kabulleri ve sınırları ile “bilgi teorisi” ve ilkeleri ortaya çıkarılmaya çalışılır. Bunun için temel mantık kuralları takip edilir. Çoğunlukla, tümevarma ve tümdengelme yaklaşımlarıyla ussal ve akıl yürütme esasları izlenir. Buna göre yönetimde, tümdengelim felsefi, retorik, teorik, metafizik vs. zihni modelden hareket eder. Tümevarım zihnin dışında yönetim biçimleriyle ilerler. Yani tümevarmak için yönetim biçimleri ve kuralları esastır. Tümdengelme belirsizlik, bulanıklık ve karmaşıklık hali olasılıklar kuramıyla, tümevarma istatistik, matematik teknikleriyle yürütülür. Bu yönde varsayımlar ise sınama ve kanıtlamayla ilgilidir.

- *Pratik Çerçeve:* Yönetim olgusu için bu çerçevede felsefe ve mantıksal çerçeve kuralları esas alınır ve analitik açıklamalar gözetilir. Açıklamalar da tercihen gözlem, anket, saha araştırması, görüşme, deney vs. gibi teknikler ile sözcük sıklıkları, belge içerik analizleri, istatistikler vs. araçlar kullanılarak yapılır. Burada sözgelişi yaygın-yoğun, nicel-nitel farklı analitik araç tasnifleri öngörülebilir, sayısal ve sayısal olmayan pratik ve teknikler uygulanabilir. Nitel aynı kaynakta yoğun gözlemdir. Nicel ise yaygın gözlemdir. Yani aslında araştırma düzeyinde nitelenenler ziyadesiyle yönetim teknolojisinde araştırma teknikleri kapsamını oluşturur ve araçların kullanım biçimlerini ve kullanım tarzlarını işaret eder (Bryman, 2001).

Kısaca yönetim teknolojisi olarak yöntembiliminde yukarıda vurgulanan üç anlam ve açıklama çerçevesi, günümüzde tartışılacak daha farklı kategorilerinin açılmasına önayak olması mümkündür. Öte yandan yöntembilim olarak da tekniklerin veya pratik çerçevenin fazla öne çıkarılması, yönetim teknolojisi kavrayışını engellediği ve/dahi, bilim sunumlarını sorunlu yaptığı da açıktır. O halde yöntembilim dünyası salt bir avadanlık kullanmak değildir. Yani yöntemleri, araçları, teknikleri vs. uygulamak değil, bunları geliştirmek, iyileştirmek ve dönüştürmektir.

3.3. Yönetim Teknolojisine Yöntembilimsel Yaklaşım

Yönetim teknolojisine yöntembilimsel yaklaşım, kategorik düzeyde açıklanabilir. Ancak daha önce şu ölçü vurgulanabilir: Yönetim teknolojileri, etkili yönetim uygulamaları gerçekleştirmeye yöneliktir. Bu, *yönetim düşüncesinde* sanat ve zanaat yönlü bir değerlendirme niteliğini işaret eder. (bkz. Baransel, 1979) Böylece sanatı, yönetim uygulamalarının bir parçası olarak görme veya zanaatkârlığı yaratıcı bilimsel ürünler üretme faaliyetleriyle hizalanma mümkün olur.

Öyleyse yönetim teknolojisine yöntembilimsel yaklaşımlar “yönetim bilimi, yönetim sanatı ve yönetim zanaatı” olarak üç kategorik düzey üzerinden tartışılabilir. Bu düzeyler de yönetim teknolojileri olarak işlem ve kaplam kazanır. Her işlem farklı düzeylerde ve düzlemlerde kaplam oluşturur ve her işlem ve kaplam kaçınılmaz bir “bağımlılık” gerektirir. Bağımlılık *teorize çalışmalarını* destekler. Neticede yönetim olgusunun, faaliyetlerinin ve uygulamalarının “teoriye rağmen değil, teoriye dair” olması sağlanır.

O halde bu makalenin önerdiği yönetim teknolojisine yöntembilimsel yaklaşım kategorileri teorik açıklanabilir (bkz. Roth vd., 2021: 689-698) ve yönetim teknolojisine sanat, bilim ve zanaat olarak yöntembilimsel yaklaşılabilir:

- *Sanat olarak yönetim:* Bu yaklaşım yönetim olgusunun sanat içeriklerini ifade eder. Diğer bir deyişle yönetim olgusu sanatsal üretim açısından değerlendirilir. Retorik ve

yöntemcilik üzerinden konum alır. Estetik ve etik veya *aksiyolojik* açıklamalar gözetir. Bu yönde yöneticinin sanatçı düşüncesi ve davranışı korunur. Yönetimi gerçekleştiren yöneticilerin de sanatçı olarak, yaratıcı uygulamalar içinde olması, sezgi ve biliş yeteneklerinin önplanda, retorik ve motivasyonel olarak değerlendirilmesi sağlanır. Dolayısıyla yönetim olgusuna kişisel tutumlar, deneyimler ve deneysellikler içeren sanatsal bir ürün olarak bakılır. Böylece yönetimbiliminin anası olarak anılan Amerikalı yönetim filozofu Mary Parker Follett'e göre de yönetim "işleri başkaları aracılığıyla yapma sanatı" ifadesinin geri planı açıklanmış olur. (bkz. Follett, 1924) Ayrıca burada yöneticinin davranışını sanat felsefesi içinden yapıldığı imlenebilir. Daha ilerde Amerikalı örgüt teorisinin önemli pratisyeni General Motors yöneticisi mühendis James David Mooney (1884-1957) ve Alan C. Railey'in, yönetim olgusunun "insanları yönetme ve onlara ilham verme" vurgusuyla sanat olarak yönetim yaklaşım kategorisi genişletilebilir. (bkz. Money ve Reiley, 1931) O halde yönetim olgusu ve uygulaması için sanatsal ve yaratıcı yön hatırlatılabilir.

- *Bilim olarak yönetim*: Bu yaklaşım yönetim olgusunun bilim yönünü niteler. Böyle bir niteleme olması gerekeni değil, olanı işaret eder. Teknik ve bilgicilik üzerinden konum alır. Yani yönetim bilim olarak ya teknik ya da bilgicilik üzerinden içeriklenir. O halde yönetim için zanaatla teknik, felsefeyle bilgicilik perspektifi hizalanır. Bu kategori, sanayi devrimiyle hassaten Taylor ile söz edilen "bilimsel yönetim yaklaşımı" kapsamında ifade edilir. (bkz. Taylor, 2014) Ancak ziyadesiyle, yönetimbilimi kapitalize etme ve teknikleştirme yönünde bir çerçeve sunar. Bu çerçeve Taylor'un mühendislik yönü ve yetiştirdiği Amerikalı Henry Gantt (1861-1919), Harrington Emerson (1853-1931) ve Charles Day gibi mühendis deneyimlerin etkisini gösterir. (bkz. Thompson, 1914: 506-557) Dolayısıyla burada bilimsel yönetim yaklaşımı "mühendislik"le eşitlenir. Yönetim faaliyetleri ve uygulaması, bilgilerin dizgiselliğine ve erişilen kural ve ilkelerin ölçüme ilişkin değerlendirilmesini gerektirir. Doğal olarak bu durum yönetimbilimi ile bilimsel yönetim yaklaşımı kavrayışının çokça karıştırılmasına yol açar. (yararlı bir analiz için bkz. Aksay ve Danışman, 2020: 1-33) Eğer bilimsel yönetim yaklaşım kavramları ve kullanımları izlenirse, yönetimbilim ile bilimsel yönetim yaklaşımı doğası itibarıyla aynı şey olmadığı görülebilir. Çokça, bilimsel yönetim yaklaşımında önemli olan, bilimsel terminoloji, bilimsel yöntem ve uygulama yönünde ölçümlerle sonuçların tekrarlanmasına ilişkin belirlemektedir. Bu nedenle Taylor'la birlikte çalışan Gilbreth'in bilimsel yönetim yaklaşımı açıklamaya yönelik yaptığı ölçümlere ve oluşan ve tekrarlanan bulgulara bağlı yönetimin bilim olduğu vurgusunun altı çizilebilir. (bkz. Gilbreth, 1914) Öte yandan yönetimbilimini salt "sorun çözme"ye yönelik değerlendirmek bile, teknik bir bilim olduğunu niteler. O halde yönetimbiliminde bilimsel yönetim yaklaşımı teknik ve/ziyadesiyle, sorun çözme uygulaması olmaktadır. Bilgicilik ise bilim olarak yönetimin [arkeolojik buluntularla] çok gerilere götürülmesi kapasitedir. (alanda Şanlıurfa Göbeklitepe arkeolojik buluntularına bağlayan ilk çalışma için bkz. Papatya 2019: 655-677) Bu bağlamda Taylor'un yönetim olgusunu nasıl teknikleştireceği, Platon'un ise nasıl retorikleştireceği referans açıklamaları önemsenebilir. (bkz. Deleuze, 2000; ayrıca bkz. Platon, 1999: 194) Ayrıca bilim olarak yönetim felsefeye, felsefe ise bilime ilişkin en temel belirleyici olmaktadır.¹⁵

¹⁵ Burada modern felsefenin temel koyucusu Descartes'in metafiziği *ağaç metaforu* ile açıklaması not edilebilir: Descartes göre felsefe kökü metafizik, gövdesi fizik, dalları diğer bilimdir. bkz. Descartes, 1998: 17.

- *Zanaat olarak yönetim:* Bu yaklaşım özde tekhne çıkışlı açıklamaları karşılar. Ancak tekhne'nin sonuç yönünü yani lojik tarafını işaret eder. Dolayısıyla kapitalizma ve araştırmacılık üzerine konum alır. Yüksek derecede köklü bakışı ve kişisel becerilere dayalı uygulamaları gösterir. Yönetim uygulamalarının zanaatkârlık ve yapanları da bir "meslek erbabı" olarak tanıtır. Bu durum yönetimin meslekleşmesine (profession) yasalara, yönetmeliklere, prosedürlere, terminolojiye, protokollerle, akreditasyona, ilkelere vs. sınırlamalara ve eylemselliklere ya(t)kın işlemler bütünü olarak önplana çıkarır. Ancak meşgüliyet ve beceriye bağlı edinilen kapital dışında, yönetsel faaliyetler için gerekli olan yeterlilik, deneyim, sorun çözme becerisi, eğitim vs. gibi öncelikler belirleyici olur. O halde yönetim olgusu Amerikalı yaşayan sosyolog filozof profesör Richard Sennett'in (1943-) zanaat bakışı açısına bağlı yorumlanabilir ve yönetim uygulamalarının sadece sözgelisi marangozluk, kuyumculuk vs. gibi bedeni değil, sözgelisi avukatlık, hekimlik vs. gibi fikri ve zihni düzeyde önemsenebilir. (bkz. Sennett, 2009) Dolayısıyla zanaatçı olarak yöneticilerin yaratıcılık, hayal gücü, sezgi, zekâ, deneyim vs. gibi *entellektüel varlıkları* önplana çıkarılabilir. Bu kapsamda kapitale yönelik zanaatın, araştırmacılık olarak bilime yakınlaşması tartışılmaz, ve/böylece yönetsel faaliyetlerin ve uygulamaların etkili gerçekleştirme pozisyonu sağlanmış olur. (bkz. Öz-Alp, 1977)

Burada yönetim teknolojiye yöntembilimsel yaklaşım kategorilerine felsefi yönetim yaklaşımı ilavesi de yapılabilir. (tanıtlamalar için bkz. Günay ve Gümüş, 2007 içinde, Nutku: 32-37; Winch, 1958)

- *Felsefi olarak yönetim:* Bu yaklaşım "filozofça yönetim" içlemidir. Bilgelikten, yaşanmışlıktan beslenir ve her şeyden önce de felsefe ve "hikmet" peşinde olmayı gerektirir. (bkz. Küçükberksun, 2002) Bu, antik Yunan filozofu Platon'un "Devlet" kitabında açıkça kristalize edilir. Hocası Sokrates'ten ilhamla yönetimin sırlarını açıkladığı kitapta, devlet yönetiminin filozof kişilerce yapılması, "ya devlet adamının filozof ya da filozofun devlet adamı olması" gerektiğini vurgular. Hatta Platon seksenine yaklaşmış olmasına rağmen, dönemin Sicilya Kralı Dionysios'un sarayına gidip orada bu düşüncesini de paylaşır: "...devletlerde kral, önder dediklerimiz gerçekten filozof olmadıkça, devlet gücüyle akıl gücü birleşmedikçe,...devletlerin başı dertten kurtulamaz, insanoğlu da bunu yapmadıkça tasarladığımız devlet mümkün olduğu ölçüde bile doğamaz, kavuşamaz gün ışığına." Filozofça yönetim için de yöneticinin "filozof" adına layık olmasını öğütler (Platon, 1999: 182-185).

Eğer bu noktada yönetim teknolojilerine yöntembilimsel yaklaşım kategorik düzeyleri tek elde toplanırsa, karşımıza Kanadalı yaşayan yönetim filozofu profesör Henry Mintzberg'in (1939-) şu sözü gelir: (bkz. Mintzberg, 2009: 10-11; ayrıca bkz. Mintzberg, 1973) "Yönetim, her şeyden önce sanat, bilim ve zanaatın buluştuğu bir uygulamadır." Belki bu uygulamaya [sanat, bilim ve zanaat içinde gömülü olduğu iması varsa da] felsefeyi de ayrı şekilde eklemek, bir öneri kapsamı olmasından ziyade, gerçek ve bütünsel yönetim teknolojisi oluşturma yönü tamlamış olur. O halde yöntembilimsel yaklaşımlar bize sanattan zanaata (craft from art), bilimden felsefeye (philosophy from science) dönüşlerin yönetim teknolojisi açısından kaçınılmaz olduğunu gösterir. Her bir yaklaşımın çıkışı, varışı ve bağlamsallıkları önceliklere göre nispi ve *kesbi* (faydalı düşünülene elde etme) değişkenlik gösterse de, bütünü anlamada her hangi bir sorun oluşturmaz. Ancak

burada yönetim teknolojisini kullanacak, uygulayacak ve geliştirecek olanın kavramsal ve kuramsal bir berraklık ve hassasiyet içinde olma koşulu karşılması gerekir.¹⁶

Sonuç: Yeni/den Techne'ye Giriş

Makalenin sonuç kısmı için birçok manşet öne çıkarılabilir. Ancak şu iki manşet meramı anlatmaya yeterli gelir: Birincisi yönetimbilim yazınalanında yönetim teknolojisini özel bir alan ve girişim olarak düzenleme, ikincisi yönetim teknolojisine yöntembilimsel bakışı yeniden yapılandırma gereği.

Öyleyse bu manşetlere göre yönetim teknolojisi yönetimbilimin vazgeçilmez bir parçasıdır ve/özellikle mantık bilim öncülü felsefi bir olanaktır. Ziyadesiyle, felsefenin ontoloji, epistemoloji, kozmoloji ve aksiyoloji ötesinde metodolojik bir ağırlığını önceler. Böylece yönetim tekniğine ve uygulamalarına dair bilgiler metodolojik üç eylemsel düzeyde tartışılır olur: Birincisi düzenleme yani, betimleme, tanımlama ve sınıflandırma, ikincisi denetleme yani, standartlar, ilkeler ve yönergeler oluşturma ve son olarak değerlendirme yani, araçları, gereçleri ve teknikleri sağlama. O halde yönetim teknolojisi, bilimsel bir çalışma alanı ve girişimi olarak kıymetlendirilebilir.

Yönetim teknolojisine yöntembilimsel yaklaşımda bilim, sanat ve zanaat üçgeni, teorik tartışma çevresi oluşturur. Üçgenin "artı (plus)" etkisi, felsefe ile seslendirilir. Böylece yönetim teknolojisi için logos (düşünme) ile lojik (eyleme) yön hizalanır; yönetim uygulamaları bilime ve zanaata, yönetim olgusu felsefi ve sanata bağlanabilir. Kaldı ki, yönetimbiliminin yöntembilimi yöntemcilik, bilgililik, araştırmacılık ve perspektifçilik olarak felsefe, mantık ve pratik ile artı etki yaratan bir girişim oluşturur. Yönetim bilimi, yönetim sanatı ve yönetim zanaatı da, felsefi yönetim yaklaşımı çevresinde en rahat şekilde değerlendirilir. Bu yaklaşımla işlem kazanan yönetim teknolojileri kaplamı, yönetim olgusu ve uygulama bilgisinin etkisini çoğaltma ve/dahi, söylemleri anlama, yapılanları anlatma, tanıtıları açıklama ve kanıtları gösterme olanağına kavuşur. O halde umarsızca yapılan lojik'ler, logos techne'sinde karılması gerçekleştirilebilir, yönetim tehne'si bırakıldığı yerden alınarak yönetimbilime getirilebilir ve yeni/den techne'ye güçlü bir giriş yapılabilir.

Üsluba dair Açıklayıcı Not.

Makale boyunca metinde hem elit, entelektüel ve akademik sorum, hem de yeni düşünme olanaklarını göstermek için, kavramsal ve teknik düzeyde şu üslup çalışmaları yapılmış, geliştirilmiş ve kullanılmıştır:

1. Kavramsal olarak makalede;

- "Yönetim teknolojisi" yönetimbilim kapsamında yönetim felsefesi, stratejik yönetim, örgütsel davranış vs. gibi bir altbilim dalı olarak vurgulanmıştır. Bu konuda yapılan ilk çalışma olarak da eksiklerini azaltmaya yönelik değerlendirme potansiyeli her zaman mümkün görülmüştür.
- Yöntembilim (methodology) ve yöntembilgisi (method knowledge) ayırtı yapılmış, yöntembilim (methodology) tanımlanmış ve uygulamayı (teorinin pratiği veya kılışsal bir eylem), numen (noumenon-gerçeğin kavranamaz kendisi) kelime önerileri açıklanmıştır.
- "Sözlem" yeni bir kelime olarak önerilmiş ve *sözlük maddesi* olarak yazılmıştır.
- Sanatçı zanaatkârlık, endüstriyle sanatlar bilimi, bilimsel zanaatkarlık gibi kavramlar yazımda önemine binaen "vurgulu" değerlendirilmiştir.
- Yönetimbilim, yöntembilimsel, sosyalbilimler, mantık bilim vs. gibi kavram yazımı, bilim ve felsefeyi veya bilimsel yöntemin önemini imlemek için tercih edilmiş ve kullanılmıştır.
- "Techne, technic, technologie" vs. dönem yazın özelliği ve söyleyiş gücü verme açısından Türkçeye çevrilmemiş, ve/fakat sözteknolojisi (wordtechnology), teknoloji (technologie) dönem vurguları olarak Türkçeleştirilerek verilmiştir.

¹⁶ Bu noktada endüstri devrimiyle artan makine ürünlerinin estetikten yoksun olmasına karşısında zanaata sanat yaklaşımı önerisi ve uygulaması, Alman ekolü *Bauhaus Tasarım Okulu* kapsamı açıklama gücü verilebilir. Değerli analizler için bkz. Artun ve Aliçavuşoğlu, 2009.

- ...için(de)dir, düşünül(e)mez, ya(t)kın, us(ta) veya yeni/den vs. gibi yazım biçimleri her iki şekilde de kelimenin okunabileceğini işaret eden bir biçim uygulaması olarak kullanılmıştır. ve/dahası, ve/hatta, dahası/böylece, belki/hatta vs. yazımı ve kullanımı ise makale boyunca özelleştirilmiş, özgül ve biçimsel bir üslup şeklinde yer verilmiştir.
- Sözelgişi “varolan, olagelen, genelgeçer, düşbecerisi, sözelgişi, sözbilgisi, önplan” kelime yazımları ayrıştırılmamıştır. Ayrıca bazı kelimelerin Türkçe karşılığını yazmaktan ziyade, vurgusunu ifade etmek için, sözelgişi retorik, pratik, pragmatik, teorik, objektif, rasyonalizasyon, rövanş, diyalektik, dinamik, sistematik, ampirik, estetik, irasyonel, totoloji, terminoloji, prosedür vs. İngilizce okunuşu yazılmıştır. Ancak sözelgişi felsefede poiesis, praksis gibi veya stenografi, poliformik, taksonomi gibi teknik kelimelerin anlamları, yazılmadan önce veya sonra vurgulanmıştır.
- Yazımda “entelektüel” yazım önerisi, “entelektüel” olarak bırakılmıştır. Ayrıca bazı çeviriler sözelgişi sosyal inceleme (survey-örnek olay), sosyal araştırma (reserach-saha araştırıcılığı) ile mütos (söylence-myth), miks (karışık-mix) olarak iki şekilde verilmiştir.

2. Teknik olarak makalede;

- Nokta dışında daha ziyade “bkz. ve/veya ayrıca bkz.” biçimli atıflar ana bilgiyi destekleyici, nokta içinde atıflar, alıntılama ya da tanımlayıcı ve çeviri atıfları biçiminde iki yönlü verilmiştir.
- Makale metninde [ ] şeklinde yazımlar, metin bütünlüğünde anlam pekiştirici, ( ) içinde kelime, terim, deyim vs. İngilizce ve Türkçe müteakabili olarak verilmiştir.
- Özgün ya da üzerinde durulması gereken kavramlar da, ya “tırnak” içinde veya *eğri (italik)* olarak yazılmıştır.

Şükran ve İthaf

Bu makale, en küçük bilgiyi düşünmek için kafa yoran, bilgi üretmek için konfor alanını terkeden, herkes uyurken uyuyamaz olan ve kendini eylemeye adanmış, yaşamını unutmüş tüm gelmiş geçmiş, ve/dahi gelecek olan gerçek filozoflarımıza, sanatkarlarımıza ve bilim adamlarımıza bir *şükranım ve ithafımdır*.

Kaynaklar

Agazzi, E. (1998). From Technique to Technology: The Role of Modern Science, *Philosophy and Technology*, 4(2), 80-85.

Agizza, R. (2001). *Antik Yunan'da Mitoloji, Masallar ve Söylenceler* (çev. Zühre İlkelen). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Ya.

Akbaş, N. ve Taner, B. (2022). Yönetim Alan Yazınında Çağının Ötesindeki Bir İsim: Mary Parker Follett. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 5(1), 88-108.

Aksay, B. ve Danışman, A. (2020). Taylor ve Bilimsel Yönetim Sistemi: Efsanevi Anlatılar ve ‘Bilimsel’ Değerlendirmeler. *Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 1-33.

Artun, A. (2009). *Bauhaus: Modernleşmenin Tasarımı*. İstanbul: İletişim Ya.

Artun, A. ve Aliçavuşoğlu, E. (2009). *Bauhaus: Modernleşmenin Tasarımı*. İstanbul: İletişim Ya.

Asprem, E. ve Granholm, K. [edt.] (2020). *Ezoterizm* (çev. Ceren Can). İstanbul: Alfa Ya.

Baransel, A. (1979). *Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi: Klasik ve Neo-Klasik Yönetim ve Örgüt Teorileri*. İstanbul: B. 2, İstanbul Ün. Ya. No. 3295 İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Ya. No. 163/73.

Başaran, İ. E. (1989). *Yönetim*. Ankara: B. 2, Gül Yayınları.

Boas, F., Powell, J. Wesley ve Holder, P. [edt.] (1966). *Introduction to Handbook of American Indian Languages; Indian Linguistic Families of America North of Mexico*. Nebraska: University of Nebraska Press.

Ciesielska, M. ve Jemielniak, D. [Eds.] (2018). *Qualitative Methodologies in Organization Studies*. Cham: Palgrave Macmillan içinde, Bourne, D. ve Jankowicz, D.A. The repertory grid technique, (127-149).

Cornelissen, J. P. ve Durand, R. (2014). Moving Forward: Developing Theoretical Contributions in Management Studies. *Journal of Management Studies*, 51: 995-1022.

- Cornelissen, J.P. (2017). Preserving Theoretical Divergence in Management Research: Why the Explanatory Potential of Qualitative Research should be Harnessed rather than Suppressed. *Journal of Management Studies*, 54, 368-383.
- Dear, P. (2009). *Revolutionizing the Sciences: European Knowledge and its Ambitions, 1500-1700*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Deleuze, G. (2000). *İki Konferans* (çev. Ulus Baker), İstanbul: Norgunk Ya.
- Descartes (1986). *Aklını İyi kullanmak ve İlimlerde Hakikati Aramak için Metot Üzerine Konuşma* (çev. Mehmet Karasan). İstanbul: B. 14, MEGSB Ya. No. 522/88.
- Descartes, R. (1998). *Felsefenin İlkeleri* (çev. Mehmet Karasan). İstanbul: MEB Ya.
- Drucker, P. F. (1996). *Yönetim Uygulaması* (çev. Sabri Yarmalı). İstanbul: İnkilap Ya.
- Dusek, V. (2006). *Philosophy of Technology: An Introduction*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Duverger, M. (2014). *Toplum Bilimlerinde Araştırma Yöntem ve Teknikleri* (çev. Özer Ozankaya). İstanbul: Cem Ya.
- Faivre, A. (2010). *Western Esotericism: A Concise History* (trans. Christine Rhone), Ney York: Suny Press.
- Fleetwood, S. ve Ackroyd, S. [eds.] (2004). *Critical Realist Applications in Organisation and Management Studies*. London: Routledge içinde; Ackroyd, S. Methodology for Management and Porganisation Studies: Some İmplications of Critical Realism, (137-163).
- Ferre, F. (1995). *Philosophy of Technology*. Athens: The University of Georgia Press.
- Follett, M. P. (1924). *The Creative Experience*. New York, USA: Longmans, Green and Co.
- Freud, S. (2015). *Uygarlığa Dair Hoşnutsuzluğumuz* (çev. Haluk Barışcan). İstanbul: Metis Ya.
- Freyer, H. (2018). *Sanayi Çağı* (çev. Bedia Akarsu, Hüseyin Batuhan). Ankara: Doğu Batı Ya. No. 112, Sosyoloji Dizisi-26.
- Gilbreth, F. B. (1914). *Primer of Scientific Management*. New York: Elibron Classics.
- Graham, P. [edt.] (1995). *Mary Parker Follett: Prophet of Management-A Celebration of Writings from the 1920*. Boston-MA: Harvard Business School Press içinde; Bennis, W. The Essentials of Leadership, (163-177).
- Gribbins, R. E. ve Hunt, S. D. (1978). Is Management a Science?. *The Academy of Management Review*, 3(1), 139-144.
- Güler, B. A. (2023). Metodolojinin Serüveni. *Bilim Ütopya*, 29(346), 12-31.
- Günay, M. ve Gümüş, A. [haz.] (2007). *Felsefe, Bilim ve Sanat İlişkileri*. Adana: İzdüşüm Yayınları içinde; Nutku, U. Bilimle Sanat Arasında Felsefe, 32-37.
- Hesiodos (2012). *İşler ve Günler, Tanrıların Doğuşu* (çev. F. Akderin). İstanbul: Say Ya.
- <https://felsefe.klu.edu.tr/Sayfalar/829-prof-dr-teoman-durali.klu?sira=525>
- <https://www.felsefe-bilim.com/post/170220853427/techne-kavram%C4%B1-ve-i-nsan>
- İnam, A. (1999). *Teknoloji Benim Neyim Olur?* Ankara: METU Ya.
- İnam, A. (2013). *Efsaneden Bilime Yol var mı?*, <https://e-dergi.tubitak.gov.tr/edergi/yazi.pdf>.
- Küçükberksun, İ. S. (2002). *Asimetri*. İstanbul. Der Ya. No. 315.
- Koontz, H. (1961). The Management Theory Jungle, *Academy of Management Journal*, 4(3), 174-188.

- Koontz, H. (1980). The Management Theory Jungle Revisited. *Academy of Management Review*, 5(5), 175-187.
- Leng, J. vd. (2022). Industry 5.0: Prospect and Retrospect. *Journal of Manufacturing System*, 65, 279-295.
- Mintzberg, H. (1973). *The Nature of Managerial Work*. New York: Prentice-Hall, Inc.
- Mintzberg, H. (2009). *Managing*. San Francisco: Berrett-Koehler Publishers, Inc.
- Mitcham, C. (1994). *Thinking Through Technology: The Path Between Engineering and Philosophy*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Money, J. D. ve Reiley, A. C. (1931). *A Onward Industry*. New York: Harper and Brothers.
- Nicolai, A. ve Seidl, D. (2010). "That's Relevant! Different Forms of Practical Relevance in Management Science". *Organization Studies*, 31, 1257-1285.
- Ordine, N. (2013). *Faydasızlığın Faydası: Manifesto* (çev. Leyla Tonguç Basmacı). İstanbul: İstanbul Bilgi Ün. Ya.
- Orlikowski, W. J. (2010). The Sociomateriality of Organisational life: Considering Technology in Management Research. *Cambridge Journal of Economics*. 34, 125-141.
- Öner, N. (1995). *Felsefe Yolunda Düşünceler*. İstanbul: MEB Ya., Öğretmen Kitapları Dizisi.
- Özakhun, S. S. (2023). *Çağdaş Sanatta Sanat ve Zanaat İlişkisinin Dönüşümü*. İstanbul Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü [yayınlanmamış Doktora Tezi].
- Öz-Alp, Ş. (1972). *Yeni Gelişmeler Karşısında İşletme Yöneticileri ve İşletmecilik Eğitimi*. Ankara: Sevinç Matbaası, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Ya. No. 100/56.
- Papatya, G. (2019). *Yönetim Uygulamalarında Evrim, Doğal Seçilim ve Yeniden Üretim: Değişim Mühendisliği Örneği*. Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 24(3), 655-677.
- Papatya, G. (2022). *Yönetim Bilimde Disiplinlerarasılık: Ana Kapsamlar, Tartışma Olanakları ve Örnek Çalışmalar*. İstanbul: Detay Ya. No.1570.
- Platon (1999). *Devlet* (çev. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi: 194.
- Powell, J. W. (1883). Human Evolution; Annual Address of the President, J. W. Powell, Delivered November 6, 1883. *Transactions of the Anthropological Society of Washington*, 2, 181-182.
- Rigby, D. (2001). Management Tools and Techniques: A Survey. *California Management Review*, 43(2), 139-145.
- Rigby, D. ve Bilodeau, B. (2013). *Management Tools & Trends 2013*. London: Bain & Company.
- Roth, Steffen vd. (2021). Theory as Method: Introduction to Supertheoretical Options for Organization and Management Research. *Journal of Organizational Change Management*, 34(4), 689-698.
- Saleh, F. ve Mümtaz, Z. (2020). Industry 5.0: The Future Paradigma in Industrial Revolution. *Journal of Advanced Research in Dynamical and Control Systems*, 12(7), 26-436.
- Sandberg, J. ve Alvesson, M. (2021). Meanings of Theory: Clarifying Theory through Typification. *Journal of Management Studies*, 58, 487-516.
- Schatzberg, E. (2006). Technik Comes to America: Changing Meanings of Technology before 1930. *Technology and Culture*, 47, 486-512.

- Schatzberg, E. (2012). From Art to Applied Science. *Isis*, 103(3), 555-563.
- Schatzberg, E. (2018). Why is there no Discipline of Technology in the Social Sciences?. *Artefact*, 8, 193-213.
- Sennett, R. (2009). *Zanaatkâr* (çev. Melih Pekdemir). İstanbul: Ayrıntı Ya.
- Shiner, L. (2001). *The Invention of Art: A Cultural History*. Chicago: University of Chicago Press.
- Sokal, A. (2011). *Şakanın Ardından: Postmodernizmin Bilimsel, Felsefi ve Kültürel Eşleştirisi* (çev. Gülsima Eryılmaz). İstanbul: Alfa Ya.
- Sokal, A. ve Bircmont, J. (2013). *Son Moda Saçmalar: Postmodern Aydınların Bilimi İstismar Etmesi* (çev. Barış Gönülşen). İstanbul: Alfa Ya.
- Suddaby, R. (2010). Construct Clarity in Theories of Management and Organization. *Academy of Management Review*, 35, 346-357
- Taylor, F. W. (2014). *Bilimsel Yönetimin İlkeleri*. Ankara: Adres Ya.
- Thompson C. B. (1914). The Literature of Scientific Management. *The Quarterly Journal of Economics*, 28(3), 506-557.
- Tourish, D. (2020). The Triumph of Nonsense in Management Studies. *Academy of Management Learning & Education*, 19, 99-109.
- Tylor, E. B. (1871). *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art, and Custom*. 2 vols. London: J. Murray.
- Tylor, E. B. (1881). *Anthropology: An Introduction to the Study of Man and Civilization*. New York: D. Appleton and Company.
- van Maanen, J., Sørensen, J.B. ve Mitchell, T.R. (2007). The interplay between theory and method. *Academy of Management Review*, 32(4), 1145-1154.
- Weick, K. E. (1995). What Theory is not, Theorizing is. *Administrative Science Quarterly*, 40, 385-390.
- Whitney, W. D. [edt.] (1897). *The Century Dictionary: A Work of Universal Reference in All Departments of Knowledge 13 vols, vol. 8*. New York: 2nd ed., Century Co.
- Witzel, M. (2012). *A History of Management Thought*. London: Routledge.
- Yavuz, H. (1998). *Okuma Notları*. İstanbul: Boyut Kitapları Düşün Yazınları Dizi No. 4.
- Winch, P. (1958). *The idea of Social Science and it Srelation to Philosophy*. New York: Humanities Press.
- Zittel, C. [ed.] (2008). *Philosophies of Technology: Francis Bacon and His Contemporaries*. Leiden, Boston: Brill.

ONE HEALTH BİLEŞENLERİNİN ÖNEMİ, EKONOMİ VE FİNANSAL PİYASALARLA İLİŞKİSİ

Seda TOPAL* Kemal YAMAN**

ÖZ: Dünyada insan nüfusunun artmasıyla karşılanması gereken ihtiyaçları da artmaktadır. Bu ihtiyaçların karşılanabilmesi için çevreye ve hayvanlara zarar verilmektedir. One Health insan, hayvan ve çevre sağlığını birlikte korumayı ve geliştirmeyi hedeflemektedir. İnsan-hayvan-çevre birbirlerini olumlu-olumsuz etkileyebilmektedir. Bunlardan birinde yaşanan olumsuzluklar ciddi sorunlar yaratabilmektedir. Sağlık ve ekonomik krizler en önemli sorunlardır. Sağlık krizleri ekonomik krizleri de beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda çalışmada; COVID-19 pandemisinin sektör ve ülkelere yönelik yarattığı değişiklikler One Health kapsamında incelenmektedir. Giriş bölümünde pandemi, ekonomi ve ekonomik kriz tanımlarına yer verilmektedir. Literatür bölümünde COVID-19'un ekonomik etkilerine yönelik çalışmalardan bahsedilmektedir. Kavramsal çerçeve bölümünde One Health, küresel salgınlar ve COVID-19'un ekonomik etkileri incelenmektedir. Sonuç olarak, pandemiyle mücadelede yerel ve küresel olarak alınan önlemler krizden etkilenme derecesini artırmıştır. Ülkelerin sağlık alt yapı ve işgücü ile gelişmiş-gelişmekte olan bir ekonomiye sahip olmaları da etkilenme derecelerinde önemlidir. One Health konsepti ile çok fazla disiplin bir araya gelerek söz konusu etkileri en aza indireyecek çözümler üretebilecektir.

Anahtar Kelimeler: One Health, Çevre-Hayvan-İnsan Sağlığı, Covid-19, Ekonomik Kriz, Finansal Piyasalar

Makale Türü: Araştırma makalesi

Jel Sınıflandırması: I15, G15, H12

DOI: 10.29131/uiibd.1449095

Geliş tarihi: 08.03.2024/ **Kabul Tarihi:** 14.06.2024/ **Yayın Tarihi:** 20.06.2024

THE IMPORTANCE OF ONE HEALTH COMPONENTS, THEIR RELATIONSHIP WITH THE ECONOMY AND FINANCIAL MARKETS

ABSTRACT: As the human population in the world increases, the needs to be met also increase. In order to meet these needs, harm is caused to the environment and animals. One Health aims to protect and improve human, animal and environmental health together. Human-animal-environment can affect each other positively or negatively. Negativities in one of these can create serious problems. Health and economic crises are the most important problems. Health crises also bring economic crises. In this context, in the study; The changes caused by the COVID-19 pandemic for sectors and countries are examined within the scope of One Health. The introduction section includes definitions of pandemic, economy and economic crisis. Studies on the economic effects of COVID-19 are mentioned in the literature section. The conceptual framework section examines One Health, global pandemics, and the economic impacts of COVID-19. As a result, the measures taken locally and globally to combat the pandemic have increased the degree of impact from the crisis. The fact that countries have a developed or developing economy with health infrastructure and workforce is also important in terms of their degree of impact. With the One Health concept, many disciplines will come together to produce solutions that will minimize these effects.

Key Words: One Health, Environment-Animal-Human Health, Covid-19, Economic Crisis, Financial Markets

Article Type: Research article

Jel Classification: I15, G15, H12

Received: 08.03.2024/ **Accepted:** 14.06.2024/ **Published:** 20.06.2024

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Mersin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı, Mersin/Türkiye sedatopal933@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1140-580X

**Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı, Mersin/Türkiye kyaman@mersin.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1267-9228

Kaynak gösterimi için:

Topal, S., ve Yaman, K. (2024). One Health Bileşenlerinin Önemi ve Ekonomi ile İlişkisi. Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. 10(1), 5-26. DOI: 10.29131/uiibd.1449095

GİRİŞ

Koronavirüs (COVID-19), 2019 Aralık sonlarında Çin’de görülmüştür. Başlangıçta hayvanlardan deniz ürünlerinde tespit edilmiştir (Akçaçı ve Çınaroğlu, 2020). İnsanlar arasında solunum yoluyla bulaşmasından ve uluslararası ulaşımın günümüzde daha kolay olmasından dolayı çok kısa sürede Çin’den tüm dünyaya yayılım göstermiştir. Dünya Sağlık Örgütü bu nedenle 11 Mart 2020’de yeni tip koronavirüs pandemisini ilan etmiştir (Gümüş, 2020). Pandeminin ilan edilmesiyle birlikte birçok ülke virüsün yayılmasına karşı önlemler almıştır. Evden çalışma, uzaktan eğitim, sokağa çıkma yasakları ve seyahat kısıtlamaları başlıca önlemlerdir.

Salgının yayılmasını önlemek için alınan tedbirler ülke ekonomilerini olumsuz etkilemiştir. Uluslararası ticarete ciddi bir azalma yaşanmıştır. İhracat ve ithalat durma noktasına gelmiştir (Akçaçı ve Çınaroğlu, 2020). Salgında, konaklama, ulaşım, eğitim, sanat, eğlence, turizm ve finans gibi neredeyse tüm sektörleri olumsuz etkilemiştir. Bu nedenle devlet destek paketleri açıklayarak salgının ekonomi üzerindeki etkisini hafifletmeye çalışmıştır (Gümüş, 2020).

Makalede, Covid-19 salgınının ekonomik etkileri ülkeler özelinde ve sektörel olarak literür incelenmektedir ve elde edilen veriler tanımlayıcı istatistik kapsamında değerlendirilmektedir. Buna bağlı olarak ülkelerin sahip olduğu ekonomik ve siyasi yapı, sağlık alt yapısı ve işgücü, demografik özellikleri de salgından etkilenme durumlarında ayrı önem arz etmektedir.

Epidemi, hastalığın nüfusun beklenenden yüksek bir oranını etkilemesini ifade etmektedir. Epidemi bir coğrafyada, bir toplumda görülen salgın hastalıktır. Pandemi, geniş bir alanda ya da dünya genelinde yayılan ve çok sayıda insanı etkileyen salgın hastalıklardır (Tekin, 2021).

Hong Kong gribi, İspanyol gribi, domuz gribi, kara veba ve kolera, gibi hastalıklar pandemi olarak dünya tarihine geçmiştir. Günümüzde ise AIDS/HIV, MERS ve Covid-19 devam eden pandemilerdir (Tekin, 2021).

Türk Dil Kurumu tarafından ekonomi “insanların yaşayabilmek için üretme, ürettiklerini bölüşme biçimlerinin ve bu faaliyetlerden doğan ilişkilerin bütünü” olarak tanımlanmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/Erişim Tarihi: 08.02.2024>).

Ekonomik kriz kavramı, ani bir şekilde ulusal veya uluslararası düzeyde çeşitli sebeplerle ortaya çıkabilir. Ekonomik krizler talep ve ücretlerde düşüş; işsizlik ve enflasyonda artış yaratmaktadır. Devlet, bozulan ekonomik krizlerin sonuçlarıyla mücadele ederek, düzeni sağlamalıdır. Ekonomik krizlerden vatandaşlar da etkilenerek işsiz kalabilir ve enflasyonla yaşaması gerekebilir. Ekonomik krizlerle, dış ticaretin azalması, ekonomilerin daralması ve istihdamın azalması gibi sonuçlar yaşanabilir (Koç, 2023). Ekonomik krizler hisse senedi gibi piyasaları etkileyerek borsaları krize dâhil edebilir. Bu gibi sonuçlar ülkeleri zor durumda bırakarak borçlanmalarına sebep olabilir. Ülke para birimi değer kaybedebilir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ekonomik krizlerle mücadele etmeyi zorlaştırıp, kolaylaştırabilir.

LİTERATÜR TARAMASI

Geçmişten günümüze pek çok salgın toplumsal veya ekonomik olarak incelenmiştir. Makale kapsamında Covid-19 pandemisinin ülkelere ve sektörlere olan ekonomik etkileri incelenmektedir.

COVID-19'un iş gücü arzı, üretim, tüketim talebi, kamu harcamaları, GSYİH kaybı, petrol fiyatları, turizm ve seyahat, ticaretteki arz ve talep, ticaret, bankalar ve para politikası üzerine etkileri incelenmiş ve tahminler yapılmıştır.

Albulescu (2020), 21 Ocak-13 Mart 2020 verileriyle ABD ekonomisine COVID-19 ve petrol fiyatlarının nasıl yansıdığını araştırmıştır. COVID-19 vaka sayılarının petrol fiyatlarının ekonomik belirsizliğe neden olduğu görülmüştür.

Al-Awadhi arkadaşları (2020), 10 Ocak-16 Mart 2020 tarihleri arasında COVID-19'un hisse getirilerinin Çin borsası üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Araştırma sonucunda hisse getirileri ile vaka ve ölüm sayıları arasında 24 saatlik değişimlerde negatif ilişki tespit edilmiştir.

Corbet arkadaşları (2020), 11 Mart 2019-10 Mart 2020 arasında saatlik borsa oynaklıkları üzerine yapılan çalışmalarının sonucuna göre Çin'de COVID-19 Shanghai ve Shenzhen borsalarında oynaklığı artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Gormsen ve Koijen (2020), COVID-19'un büyüme oranları ve hisse getirilerine olan etkilerini incelemişlerdir. COVID-19 2020'de ABD'de %17 ve Avrupa Birliği'nde %28 oranında hisse getirilerinin, ABD'de %3,8 ve Avrupa Birliği'nde %6,3 oranında büyümenin azalacağı tahmininde bulunmuşlardır.

Kaygısız (2021) çalışmasında, Türk turizmini konu edinmiştir. COVID-19 öncesinde gelen turist sayısı iyi olan turizm, elde edilen gelir açısından kötüdür. Buna bağlı olarak Covid-19 pandemisi hem fırsatlar sunmakta hem de riskler yaratmaktadır.

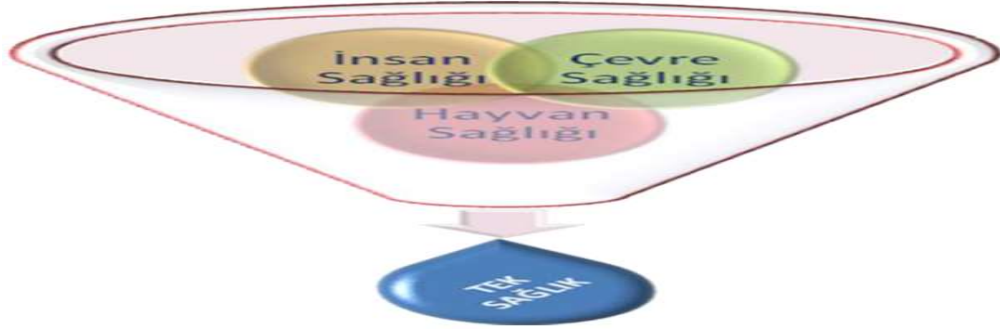
Aslan (2022) çalışmasında, Türkiye'deki otellerin doluluk oranlarını, COVID-19 önlemlerinden dolayı arz ve talep değişikliklerini incelemiştir. Çalışmada, Türkiye'ye gelen ve giden ziyaretçi sayıları baz alınarak, ulaşım sektörü incelenmiş ve pandemi öncesiyle karşılaştırması yapılmıştır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. One Health (Tek Sağlık) Tanımı

Çağımızın son günlerinde bilim ve teknolojik değişimlerle birlikte dünyamızda insan nüfusundaki artış gündem maddesidir. Artan nüfusun temel ihtiyaçlarının giderilebilmesi için dünya zenginlikleri çok fazla kullanılmakta, çevrenin ve ekosistemin dengesi bozulmaktadır. Artan nüfusun barınma ihtiyacını karşılamak için çarpık kentleşme gibi durumlarla diğer canlıların doğal yaşam alanlarına müdahale edilmektedir. Ulaşım ve enerji ihtiyacının karşılanması için özellikle fosil yakıtların daha çok tercih edilmesi küresel ısınma, iklim değişikliği ve doğal felaketlere sebep olmaktadır. Ayrıca endüstrinin getirmiş olduğu hava kirliliği ve çevre kirliliği de söz konusudur. Bu olumsuzlukların etkisiyle insan, hayvan ve çevre sağlığı bozulmaktadır. Önemli noktalardan bir diğeri de artan nüfusun beslenmek için ormanların yok edilmesi, tarım ilaçlarının aşırı kullanılması, canlıların hayatına sık müdahale

edilmesi sonucu ekosistemin sağlığı bozulmuştur. Bulduğumuz çağın sebebiyet verdiği bu sorunları farklı disiplinlerin görüş ve önerileriyle birlikte ivedilikle kalıcı çözümler geliştirerek aşabiliriz. İnsan, hayvan ve çevre sağlığı sorunlarının çözümü tek sağlık konsepti olabilir. Birbirleriyle yakından ilişkili bu sorunların çözümleri de elbette ortak birkaç çözümden geçmektedir. Şekil 1’de tek sağlık konseptinin bileşenleri gösterilmektedir (Yılmaz ve Yılmaz, 2020).

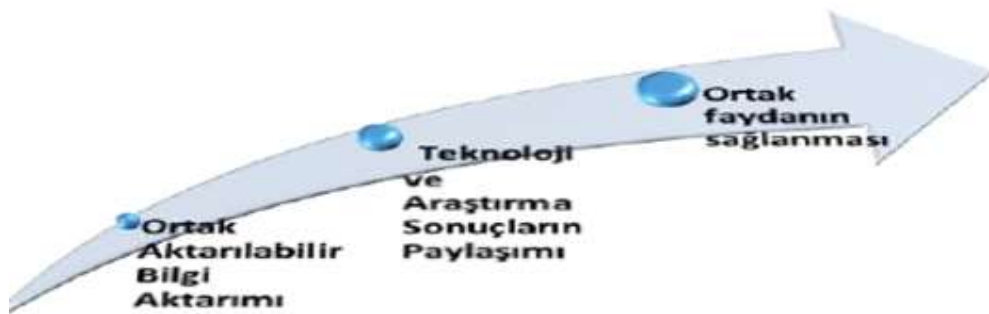

Şekil 1. Tek Sağlık Konseptinin Bileşenleri

Kaynak: Yılmaz ve Yılmaz, 2020.

Tek Sağlık konseptinin şüphesiz, toplum sağlığının korunmasında hekimlik dâhil geniş meslek uygulamalarının bilgisine ve faaliyetlerine öncelikle koruma ve önleme bağlamında entegre edilmelidir. Sağlığın korunması yaklaşık 80 değişik meslek alanı ve disiplinin hizmetleri ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilidir (Yılmaz ve Yılmaz, 2020).

Farklı disiplinlerin çalışmalarıyla türler arasında geçiş yapabilen hastalıkların araştırılmasıyla salgınlar ve zoonotik hastalıklarla daha bilinçli ve daha etkili mücadele edilebilir. Ortak bilimsel toplantılar (kongre, sempozyum, konferans, çalıştay) düzenlenerek mesleklerin bilgi ve tecrübelerine başvurularak disiplinlerarası tek sağlık konseptine uygun hedefler belirlenmelidir (Yılmaz ve Yılmaz, 2020).

Şekil 2. Tek Sağlık Konseptinin İşleyişi

Kaynak: Yılmaz ve Yılmaz, 2020.

1.2. One Health Bağlamında Beş Küresel Salgın

Dünya genelinde ciddi kayıplara neden olan ve finansal açıdan ülke ekonomilerini derinden etkileyen beş küresel salgın aşağıdaki gibidir.

1.2.1. Veba Salgını (1347-1350)

On dördüncü yüzyılda, dünya nüfusunda ciddi bir düşüş olmuştur. On dördüncü yüzyılın başındaki kıtlık, Avrupa kıtasında ciddi bir çöküşe sebep olmuştur. Kara Ölüm isimli veba salgınının Avrupa nüfusunun yaklaşık olarak üçte birinin ölümüne sebebiyet verdiği düşünülmektedir (Taşkın ve Akıncı, 2021).

1.2.2. Çiçek Hastalığı Salgını (15.-16. Yüzyıl)

Çiçek hastalığının insanlara tarımsal yerleşimler sırasında bulaştığı düşünülmektedir. Virüsün develerden veya evcilleştirilmiş diğer hayvanlardan insanlara geçtiği genel olarak kabul edilmiştir. Afrika, Asya ve Avrupa'da yayılmış ve söz konusu yüzyıla ait bilinen dünya nüfusunun yaklaşık %3'ünü kapsayan bir ölüm oranına ulaşmıştır (Taşkın ve Akıncı, 2021).

1.2.3. İspanyol Gribi (H1N1) (1918)

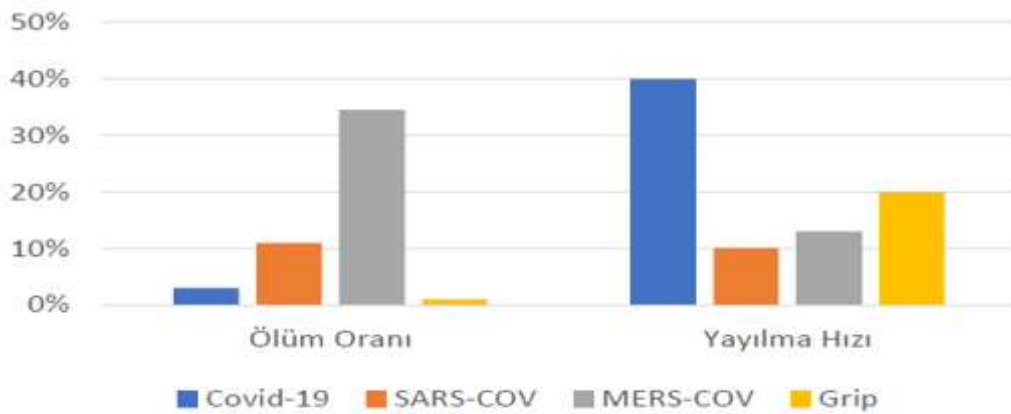
İspanyol gribi, 20. yüzyılın büyük bir bölümünde savaştan dolayı unutulmuştur. 19 ulusun savaşta olduğu, karmaşa ve yokluk gribin bulaşmasını desteklemiştir. Birkaç ay içinde 50 milyondan fazla kişinin ölümüne neden olduğu düşünülmektedir (Taşkın ve Akıncı, 2021).

1.2.4. Asya Gribi (1957-1958)

Asya gribi Çin'de ortaya çıkmıştır. Kısa sürede 4 kıtaya yayılmış ve çok geçmeden her kıtada bulaşa rastlanmıştır. Virüsün küresel çapta yayılması on ay sürmüştür. İngiltere 3,550 kayıp bildirmiştir. ABD'de virüsün etkili olduğu 1958 Mart ayında 69,800 kayıp olmuştur. Bu salgın dünya genelinde yaklaşık 820 milyon enfekte ve 2 milyon kayıpla sonlanmıştır (Taşkın ve Akıncı, 2021).

1.2.5. Covid-19 (2019-günümüz)

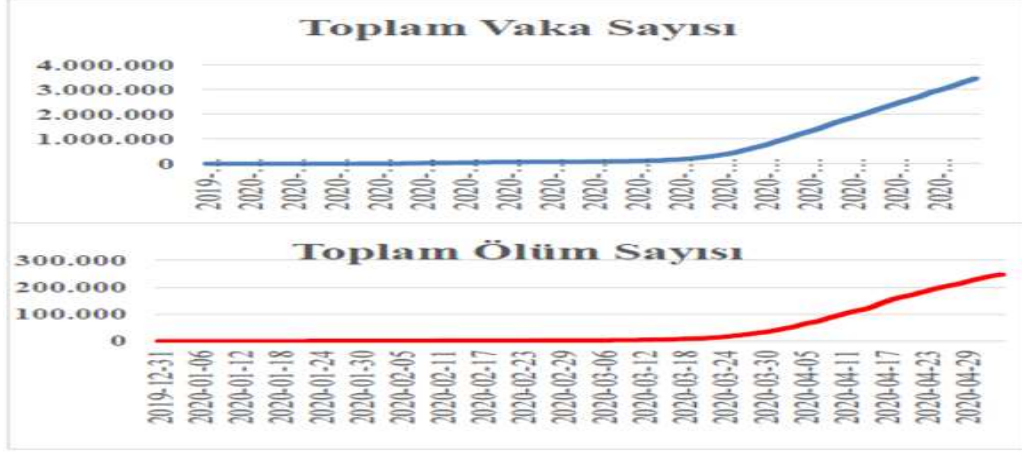
Covid-19 virüsü, bir RNA virüsü olup yüksek solunum yetmezliğiyle kendini göstermektedir. 31 Aralık 2019 tarihinde ilk olarak Çin'de gözlemlenmiştir. Daha önce karşılaşılmamış yeni bir virüsün hayvanlardan insanlara bulaştığı fikri üstünde durulmuştur (Taşkın ve Akıncı, 2021).

Grafik 1. Koronavirüslerin Ölüm ve Yayılma Oranları

Kaynak: Şahin, 2022.

Grafikte 1'de grip ile koronavirüs ailesinin türlerine göre ölüm ve yayılma oranları görülmektedir. Koronavirüs en hızlı yayılan virüstdür. Fakat MERS-COV daha fazla ölüm oranına sahiptir.

Grafik 2. Dünya'daki Covid-19 Salgınlarının Toplam Vaka ve Toplam Ölüm Sayıları

Kaynak: Kılıç, 2020.

Grafik 2’te Covid-19 salgınının yayılma hızı diğer salgınlara kıyasla oldukça yüksektir. Bu durum dünyanın küresel bir köy haline gelmesiyle yakından ilişkilidir. Dünyada 208 ülkenin 196’sında salgın yaşanmıştır. Pandeminin ilan edilmesinden on gün sonra 22 Mart 2022’de toplam vaka sayısı 469.212.705 olarak kaydedilmiştir (Ünüvar ve Aktaş, 2022).

Tablo 1. Geçmişten Günümüze Salgınlar (1965-01.05.2021)

Sıra	Salgının Görüldüğü Zaman Aralığı	Salgının Adı	Salgının Sebep Olduğu Tahmini Ölüm Sayısı
1	165-180	Antonine Salgını	5 milyon
2	541-542	1.Veba Salgını	30-50 milyon
3	735-737	Japonya Çiçek Salgını	1 milyon
4	1347-1351	2. Veba Salgını	200 milyon
5	1520	Yeni Dünya Çiçek Salgını	56 milyon
6	1629-1631	İtalyan Vebası	1 milyon
7	1665	Londra Büyük Vebası	100 bin
8	1817-1923	Kolera Pandemileri 1-6	1 milyon üzeri
9	1885	3. Veba Salgını	12 milyon
10	1800 Sonu	Sarı Humma	100-150 bin
11	1889-1890	Rus Gribi	1 milyon
12	1918-1919	İspanyol Gribi	40-50 milyon
13	1957-1958	Asya Gribi	1,1 milyon
14	1968-1970	Hong-Kong Gribi	1 milyon
15	1981-Günümüz	HIV/AIDS	35 milyon üzeri
16	2002-2004	SARS	770
17	2009-2010	Domuz Gribi	200 bin

18	2014-2016	Ebola	11 bin
19	2015- Günümüz	MERS	850
20	2019- Günümüz	COVID-19	3,2 milyon

Kaynak: Eşsiz ve Durucan, 2021.

Tablo 1’de 1965’ten günümüze kadar olan salgınlar yer almaktadır. Bu salgınlardan 18 tanesi sonlandırılabilmişken 3 tanesi (HIV/AIDS, MERS, COVID-19) günümüzde devam etmektedir. Salgınlarda verilen kayıp aralıkları ise 850 kişi ile 50 milyon kişi civarındadır. Kayıp sayılarını geçmişten günümüze sağlık olanaklarının yeterliliği, ülkelerin savaş halinde olup olmaması, gelişmişlik düzeyi gibi nedenler de etkilemektedir.

2. ONE HEALTH ve EKONOMİK ETKİLERİ

Covid-19 pandemisi ülke ekonomilerinin çeşitli sektörlerine farklı şekillerde etki etmiştir. Dünya genelinde sektörlerin etkilenme derecelerine bağlı olarak işsizlik, enflasyon, uluslararası ticarete durgunluk, arz ve talep değişiklikleri gibi ekonomik sonuçlar meydana gelmiştir. Bu etkiler bazı ülke ve ülke gruplarına göre incelenmektedir.

Tablo 2. Dünyada Sektörlerin COVID-19 Krizinden Etkilenme Dereceleri

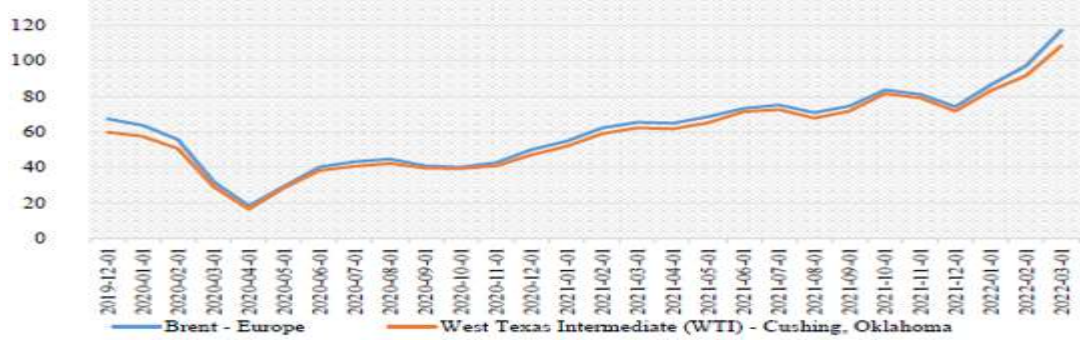
Sektörler	Covid-19 Pandemisinden Etkilenen Üretim Miktarı
Toptan ve perakende ticaret	Yüksek
İmalat	Yüksek
Emlak, idari ve destek hizmet faaliyetleri	Yüksek
Konaklama ve yiyecek hizmetleri	Yüksek
Sanat, eğlence, dinlence, spor ve diğer hizmetler	Orta-Yüksek
Ulaştırma, depolama ve haberleşme	Orta-Yüksek
İnşaat	Orta
Finans ve sigorta hizmetleri	Orta
Madencilik ve taş ocakçılığı	Orta
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	Düşük-Orta
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	Düşük
Eğitim	Düşük
Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik	Düşük
Kamu hizmetleri (elektrik, gaz, vb. üretimi ve dağıtımı)	Düşük

Kaynak: Kara, 2020.

Tablo 2’de dünyadaki sektörler, pandemiden etkilenme derecesine göre üretim miktarları açısından sıralanmaktadır. Toptan ve perakende ticaret, üretim, konaklama ve yiyecek sektörleri pandemiden en fazla etkilenmişlerdir. Sanat, eğlence, spor, ulaştırma, depolama ve haberleşme sektörleri de etkilenmiştir. Sağlık, eğitim ve kamu hizmetleri pandemiden az etkilenmişlerdir (Kara,2020).

2.1. ABD ve COVID-19

Salgından en çok etkilenen ülkelerin başında gelen Amerika Birleşik Devletleri pek çok başlıkta incelenmesi gereken bir devlettir.

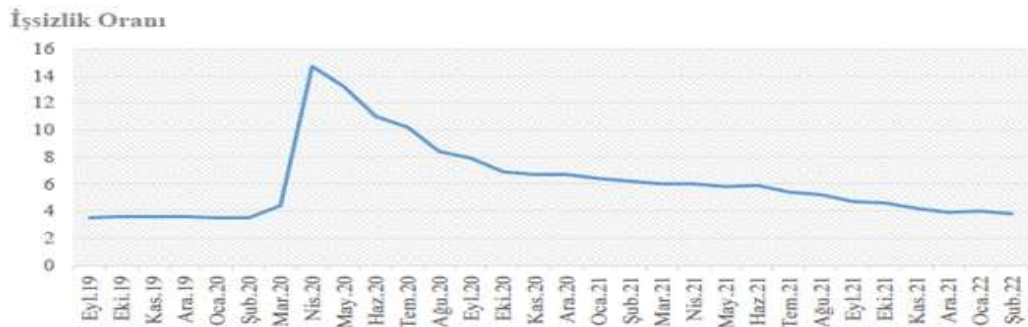

Grafik 3. Brent Petrol ve West Texas Intermediate Ham Petrol Varil Fiyatları

Kaynak: Gökpinar, 2022.

Grafik 3'te, BP (2020) raporuna göre pandemiyle birlikte yaşanan üretim ve tüketimdeki azalma önemli petrol ithalatçıları Çin (toplam ithal edilen ham petrolün %22,6'sı), ABD (%12,5) ve Hindistan'ın (%9,7) petrol talebini azaltmalarına sebep olmuştur. 2020 Nisan'da Brent petrol fiyatları 18,38'e WTI ise 16,55 dolara düşmüştür. 2020'nin 3. çeyreğiyle birlikte normalleşme tedbirlerine bağlı olarak olumlu gelişmeler olmuş ve petrol talebinin artacağına yönelik varsayımlar petrol fiyatlarını yeniden yükselişe geçirmiştir (Gökpinar, 2022).

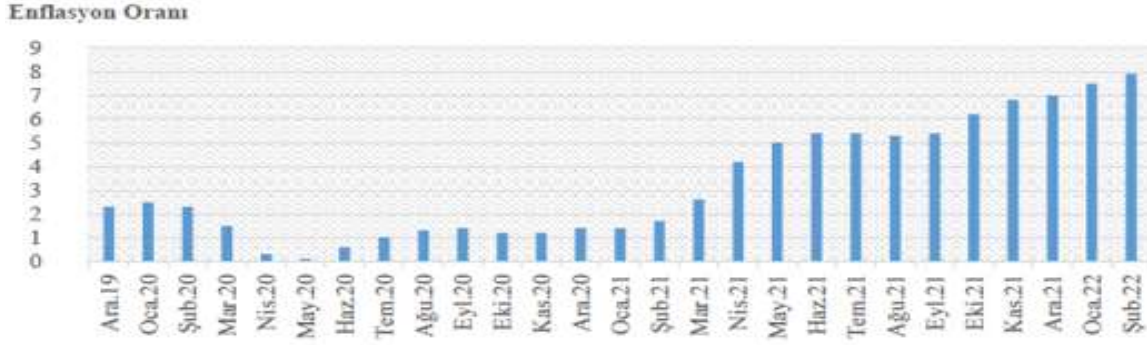
Petrol fiyatlarında Covid-19 salgınına bağlı olarak ciddi düşüşler yaşanmıştır. 6 Ocak 2020'de 71 dolar olan Brent petrolün varil fiyatı 22 Nisan 2020'de 18 dolara gerilemiştir. Söz konusu iki tarih arasında %74 oranında bir düşüş meydana gelmiştir. Uluslararası Enerji Ajansı (IEA)'ya göre, 2020'de petrol talebi %57 oranında azalmıştır. Petrol talebinin azalmasından ötürü petrol depolama kapasiteleri de dolmuştur (Şenol, 2020).

Grafik 4. ABD İşsizlik Oranı

Kaynak: Gökpinar, 2022.

Grafik 4'e göre ABD'de salgının yarattığı arz eksikliği istihdamı da kötü etkilemiştir. Salgında işsizlik seviyesini ölçmek zorlu bir durum olmuştur. Çünkü Covid-19 hakkındaki derin belirsizlik durumu işten çıkarmaların geçici mi olacağını yoksa kalıcı mı olacağını öngörmeyi güçleştirmiştir. Dolayısıyla istihdam ve üretim bu durumdan olumsuz etkilenmiştir (Gökpinar, 2022).

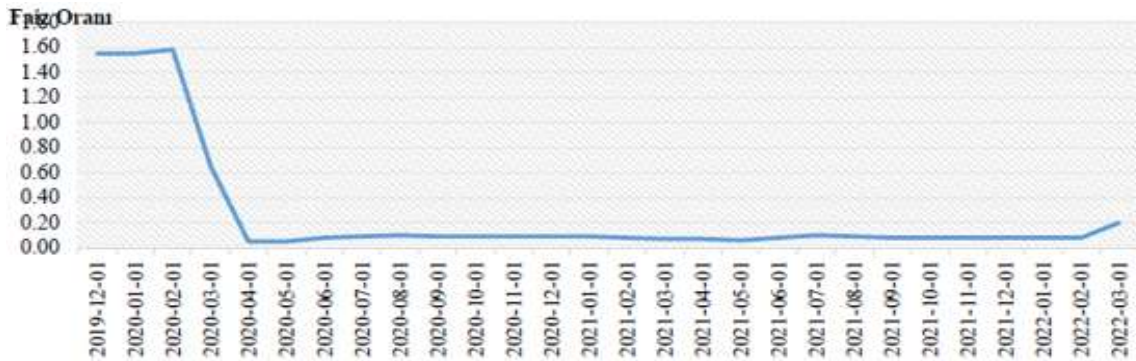

Grafik 5. ABD’de Covid-19 Tüketici Fiyat Endeksi 12 Aylık Değişim Oranları (%)

Kaynak: Gökpınar, 2022.

Grafik 5’e göre, Covid-19 pandemisiyle birlikte enflasyon oranları çok yükselmiştir. ABD’de salgın sürecindeki enflasyonu ABD’nin son 40 yılında görmüş olduğu en yüksek enflasyondur. Enflasyonda en son 1980’li yıllarda bu kadar yüksek oranlara rastlanılmıştır (Gökpınar, 2022).

Covid-19 pandemisi ülkelerin çeşitli konulardaki dirençlerini açığa çıkarmıştır. Devletler çok boyutlu zorlu ekonomik ve sağlık koşullarıyla mücadele etmişlerdir. ABD’de pandemiye karşı mali önlemler olarak çok sayıda acil destek ve önlem paketiyle ekonomiye müdahale etmiştir. ABD gibi gelişmiş ülkelerin pandemiyle mücadele çerçevesinde piyasalara sağlamış olduğu tüm destekler, fiyatlar genel düzeyini dengesizleştirmiştir. Bu durum ise küresel enflasyon sorununu gündeme getirmiştir. Uygulanan politikalar ve sonuçları stagflasyon riskini tetiklemiştir. Dolayısıyla ABD, ülkelerin merkez bankaları uygulayacakları ekonomi politikalarıyla bir mali krize, kredi sıkışıklığına veya borç krizine yol açmadan önlemler almalıdırlar. Aksi halde pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomileri yepyeni ekonomik sorunlarla mücadele etmek zorundadır. Özellikle gelişmiş ülkeler parasal yöntemlere başvururken gelişmekte olan ülkeler tüm riskleri detaylarıyla düşünmelidir (Gökpınar, 2022).

Grafik 6. ABD Covid-19 Federal Fonlama Faizi

Kaynak: Gökpınar, 2022.

Grafik 6’ya göre, Covid-19, 2019-2022 arasında faiz oranlarını oldukça etkilemiştir. Merkez bankaları fiyat istikrarını, piyasaları ve büyümeyi engelleyecek durumlar söz konusu olduğunda para politikaları aracılığı ile bu engellere müdahale etmektedirler. Covid-19 krizinin ardından FED fonlama faizini toplamda 150 baz puan ile %0-0,25 aralığına indirmiştir. Ayrıca, FED bilançosu yaklaşık 8,95 trilyon ABD dolarına kadar çıkarılmıştır (Gökpınar, 2022).

Koronavirüsten ciddi derecede etkilenen ülke ABD (vakaların %31,3, ölümlerin %28,36'sı)'dir. ABD ve Avrupa Birliği (AB)'nin salgından en fazla etkilenen ülkelerin Avrupa kıtasında yer almasından ötürü ekonomik olarak etkilenmesi normaldir. ABD ve AB'nin arz ve talep şoklarından sonra resesyona girmesi dünya ekonomisini küçülme riskiyle karşı karşıya bırakmaktadır (Ergin Ünal ve ark, 2020).

2020 yılının başlarında meydana gelen %8,9'luk daralma 2008 küresel finans krizinden sonra ABD ekonomisinin yaşadığı en yüksek daralma olmuştur. 2020'nin 2. çeyreğinde Çin hariç neredeyse tüm ülkelerde ekonomik daralma görülmüştür. Çin'de ise 2020 yılının ilk çeyreğinde ekonomik daralma olmuştur. ABD ekonomisi üretim artışının uzun sürmesinden ötürü aşamalı olarak toparlanmaya çalışmıştır. 2020 yılının üçüncü çeyreğinde kayda değer bir toparlanma söz konusudur. 2020 yılının son çeyreğe girerken tekrar yavaşlamıştır (Gökpınar, 2022).

2.2. Seçilmiş Avrupa Birliği Üyesi Ülkeler ve COVID-19

Avrupa Birliği ekonomik hacimleri büyük olan dünyada önde gelen bazı ülkelerden oluşmaktadır. Bu ülkelerin bazılarında Covid-19 pandemisinin yaratmış olduğu etkiler incelenmektedir.

Tablo 3. Seçilmiş AB Üyesi Ülkelerin Yıllık Büyüme Oranları

Ülkeler	2018	2019	2020
Almanya	1,1	1,1	-4,6
Avusturya	2,5	1,5	-6,7
Belçika	1,8	2,1	-5,7
Danimarka	2,0	2,1	-2,1
Fransa	1,9	1,8	-7,9
Hollanda	2,4	2,0	-3,8
İspanya	2,3	2,1	-10,8
Finlandiya	1,1	1,3	-2,9

Kaynak: Levent ve Özen, 2022.

Tablo 3'te AB ülkelerinden bazılarının 2018-2020 dönemine dair yıllık büyüme oranları gösterilmektedir. Pandeminin ülkelerin ekonomik büyüme oranları üzerinde ciddi şekilde olumsuz etkileri olmuştur (Levent ve Özen, 2022). Tabloya göre seçilen tüm ülkelerde ekonomik büyüme oranlarında ciddi şekilde düşüşler meydana gelmiştir.

Tablo 4. Seçilmiş AB Üyesi Ülkelerin İşsizlik Oranları

Ülkeler	2018	2019	2020
Avusturya	4,9	4,6	5,4
Belçika	6,0	5,4	5,6
Danimarka	5,3	5,1	5,8
Finlandiya	7,5	6,8	7,9
Fransa	9,1	8,5	8,1
Almanya	3,5	3,2	3,9
Hollanda	3,8	3,4	3,9
İspanya	15,4	14,2	15,6

Kaynak: Levent ve Özen, 2022.

Tablo 4 bazı AB ülkelerinde 2018-2020 dönemindeki işsizlik oranlarını konu edinmektedir. Buna göre, Fransa'da işsizlik oranları düşmüştür. Fakat AB üyesi diğer ülkelerde Covid-19 salgınına bağlı olarak işsizlik oranlarında artış yaşanmıştır (Levent ve Özen, 2022).

Tablo 5. Seçilmiş AB Üyesi Ülkelerde Mal İhracatı

Ülkeler	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Avusturya	143.304.4	145.442.5	157.881.7	176.140.3	169.980.7	157.631.3
Belçika	250.663.5	268.891.9	299.973.9	325.950.7	315.788.3	295.320.5
Danimarka	103.369.5	103.841.0	111.083.5	119.346.2	121.427.7	119.249.2
Finlandiya	58.809.6	58.303.8	67.022.3	74.264.3	72.679.4	68.018.4
Fransa	521.999.2	520.961.7	558.273.0	613.358.9	597.284.4	502.608.7
Almanya	1.294.127.0	1.303.980.0	1.416.806.0	1.525.901.0	1.460.450.0	1.356.681.0
Hollanda	464.110.3	465.451.3	519.407.4	572.296.7	548.819.5	528.299.8
İspanya	280.478.7	286.914.0	317.021.4	343.681.8	329.848.9	301.468.3

Kaynak: Levent ve Özen, 2022.

Tablo 5'de bazı AB üyesi ülkelerde 2015-2018 döneminde mal ihracatı sürekli bir artış trendindedir. Bununla birlikte 2019-2020'de ise Covid-19 salgınından ötürü mal ihracatı düşmüştür. 2020 yılında ülkelerin mal ihracatı ciddi bir seviyelerde azalma trendine girmiştir (Levent ve Özen, 2022).

Tablo 6. Seçilmiş AB Üyesi Ülkelerde Mal İthalatı

Ülkeler	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Avusturya	140.779.6	142.554.1	156.657.5	174.819.7	165.713.6	154.175.0
Belçika	248.798.7	266.926.8	297.319.2	328.181.3	312.642.9	290.037.5
Danimarka	88.999.1	86.844.4	96.044.5	106.434.8	102.962.0	100.534.8
Finlandiya	56.689.7	58.277.2	65.331.5	73.955.1	70.101.4	64.672.7
Fransa	554.019.8	556.650.8	610.276.9	673.508.2	649.495.8	570.902.9
Almanya	1.018.579.0	1.024.856.0	1.129.268.0	1.260.849.0	1.218.078.0	1.140.701.0
Hollanda	391.508.5	392.793.6	438.307.8	487.782.4	481.540.0	454.533.4
İspanya	303.415.1	302.706.6	341.862.9	378.267.1	359.799.2	311.831.4

Kaynak: Levent ve Özen, 2022.

Tablo 6'da AB üyesi bazı ülkelerde 2015-2018 dönemine kadar mal ithalatı istikrarlı bir seyir göstererek sürekli artmıştır. 2019-2020 dönemlerinde pandeminin etkileri bariz olarak görülmekte ve mal ithalatının düşmesine sebep olmaktadır (Levent ve Özen, 2022).

Tablo 7. Seçilmiş AB Üyesi Ülkelerde Aylık Enflasyon Oranları

Ülkeler	2021-Aylık									
	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim
Avusturya	0.8	1.2	2.0	1.9	2.8	2.8	2.9	3.2	3.3	3.7
Belçika	0.3	0.5	0.9	1.2	1.5	1.6	2.3	2.7	2.9	4.2
Danimarka	0.6	0.6	1.0	1.5	1.7	1.7	1.6	1.8	2.2	3.0
Finlandiya	0.9	0.9	1.3	2.1	2.2	2.0	1.9	2.2	2.5	3.2
Fransa	0.6	0.6	1.1	1.2	1.4	1.5	1.2	1.9	2.2	2.6
Almanya	1.0	1.3	1.7	2.0	2.5	2.3	3.8	3.9	4.1	4.5
Hollanda	1.6	1.8	1.9	1.9	2.1	2.0	1.4	2.4	2.7	3.4
İspanya	0.5	-0.0	1.3	2.2	2.7	2.7	2.9	3.3	4.0	5.4

Kaynak: Levent ve Özen, 2022.

Tablo 7'ye göre enflasyon oranlarında yer yer artış ve azalışlar yaşanmıştır. Fakat son aylarda ülkelerin tümünde enflasyon oranları artmıştır. Covid-19 salgınının enflasyon üzerinde etkisi incelendiğinde aylar bazında değişkenlik olduğu görülmektedir (Levent ve Özen, 2022).

Tablo 8. Seçilmiş AB Üyesi Ülkelerde Faiz Oranları

Ülkeler	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Avusturya	0.75	0.38	0.58	0.69	0.06	-0.22
Belçika	0.84	0.48	0.72	0.80	0.19	-0.15
Danimarka	0.69	0.32	0.48	0.46	0.19	-0.36
Finlandiya	0.72	0.37	0.55	0.66	0.07	-0.22
Fransa	0.84	0.47	0.81	0.78	0.13	-0.15
Almanya	0.50	0.09	0.32	0.40	0.25	-0.51
Hollanda	0.69	0.29	0.52	0.58	0.07	-0.38
İspanya	1.74	1.39	1.56	1.42	0.66	0.38

Kaynak: Levent ve Özen, 2022.

Tablo 8’de bazı AB ülkelerinde yıllık faiz oranlarında azalışlar ve artışlar yaşanmıştır. Ancak 2020’de yıllık faiz oranlarındaki azalmanın Covid-19 pandemisinden kaynaklandığı görülmektedir (Levent ve Özen, 2022).

8 AB üyesi ülkede yıllık ekonomik büyüme oranları ciddi derecede olumsuz etkilenmiştir. İspanya’da ekonomik büyüme oranları daha fazla etkilenmiştir. Fransa haricinde tüm ülkelerde işsizlik oranlarında artış yaşanmıştır. Ayrıca mal ihracatı ve ithalatı, faiz ve enflasyon oranları ile toplam işgücüne katılım oranlarında da olumsuzluklar görülmüştür. Covid-19 salgını ülkelerin ekonomik kalkınma-büyüme hedeflerine ulaşmasında aşılması gereken önemli bir engel konumundadır (Levent ve Özen, 2022).

2.3. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler ve COVID-19

Covid-19 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere aynı derece de etki etmemiştir. Ülkelerin sektörlerine göre yüksek veya düşük oranda etkilendikleri ekonomik göstergeler bulunmaktadır. Bu göstergeler aşağıda incelenmektedir.

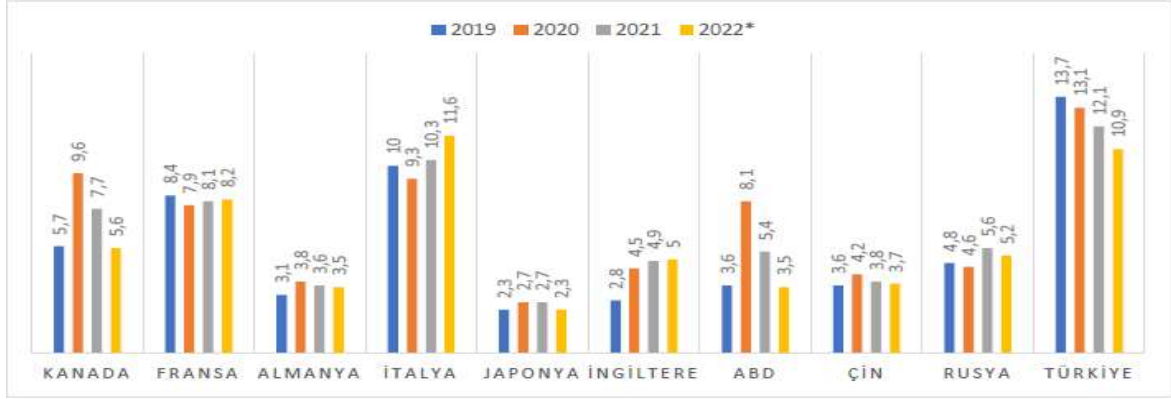
Tablo 9. Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Ekonomik Büyüme Oranları (%)

	2019	2020	2021	2022
Almanya	1,1	-4,6	3,1	4,6
Fransa	1,8	-8	6,3	3,9
İtalya	0,3	-8,9	5,8	4,2
Japonya	0	-4,6	2,4	3,2
İngiltere	1,4	-9,9	6,8	5,0
Kanada	1,9	-5,3	5,7	4,9
Çin	6,0	2,3	8,0	5,6
Rusya	2,0	-3,0	4,7	2,9
ABD	2,2	-3,4	5,9	5,1
Türkiye	0,8	1,7	8,9	3,2

Kaynak: Ünüvar ve Aktaş, 2022.

Tablo 9’a göre, 2019 yılı itibarıyla Çin hariç söz konusu ülkelerde ekonomik büyüme oranları oldukça düşük seviyededir. Çin, %6,0 ile en büyük büyüme oranına sahipken, Japonya 0 ile en küçük büyüme oranına sahiptir. 2020 verilerinde söz konusu ülkeler çerçevesinde son derece ciddi bir ekonomik daralma gözlemlenmektedir. Bu durumun başlıca sebebi kötü giden ekonomik şartların üstüne bir de Covid-19 salgınının eklenmesidir. Bu bağlamda alınan önlemler ışığında, uluslararası ticarete ara verilmesi, ayrıca tüketime azalmasına da bağlı olarak üretimin azalması başlıca nedenlerdendir. Bu bağlamda İngiltere % -9,9 ile 2020 yılının en büyük negatif büyüme verisine sahiptir. İngiltere’yi, % -8,9 ile İtalya takip etmektedir. Çin, %2,3 ile 2020’nin en büyük büyüme oranına sahiptir. Türkiye %1,7 ile ikinci sıradadır. Türkiye 2021 yılı aşı uygulamaları neticesinde en büyük pozitif büyüme oranına sahiptir. Çin, %8 ile ikinci sıradadır (Ünüvar ve Aktaş, 2022).

2022 yılı tahmini büyüme verilerine göre en fazla büyüme oranı 2021’e göre azalmıştır. Çin’de %5,6’lık bir büyüme gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Almanya’da %4,6 ve Japonya’da %3,2 ile 2021 yılından daha fazla büyüme beklenmektedir. Türkiye 2021’de %8,9 büyüme görülmüştür. 2022’de ise %3,2’lik bir büyüme sağlaması öngörülmektedir (Ünüvar ve Aktaş, 2022).

Grafik 7. Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Türkiye’de İşsizlik Oranları (%)

Kaynak: Ünüvar ve Aktaş, 2022.

Grafik 7’ye göre Covid-19, 2020 yılı itibarıyla ciddi bir işsizlik sorununun Kanada ve ABD haricinde ortaya çıkmadığı görülmektedir. Kanada’da 2019’daki işsizlik oranı %5,7 iken, 2020’de %3,9’luk artışla %9,6 seviyesindedir. Bu oran 2021’de 1,9’luk düşüş ile %7,7 olarak görülmüştür. Kanada’nın 2022 yılı için işsizlik oranının 2019’daki seviyesine geri döneceği tahmin edilmektedir. ABD için ise 2019’daki %3,6 olan işsizlik oranı 2020 yılına %8,1’e 4,5’lik bir artışla gelmiştir. 2021 yılında işsizlik 2,7 azalarak %5,4 oranına ulaşmıştır. Uluslararası Para Fonu (IMF)’nin 2022 yılı tahminlerine göre bu oranın 2019 yılındaki verilere geri döneceği öngörülmektedir. Çin işsizlik oranlarından az etkilenmiştir. Çin hükümeti ülkelerinde başlayan bir virüse karşı ekonomik anlamda bu salgından düşük seviyelerde etkilenmiş ve oldukça hızlı toparlamıştır (Ünüvar ve Aktaş, 2022).

Türkiye’de bahsi geçen ülkelerle hemen hemen benzer bir durum sergilemiştir. Ancak 2019’dan 2022’ye kadar olan dönemde 2,8’lik bir iyileşme görülerek 2019’da %13,7 seviyesinde seyreden işsizlik oranı 2022 tahminlerine göre %10,9 civarlarında gerçekleşeceği düşünülmektedir. Türkiye’nin genel durumundan bahsetmek gerekirse Türkiye grafiğe göre her yıl daha fazla işsizlik oranı kaydetmiştir. Söz konusu incelemenin gelişmekte olan bir ülke ile gelişmiş ülkeler arasında yapıldığı akıllara getirilmelidir (Ünüvar ve Aktaş, 2022).

Tablo 10. COVID-19 Krizine Karşı Uygulanan İstihdam Tedbirleri

Ülkeler	Türkiye	Almanya	ABD	İngiltere	Çin	Japonya	İspanya	Güney Kore	Rusya
Tedbirler									
Kayıt dışı veya kendine hesabına çalışanlar için destek		✓		✓		✓	✓	✓	✓
İşsizlik yardımları									
Ücret sübvansiyonları	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	
Yeni çalışma düzenlemeleri		✓					✓	✓	
Hastalık izni için sübvansiyonlar	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓
İşten çıkarma sınırlamaları	✓				✓				

Mesleki eğitim sübvansiyonları					✓			✓	
--------------------------------	--	--	--	--	---	--	--	---	--

Kaynak: Kara, 2020.

Tablo 10, seçili bazı ülkelerde (Türkiye, Almanya, Çin, ABD, İspanya, Japonya, Rusya ve Güney Kore) alınan istihdam tedbirleri yer almaktadır. Söz konusu tedbirler ülkelere göre farklılık göstermektedir. Benzer tedbirler uygulansa dahi ayrılan bütçelere göre desteklerin içeriği de farklılaşmaktadır (Kara, 2020).

Tablo 11. Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Mal ve Hizmet, İthalat ve İhracat Verileri (%)

	İTHALAT				İHRACAT			
	2019	2020	2021	2022*	2019	2020	2021	2022*
Kanada	0,3	-11,2	12,7	10,3	1,2	-10,5	5,0	8,4
Fransa	2,3	-12,1	8,0	5,9	1,5	-16,1	7,4	6,9
Almanya	2,8	-9,1	8,6	6,9	1,1	-1,0	9,3	5,9
İtalya	-0,6	-12,5	13,4	10,2	1,6	-13,7	12,9	9,4
Japonya	0,9	-7,2	9,4	9,0	-1,4	-11,7	13,1	7,7
İngiltere	2,7	-17,8	1,6	9,8	2,6	-16,4	0,3	8,7
ABD	1,1	-8,9	14,1	8,6	-0,6	-13,5	5,4	8,1
Çin	-3,6	-1,3	19,1	8,4	0,4	2,2	19,6	4,6
Rusya	2,8	-12	17,3	6,8	-3,3	-4,2	3,1	5,5
Türkiye	-4,2	7,9	3,4	10,4	7,8	-14,8	21,3	6,9

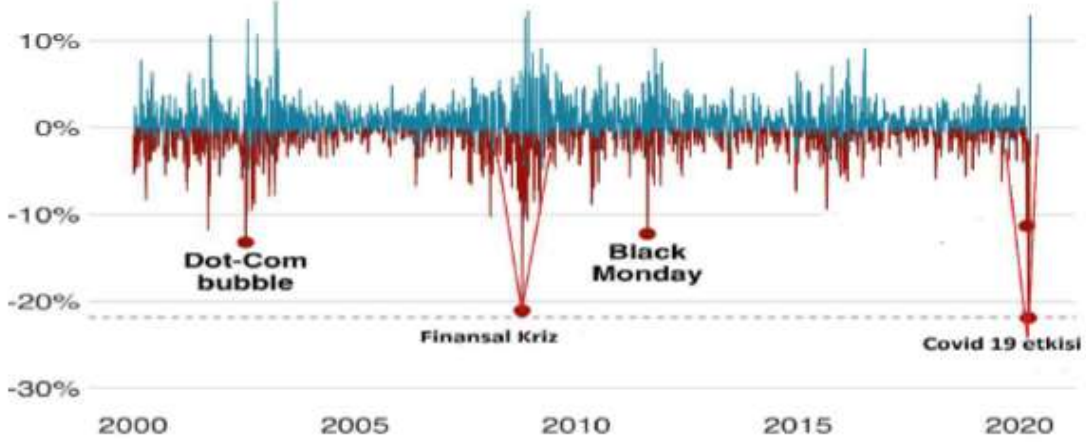
Kaynak: Ünüvar ve Aktaş, 2022.

Tablo 11, incelendiğinde Çin, İtalya ve Türkiye 2019 ithalat verileri 2018’e göre azalma yaşamıştır. Bu durum ülkeler için olumlu bir ilerlemedir. 2020 yılında ise Covid-19 salgınından dolayı uluslararası hareketliliğe ara verme tedbiri alınmıştır. Bu tedbir neticesinde 2020 yılı ithalat ve ihracat oranlarında önemli derecede düşüşler olmuştur. Ülkeler bazında 2020’de ithalat %-17,8; ihracat %-16,4 ile İngiltere bu oranlarının en fazla düştüğü ülke olmuştur. Covid-19 salgınında Çin, 2020’de %-1,3 ithalat ve %2,2 ihracatla ihracat fazlası vermiştir. Pandeminin ciddi bir döneminde böyle bir artışın yaşanması oldukça önemli bir durumdur (Ünüvar ve Aktaş, 2022).

2021’de Covid-19 için aşılarının uygulanması yaygınlaşmış ve ülkelerde kontrollü serbestleşmeye geçilmiştir. Serbestleşme ile birlikte uluslararası hareketlilik yeniden ivme kazanmış, üretim ve tüketimi artmıştır. Çin 2020’de ihracat fazlası vermiştir. 2021’de ithalat ve ihracat birbirini ancak tamamlayabilmiştir. Türkiye’de 2020 yılı için ihracat ithalatı karşılar niteliktedir. 2021 yılında Türkiye %3,4 ithalat ve %21,3 ihracat verileriyle yüksek seviyede ihracat fazlası vermiştir. 2022 yılının genel olarak ihracatın ithalatı karşılayacağı bir yıl olacağı düşünülmektedir. Çin ve Türkiye için bu durum ters yapıdadır. Çin’de ihracatın ithalatı karşılayabilme potansiyelinde %8,4 ithalata karşılık %4,6 ihracat gerçekleştirilmesinden ötürü gerileme söz konusu olabilir. Türkiye’de 2021’de ihracat fazlası yüksekken 2022’deki durumunun bunun aksine olacağı, %10,4 ithalat verisine karşılık %6,9 ihracat yapacağı tahminler arasındadır (Ünüvar ve Aktaş, 2022).

2.4. Dünya ile Türkiye’de Borsa ve COVID-19

Borsalar ekonomik, politik, sosyal, kültürel gelişmelere ve ortaya çıkan yeni oluşumlara karşı çok hızlı tepki vermektedir. Borsa endekslerindeki düşüşler ekonomik belirsizliklere ve risklere karşı bir uyarı niteliğindedir. Covid-19 virüsüne yönelik ilaç ve aşı bulunamaması, tedavi sürecine geç geçilmesi salgının dünya genelinde hızla yayılması, salgının nasıl önlenebileceğine yönelik yöntemlerin belirsiz olması gibi konular borsalarda sert dalgalanmalara neden olmuş ve tarihi düşüşler meydana getirmiştir (Şenol, 2020).

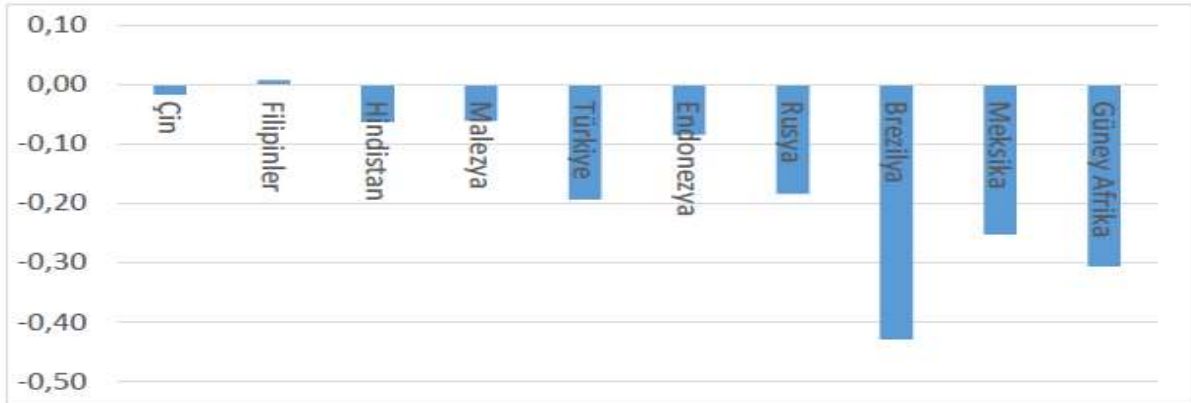

Grafik 8. Covid-19 Pandemisinin Dünya Borsalarına Etkisi

Kaynak: Alpago ve Oduncu Alpago, 2020.

Grafik 8’de Covid-19’un, 1995 ile 2000 yıllarında görülen Dot-Com Balonu ve 2008 yılındaki Kara Pazartesi’ye kıyasla dünya borsalarını sert bir şekilde sarstığı görülmektedir. Pandemi dünya borsa endekslerinde %35 oranında bir dalgalanmaya sebep olmuştur. ABD borsasında %20’lik bir düşüşün dünya borsalarında ise %35’lik sarsıntının ne kadar ciddi finansal kayıplar olduğu gözler önüne serilmiştir. Çok uluslu işletmeler, finans alanı ve borsa endeksleri pandemi nedeniyle direkt etkilenmiştir (Yetgin, 2020).

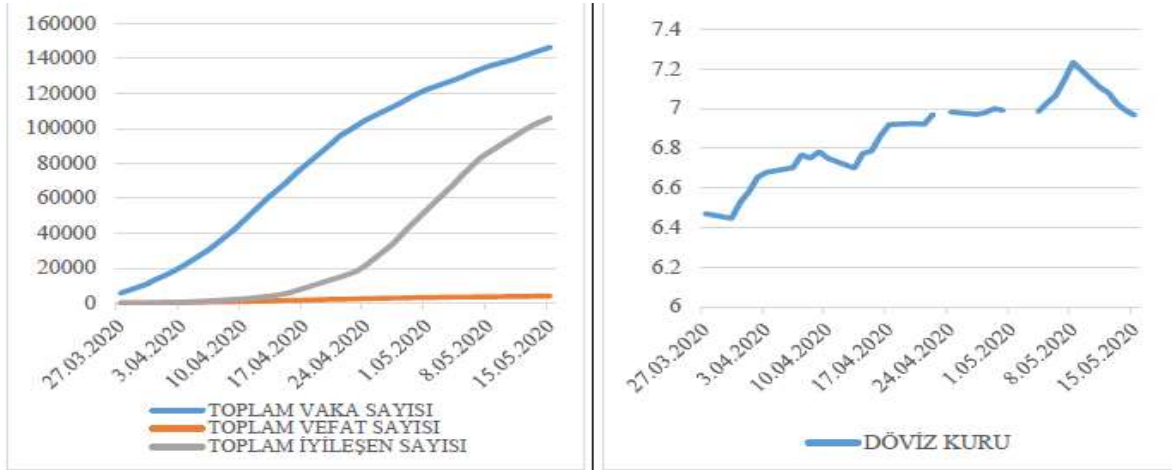
20 Şubat’tan 23 Mart 2020’ye kadar borsalarda çok sert düşüşler görülmektedir. Söz konusu dönemde önemli borsa endeksleri yaklaşık %30 civarında kayıplar vermiştir. Ocak 2020’den 23 Mart 2020’ye kadar bazı borsa endekslerinde sırasıyla S&P 500 %31, Dow Jones %34, FTSE 100 %34, DAX %35, NIKKEI 225 %27, Shanghai %14 ve BİST 100’de %29 kayıp meydana geldi. Ayrıca borsalarda oynaklıklarda yükselmeler meydana geldi (Şenol, 2020).

Grafik 9. Gelişmekte Olan Ülkeler ve Döviz Kur Getirisi (1 Ocak-11 Mayıs 2020)

Kaynak: Şenol, 2020.

Grafik 9'a göre, Covid-19 salgınıyla gelişmekte olan ülkelerin para birimleri ABD Doları karşısında değer kaybetmiştir. Belirsizlik ve risk ortamı ulusal paralardan rezerv paralara geçilmesine neden olmuştur. Mart 2020'de gelişmekte olan ülkeler 100 Milyar dolardan fazla portföy yatırımı çıkmıştır. Söz konusu portföy yatırım çıkışı 2008 küresel krizinin aynı dönemindeki tutarının üç katından fazladır. Böylelikle sırasıyla Brezilya Reali (%43), Güney Afrika Randı (%31), Meksika Pesosu (%25) ve Türk Lirası (%19) en büyük değer kayıplarıdır (Şenol, 2020).

Grafik 10. Türkiye'de Korona Virüs Verileri ve Döviz Kuru (ABD Doları)

Kaynak: Ergin Ünal ve ark, 2020.

Grafik 10'dan anlaşılabilceği üzere Türkiye'de vakaların artış trendiyle dolar kurundaki artış trendi benzerlik göstermektedir. Özellikle 08 Mayıs 2020'de 7.23 ile döviz zirveyi görmüştür. Hayata geçirilen normalleşme basamaklarıyla vaka ve vefat sayılarının düştüğü açıktır. Bununla birlikte iyileşen hasta sayısındaki artışla beraber vaka ve vefat sayısı da gerilemiştir. Ölüm sayısının vaka sayısına oranı %2,77 iken dünya ortalamasına (%6,65) ve ABD (%6)'ye göre son derece düşük düzeyde görülmektedir. İyileşen hastaların vaka sayısına oranına bakıldığında 15 Mayıs 2020 tarihinde %72,5 seviyesindedir. Bu sonuçlar Türkiye'de sağlık sektörünün gelişmiş ve normalleşme adımlarının başarıyla yapıldığını açıkça ifade etmektedir (Ergin Ünal ve ark, 2020).

Vefat sayısının vaka sayısına olan artışı ile döviz kurunun yükselmesi benzer zamanlarda gerçekleşmekte, vefat sayılarındaki gerilemeyle beraber döviz kurunda da gerileme gözlenmektedir. Normalleşmeyle beraber ekonomide görülen canlanma döviz kurunda pozitif bir etki oluşturmaktadır. Döviz kurunun yükselmesi en başta ilaç ve virüs tanı kitlerini temininde maliyet artırarak dezavantaj oluşturabilmektedir. Böylelikle vaka sayısı ve iyileşen hasta sayısı üzerinde etkisi olmaktadır (Ergin Ünal ve ark, 2020).

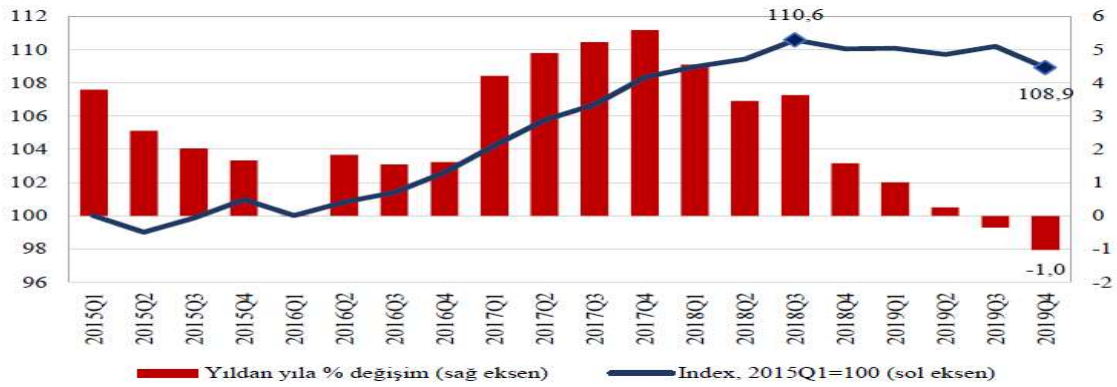
Koronavirüsün duyurulduğu ilk zamanlarda Türkiye'de Borsa İstanbul'a etkisi olumlu olmuştur. Ocak ayı borsa verilerindeki artış trendi de bunu doğrular niteliktedir. Ancak koronavirüsün ocak ve şubat aylarında Avrupa'da ve İran'da ciddi derecede yayılması, Türkiye'ye de yayılma endişesinden ötürü mart ayının ilk haftasında 4,22'lik bir düşüşe neden olmuştur. BİST işlem değerinin 101.062,51 olduğu 10 Mart 2020'de Türkiye için 1 vaka olduğu duyurulmuştur. 15 Mart 2020'de vakaların 18 olması Borsa İstanbul İndeksinin 95.605,22 seviyelerine düşmüştür. 23 Mart 2020'de ise 1529 vaka, Borsa indeksini 84.246,17 seviyelerine düşürmüştür. Koronavirüs vaka sayısı, Borsa İstanbul indeksinin %40,8'ini açıklar

niteliktedir. Vakalardaki artış borsa indeksinde düşüşe neden olarak ters orantı gözlemlenmiştir. Ancak sonrasında borsa toparlanma sürecine girmiş ve 21 Nisan 2020’de 95.591 vakada, borsa 97.619,00 değerini görmüştür (Yetgin, 2020).

Dünya genelinde en başta İtalya, İspanya, Fransa, Almanya, ABD ile birlikte Çin ve diğer Asya ülkelerindeki sağlık ekonomik tedbirlerin kısmen sonuç vermesi borsaların mart ayının üçüncü haftasından itibaren kısmen yükselişe girmesini sağlamıştır. Bu bağlamda 23 Mart’tan 31 Mart arasında borsalardaki getiri sırasıyla S&P 500 %16, Dow Jones %18, FTSE 100 %14, DAX %14, NIKKEI 225 %12, Shanghai %3 ve BİST 100 %9 şeklinde olmuştur (Şenol, 2020).

2.5. Küresel Ticaret ve COVID-19

Covid-19 pandemisinden uluslararası ticaret, alınan karantina önlemlerinden ötürü ciddi derecede etkilenmiştir. Bu etki ticaret hacmi, ithalat ve ihracat açısından önemli niteliktedir.

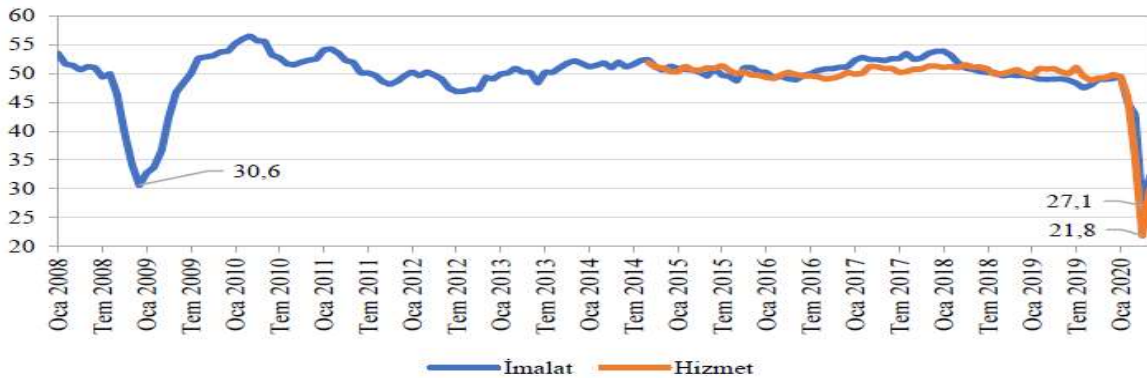

Grafik 11. Dünya Emtia Ticaret Hacmi (2015 Q1-2019)

Kaynak: Taşkın ve Akıncı, 2021.

Grafik 11’de mevsimsel olmayan emtia ticaret hacmi 2019’un son çeyreğinde 2018’in aynı dönemine göre %1, üçüncü çeyreğe göre ise %1,2 azalmıştır. Bu durum, yıllık bazda %4,6’lık bir düşüştür. ABD ve Çin arasındaki ticari sorunlar, tarifelerin artırılmasına ve 2019 yılında ticaret politikası konusunda belirsizliklere neden olmuştur. 2018-19’da ABD’de hükümetin kapatılması, Birleşik Krallık’ın Avrupa Birliği’nden ayrılması ve önemli ekonomilerde para politikasında yaşanan gelişmeler ekonomik belirsizliğin diğer etmenleridir (Taşkın ve Akıncı, 2021).

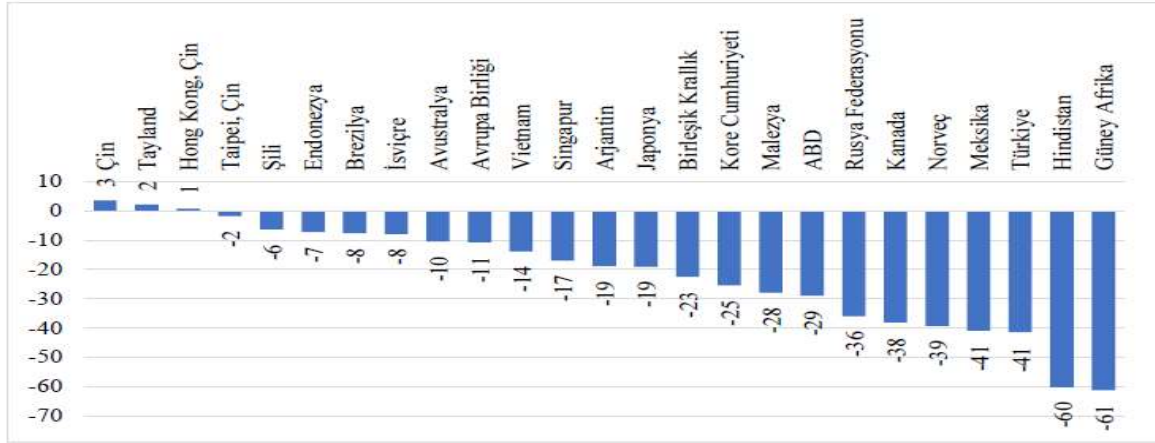
Emtia ürünleri de salgından önemli derecede etkilenmiş ve ciddi azalışlar yaşamıştır. Gümüş, bakır, kurşun, platinyum, pladyum, nikel, kakao, pamuk, alüminyum, kobalt, kömür ve demir gibi birçok emtia fiyatında düşüşler olmuştur (Şenol, 2020).

Grafik 12. Küresel Satın Alma Yöneticileri Endeksi Yeni İhracat Siparişleri

Kaynak: Taşkın ve Akıncı, 2021.

Satın alma yöneticileri endeksi (PMI) verilerine ait yeni ihracat siparişleri irdelendiğinde salgınla ilişkili üretim ve hizmet sektöründe ciddi düşüş görülmektedir. Grafik 12’de yer aldığı gibi 2007-2009 küresel krizinde 30.6’ya gerileyen PMI yeni ihracat siparişleri endeksinin Ocak 2010’daki toparlanmasından sonra Ocak 2020 itibarıyla ciddi bir düşüşe geçerek Nisan 2020’de 27.1’e gerilemektedir. Ocak ayındaki, hizmetlerdeki yeni ihracat siparişleri, 50’lik bir tabanda ölçüldüğünde, 21.7’ye düşüş olmuştur. Mayıs 2020’de nispeten bir toparlanma yaşanmaktadır. Mayıs 2020’de üretim ve hizmet ihracat sipariş endeksleri sırasıyla 32.2 ve 29.8’e yükselerek trendin ciddi derecede altında seyretmektedir. Pandemi şartlarında bu gidişatın karantinalara, iş bırakmalara veya normalleşme adımlarına göre değişkenlik gösterebileceği düşünülmelidir (Taşkın ve Akıncı, 2021).

Grafik 13. Seçilmiş Önde Gelen Ticaret Ülkelerinin Ürün İhracatı (Yıllık %'lik Değişim, Nisan 2020)

Kaynak: Taşkın ve Akıncı, 2021.

Grafik 13’te, emtia ihracatı, ekonomilerin çoğunda Nisan 2020’de 2019’a göre ciddi bir düşüş gözlenmektedir. Önemli ticaret ülkelerinin emtia ihracatında Nisan 2020’deki düşüşler %-2’den (Çin Taypesi) %-61’e (Güney Afrika) kadar değişmektedir. Bazı Asya ülkeleri ihracattaki düşüşlerden uzaklaşmaya çalışsa da ithalat büyümeleri negatiftir. Örneğin, Nisan 2020’de Çin ve Tayland’ın ithalatı sırasıyla %14 ve %17 düşmüştür (Taşkın ve Akıncı, 2021).

Covid-19’un yarattığı ekonomik olumsuzlukların ne kadar devam edeceği konusundaki belirsizlik dünyada sokağa çıkma yasakları, virüsün solunum yoluyla bulaşmasından ötürü insanlar yakın temastan kaçınmaktadır. Bu sebeple ihtiyaçlarını perakende yerine daha hızlı bir yöntem olan e-ticaret üzerinden karşılamaktadır. Pandemiyle birlikte pek çok sektör olumsuz etkilenmiştir. Fakat bu süreçte e-ticaret yükselişe geçmiştir. Salgınının nasıl ilerleyeceği hakkındaki belirsizlikler insanların yaşam şeklini ve tüketici tercihlerini değiştirmiştir. Bu değişimden e-ticaret kazançlı çıkmıştır (Akçaçı ve Çınaroğlu, 2020).

2.6. Havacılık, Turizm ve COVID-19

Havacılık, tüm dünyayı birbirine bağlayan küresel bir sektördür. Havacılık sektörü ekonomik büyümeye katkı sağlamakta, istihdam olanakları sunmakta ve uluslararası ticaret ile turizmi kolaylaştırmaktadır (Şen ve Bütün, 2021).

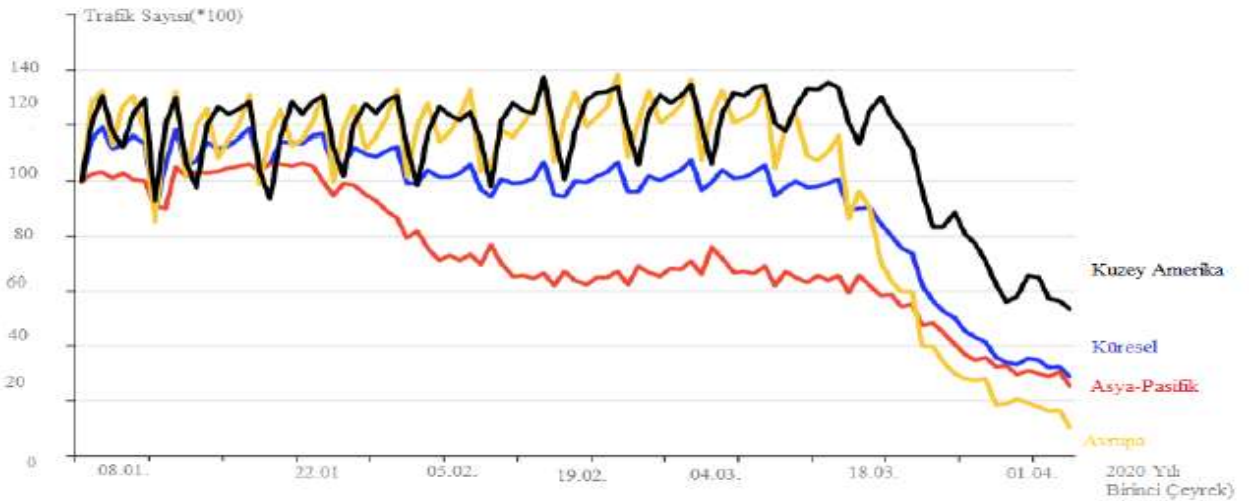
Tablo 12. Hava Taşımacılığı Endüstrisi

YIL BAŞINA	4.3 MİLYAR YOLCU	48,500 DÜNYA ÇAPINDA ROTALAR	38 MİLYON TİCARİ TARİFELİ UÇUŞLAR
GÜN BAŞINA	100,000 UÇUŞ	12 MİLYON TAŞINAN YOLCULAR	240,000 SAAT UÇUŞ
EKONOMİK FAYDALARI	65.5 MİLYON DESTEKLENEN İŞLER	3.6 DESTEKLENEN YÜZDE	2.7 USD TRİLYON EKONOMİK ETKİ

Kaynak: Şen ve Bütün, 2021.

Tablo 12’de hava taşımacılığı, 10,2 milyon insana iş imkânı sunmaktadır. Havayolları ve havaalanları, yaklaşık üç buçuk milyon kişiye istihdam yaratmaktadır. Sivil havacılık alanında (uçak, sistem ve motor üretimi) 1,2 milyon kişi istihdam edilmektedir. 5,6 milyon kişi havalimanlarında çalışmaktadır. Havacılık sektörü turizmle alakalı işleri desteklemektedir (Şen ve Bütün, 2021).

Covid-19 pandemisinde küresel ticaretin azalmasıyla birlikte kargoların azalması, iş seyahatlerinin ve kargo rezervasyonlarının düşmesine neden olmuştur. Ayrıca turistik gezilerin de iptal edilmesi yolcu taşımacılığını olumsuz etkilemiştir. Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği (IATA)’ya göre 2020’nin ilk çeyreğinde dünyada yolcu hareketliliği %12 oranında azalmıştır. Pandemide Uzakdoğu-Asya (Avustralya-Çin-Japonya-Malezya-Singapur-Güney Kore-Tayland-Vietnam) başta olmak üzere hava yolcusu gelirleri 2020’nin ilk çeyreğinde dünya genelinde %20 azalış yaşamıştır. Bununla birlikte kargo ve yolcu taşımacılığının da azalması, hava yolu işletmelerinin hisse fiyatlarının da %25 düşmesine yol açmıştır (Akça, 2020).

Grafik 14. Dünya Hava Trafik Değişimi

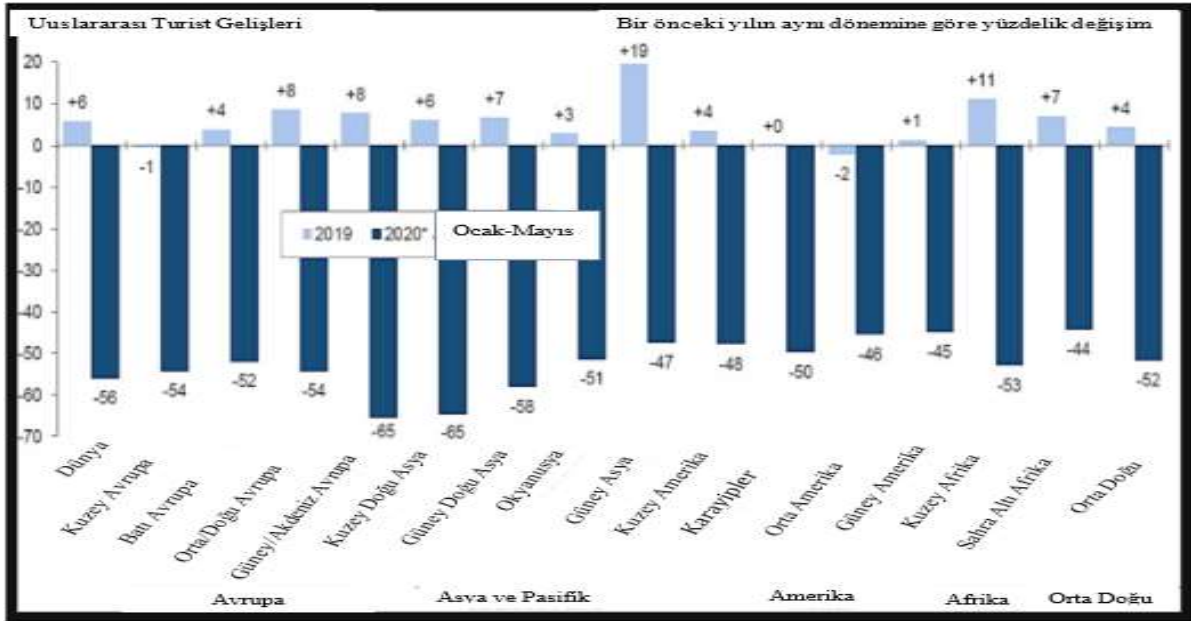
Kaynak: Akça, 2020.

Grafik 14’e göre 2020 Şubat’ta Asya-Pasifik Bölgesinde uçuşlarda gerilemeler başlamıştır. Salgının yayılması ile 18 Mart 2020’de Kuzey Amerika ve Avrupa başta olmak üzere hava trafiğinde çok ciddi düşüşler olmuştur. Karantina tedbirleri kapsamında alınan

önlemlerden olan ülkelere girişlerin yasaklanması da trafik sayılarının azalmasına neden olan etmenler arasındadır (Akça, 2020).

Salgının olumsuz etkileri havalimanı ve terminaller için ciddi finansal sorunlar yaratmıştır. 2020'nin ilk çeyreğinde Asya-Pasifik Bölgesi havalimanları 5,6 milyar, Avrupa Bölgesi 2,8 milyar ve Kuzey Amerika Bölgesi 2,8 milyar dolar zarara uğramıştır. 2020'nin ilk çeyreğinden dünyada beklenen havalimanı geliri 39 milyar dolar iken 26 milyar dolar gelir elde edilmiştir. 2020'de dünyada beklenen havalimanı geliri 172 milyar dolar iken COVID-19'dan ötürü söz konusu gelirin 76 milyar dolar seviyelerine gerileyeceği tahmin edilmektedir (Akça, 2020).

Covid-19'un giderek yayılması turizm ve havacılık sektörlerini olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu olumsuz etkiden dolayı büyümede de negatif etki görülmesi muhtemeldir. Hükümetler gerekli önlemleri ivedilikle artırarak özellikle ekonomi ve sağlık sektörlerini destekleyen birtakım planlar hazırlamışlardır (Alpago ve Oduncu Alpago, 2020, s. 108).

Grafik 15. Uluslararası Turist Hareketlerinin Yıllara Göre Karşılaştırılması (2019 ve 2020)

Kaynak: Özçelik Heper, 2020.

Grafik 15'te dünya turizm hareketleri 2019'da 2018'e göre %6 artarken 2020'de ortalama %56 düşmüştür. Pandemiden ötürü en fazla azalış yaşayan bölgeler Güney Akdeniz Avrupası ve Kuzey Doğu Asya ülkeleridir. 2019 yılında 2018'e göre turizm varışlarının en çok arttığı bölge Güney Asya'dır. Çin ve Uzakdoğu ülkelerinin pandemi öncesindeki turizm tahminlerine ulaşabilmeleri için ciddi iyileştirmeler yapmaları gerekmektedir (Özçelik Heper, 2020).

Dünya Turizm Örgütü (UMWTO) uygulanan seyahat kısıtlaması tedbirlerinin (sınır kapatma) 2020'de turizm varışlarının %20-%30 civarında azaltılabileceğini düşünmüştür. Dolayısıyla söz konusu kayıp turizm gelirlerinde 300-450 milyar dolar arasında azalma görülebilecektir. Bu durum ise 2019'da 1,5 trilyon dolarlık turizm gelirlerinin üçte birine eşittir. 2019'da dünyada uluslararası turist sayısı 1,5 milyardır (Akca, 2020).

Tablo 13. Türkiye'ye Gelen Yabancı Ziyaretçilerin Yıllara ve Aylara Göre Dağılımı

ORANI AYLAR	YILLAR			% DEĞİŞİM	
	2019	2020	2021*	2020\2019	2021\2020
OCAK	1.999,642	2.287,010	727.301	14,37	-68,20
ŞUBAT	2.113,909	2.196,453	764.314	3,90	-65,20
MART	2.746,159	968,537	1.198,371	-64,73	23,73
NİSAN	3.809,819	24,238	1.072,496	-99,36	4.324,85
MAYIS	4.512,020	29,829	1.254,673	-99,34	4106,22
HAZİRAN	5.969,981	214,768	2.540,872	-96,40	1083,08
TEMMUZ	7.413,887	1.381,804		-81,36	
AĞUSTOS	7.016,330	2.192,251		-68,76	
EYLÜL	5.982,789	2.534,376		-57,64	
EKİM	4.818,001	2.044,001		-57,68	
KASIM	2.693,151	1.104,834		-58,98	
ARALIK	2.671,511	990.896		-62,91	
TOPLAM	51.747,199	15.968,997	7.558,027	-69,14	
6 Aylık Toplam	21.151,530	5.720,835	7,558,027	-72,95	32,11

(*) Veriler geçicidir.

Kaynak: Özçelik Heper, 2020.

Tablo 13'te Kültür ve Turizm Bakanlığı'na göre Türkiye'ye 2019'da 51,7 milyon turist gelmiştir. 2018'e göre %12,1'lik bir artış yaşanmıştır. 2019 turizm geliri ise %16,9'luk yükselişle 34,5 milyar dolar olmuştur. 2020'de ise, %69,14 düşüşle 15,9 milyon uluslararası turist Türkiye'yi ziyaret etmiştir. 2021'de ağırladığımız ziyaretçi sayısı 2020 Ocak-Haziran dönemine göre %32,11 artış göstermektedir. Türkiye'de 2020'nin ilk iki ayındaki ziyaretçileri 2019'un aynı dönemine göre Ocak %14,37 Şubat %3,9 artış göstermiştir. Ancak 10 Mart 2020'de Türkiye'de ilk vakanın tespitinden sonra seyahatler düşüşe geçmiştir. 2020 hedeflerine göre 58 milyon turist ve 40 milyar doların üzerinde gelir tahmin edilmekteydi (Özçelik Heper, 2020).

Covid-19'un tüm dünyada yayılması ve Türkiye'deki hayati tedbirlerden dolayı havayolu taşımacılığı olumsuz etkilenmiştir. İç hat yolcu sayısında 2019'un mart ayına göre %20,9 dış hat yolcu sayısında ise %15,7 düşmüştür. Nisan 2020'de iç ve dış hat düşüşü toplamda %40'ı aşmıştır (Özçelik Heper, 2020).

Tablo 14. Turizm Geliri, Turizm Gideri, Ortalama Harcama ve GSYİH Verileri (Türkiye)

Yıllar	Turizm Geliri	Ortalama Harcama	Turizm Gideri	GSYİH İçerisindeki Payı
	(bin \$)	(\$)	(milyon \$)	
2003	13.854.866	850	2.425	4,4
2004	17.076.607	843	2.954	4,2
2005	20.322.111	842	3.395	4,1
2006	18.593.951	803	3.271	3,4
2007	20.942.500	770	4.043	3,1
2008	25.415.067	820	4.266	3,3
2009	25.064.482	783	5.090	3,9
2010	24.930.997	755	5.875	3,2
2011	28.115.692	778	5.531	3,4
2012	29.007.003	795	4.593	3,3
2013	32.308.991	824	5.254	3,4
2014	34.305.903	828	5.470	3,7
2015	31.464.777	756	5.698	3,7
2016	22.107.440	705	5.050	2,6
2017	26.283.656	681	5.137	3,1
2018	29.512.926	647	4.896	3,8
2019	34.520.332	666	4.404	4,6
2020	12.059.320	762	1.105	1,7

Kaynak: Akkaşoğlu ve Akyol, 2022.

Turizm gelirleriyle turizm sektörünün GSYİH içerisindeki payı paraleldir. Tablo 14’te turizmin salgın ve kriz dönemlerinde GSYİH içerisindeki payının (2003 SARS, 2006 kuş gribi, 2009 domuz gribi ve 2020 Covid-19) düştüğü gözlenmektedir. Salgın etkilerinin ciddi hissedildiği 2020’de turizm gelirlerinin GSYİH içerisindeki payının aynı ciddiyette düştüğü belirtilebilir (Akkaşoğlu ve Akyol, 2022).

Covid-19 salgını Türkiye turizm sektörüne olumsuz yönde etki etmiştir. Salgın, sektördeki diğer paydaşları (işletmeleri ve çalışanları) da olumsuz etkilemiştir. Salgından dolayı sektördeki sigortalı çalışan sayısında %10,2 düşüş yaşanmıştır. Turizm, çarpan etkisi yüksek bir sektör olduğu için kıymetlidir. Turizmin, tüm paydaşları etkilemesinin yanında diğer işletmeleri de etkilemesi neredeyse kaçınılmazdır (Akkaşoğlu ve Akyol, 2022).

COVID-19’un iş gücü arzı, üretim, tüketim talebi, kamu harcamaları, GSYİH kaybı, petrol fiyatları, turizm ve seyahat, ticaretteki arz ve talep, ticaret, bankalar ve para politikası üzerine etkileri incelenmiş ve tahminler yapılmıştır.

SONUÇ

Hayvanlardan insanlara bulaşarak ortaya çıkan Covid-19 pandemisi sağlık, eğitim, eğlence, turizm, konaklama, emlak, havacılık, enerji, imalat ve finans başta olmak üzere yüksek ya da düşük seviyelerde tüm sektörleri olumlu ya da olumsuz etkilemiştir. Albuiescu (2020), 21 Ocak-13 Mart 2020 verileriyle yaptığı çalışmasında ABD ekonomisinde COVID-19 vaka sayılarının petrol fiyatlarının ekonomik belirsizliğe neden olduğunu görmüştür. Covid-19 ulusal ve uluslararası boyutta tüm dünyada toplum, sağlık ve ekonomik açıdan incelenme konusu olmuştur.

Koronavirüsün yaratmış olduğu şiddetli etki makroekonomik göstergeleri etkilemiş ve piyasada var olan dengeyi sarsmıştır. Böylece Covid-19 pandemisi başta bir sağlık krizi gibi görünse de çok geçmeden küresel bir ekonomik kriz olarak dünyanın ve finansal otoritelerin gündemine girmiştir.

Pandemi tüm dünyada öncelikle havacılık ve turizm, sonrasında ithalat ve ihracat, arz ve talep değişikliklerini etkilemiştir. Pandemi doğrultusunda yerel ve küresel çapta alınan tedbirler finans ve ekonomiyi etkilemiştir. Sınır kapılarının kapanması, seyahatlere getirilen şartlar bunların en önemlisidir. İşletmeler işten çıkarmaların kalıcı ve geçici mi olacağı konusunda belirsizlikler yaşamıştır. Pandemi dünya genelinde bazı işletmelerin iflasına da neden olmuştur. Bunun yanı sıra evden çalışma, uzaktan eğitim gibi önlemler elektrik-elektronik, gıda ve market alışverişi sektörlerini olumlu etkilemiştir. Kaygısız (2021) çalışmasında, COVID-19’un Türk turizmi açısından hem fırsatlar sunmakta hem de riskler barındırdığına dikkat çekmiştir.

Hükümetler açısından işsizlik ve enflasyon sorunu, bütçe açıkları, kamu ve özel sektör borçları önemli başlıklar olmuştur. Gormsen ve Koijen (2020), COVID-19 2020’de hisse getirilerinin ABD’de %17 ve Avrupa Birliği’nde %28; Büyümenin ise ABD’de %3,8 ve Avrupa Birliği’nde %6,3 oranında azalacağını tahmin etmişlerdir. Pandeminin nasıl ilerleyeceğinin öngörülememesi borsa ve emtia piyasalarında dalgalanmalara neden olmuştur. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerin para birimlerinin gelişmiş ülkelerin para birimleri karşısında değer kaybetmesi bir risk ortamı yaratmış ve yatırımcıları doğrudan etkilemiştir. Corbet ve

ark. (2020), 11 Mart 2019-10 Mart 2020 döneminde Çin’de COVID-19, Shanghai ve Shenzhen borsalarında saatlik oynaklıkları artırmıştır.

One Health toplum sağlığının korunması ve hastalıkların önlenmesi noktasında uygulanması gereken etkili bir çözüm yoludur. Sağlık sorunlarının başlıca kök nedenlerine varılarak düşünülmesi çok boyutlu kazançlar elde etmeyi sağlamaktadır. Bu kazançlar; çevre sağlığının iyileştirilmesi, ekosistemin korunması ve insan sağlığını tehdit edebilecek unsurların önlenmesidir.

One Health konsepti ile çok fazla disiplin bir arada çalışarak başta sağlık sorunlarını akılcı bir biçimde çözebilecektir. Covid-19 salgını bir sağlık krizi olmasına rağmen ülke ekonomilerine çoğu finansal krizden daha fazla zarar vermiştir. One Health, benimsenerek ve bünyesinde finans alanından uzmanları da bulundurarak sağlık sorunlarının ulusal ve uluslararası boyutta ekonomiye en az zarar verecek şekilde planlamalar yapılabilir. Bu durumda toplum hayatı, sağlık ve ekonomi gibi önemli konulara hep birlikte tek bir çözüm uygulanarak daha etkili sonuçlar elde edilebilir.

KAYNAKÇA

- Akca, M. (2020). Covid-19’un havacılık sektörüne etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 45-64.
- Akçacı, T. ve Çınaroğlu, M.S. (2020). Yeni Koronavirüs (COVID-19) salgınının lojistik ve ticarete etkisi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences, Special Issue*, 447-456.
- Akkaşoğlu, S. (2022). Salgın hastalık kaynaklı krizlerin turizm endüstrisine etkileri; covid-19 özelinde bir araştırma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi, (Covid-19 Özel Sayısı)*, 121-130.
- Al-Awadhi, A. M., Al-Saifi, K., Al-Awadhi, A., ve Alhamadi, S. (2020). Death and contagious infectious diseases: impact of the COVID-19 virus on stock market returns. *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, 27, 1-5.
- Albulescu, C. (2020). Do COVID-19 and crude oil prices drive the us economic policy uncertainty? *arXiv preprint arXiv:2003.07591*.
- Alpago, H. ve Oduncu Alpago, D. (2020). “Koronavirüs salgınının sosyoekonomik sonuçları”, *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 99-114.
- Aslan, E. (2022). Covid-19'un Türkiye'deki turizm sektörüne etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray Üniversitesi, Aksaray.
- Corbet, S., Larkin, C., ve Lucey, B. (2020). The contagion effects of the covid-19 pandemic: evidence from gold and cryptocurrencies. *Finance Research Letters*, 101554.
- Demir, O. ve Esen, A. (2020). Covid-19’un yıkıcı ekonomik etkileri ve Türkiye ekonomisinde dönüşüm ihtiyacı. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 6(1) 88-105.
- Ergin Ünal, A., Aydın, H. İ. ve Eren, M. V. (2020). Korona virüs salgını ile döviz kuru arasındaki ilişkinin ampirik analizi: Türkiye örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences. Özel Sayı*, 244-260.
- Eşsiz, F. P. ve Durucan, A. (2021). Covid-19 salgınının seçilmiş sektörler üzerindeki etkileri: Türkiye ekseninde bir değerlendirme. *International Journal of Public Finance*, 6(2), 193-210.
- Gormsen, N. J., ve Koijen, R. S. (2020). Coronavirus: impact on stock prices and growth expectations. University of Chicago, Becker Friedman Institute for Economics Working Paper, (2020-22).

- Gökpınar, S. (2022). Covid-19 pandemisinin ABD ekonomisine yansımaları ve küresel ekonomik güçlükler. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 7(1), 107-132.
- Gümüş, A. (2020). Covid-19'un Türkiye ekonomisine bazı etkileri. *Şehir ve Medeniyet Şehir Araştırmaları Dergisi*, 6, 544-560.
- Kara, E. (2020). Covid-19 pandemisi: işgücü üzerindeki etkileri ve istihdam tedbirleri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 7(5), 269-282.
- Kaygısız, D. A. (2021). Covid-19 sonrası Türk turizm sektöründe oluşabilecek fırsatlar ve riskler. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (23), 79- 95.
- Kılıç, Y. (2020). Borsa İstanbul'da COVID-19 (Koronavirüs) etkisi. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 5(1), 66-77. e-ISSN: 2651-5318.
- Koç, H. (2023). Ekonomik krizlerin şirket değerlemeleri üzerindeki etkisi ve Türkiye turizm sektöründe covid-19 dönemine ait bir uygulama. Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Levent, C. ve Özen, K. (2022). Covid-19 salgınının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: seçilmiş ab üyesi ülkeler üzerine bir araştırma. *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi Kongre Özel Sayısı*,155-168.
- Özçelik Herper, F. (2022). Kovid-19 salgınının dünya turizm hareketleri ve turist tercihlerinde meydana getirdiği değişimlere genel bir bakış. *Turizm ve İşletme Bilimleri Dergisi*, 2(1), 1-18.
- Şahin, O. N. (2022). Covid-19'un ekonomik ve finansal etkileri: finansal raporlara ilişkin öneriler. *Uluslararası Muhasebe ve Finans Araştırmaları Dergisi*. 4(1), 62-89.
- Şen, G. ve Bütün, E. (2021). Covid-19 salgınının havacılık sektörüne etkisi: Gig ekonomisi alternatifi. *Journal of Aviation Research*, 3(1), 106-127.
- Şenol, Z. (2020). COVID-19 krizi ve finansal piyasalar. *Para ve Finans Dergisi*, Haziran Sayısı, 75-124.
- Taşkın, E. ve Akıncı, Ö.S. (2021). Covid-19 küresel salgınının uluslararası ticarete etkileri. *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 5(2), 749-771.
- Tekin, A. (2021). Tarihten günümüze epidemiler, pandemiler ve ekonomik sonuçları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(40), 330-355.
- Ünüvar, İ. ve Aktaş, H. (2022). Dünya'da ve Türkiye'de Covid-19 pandemisinin ekonomik etkileri. *Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi* 25(1), 124-140.
- Yetgin, M. A. (2020). Koronavirüsün Borsa İstanbul'a etkisi üzerine bir araştırma ve stratejik pandemi yönetimi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 324-335.
- Yılmaz, O. ve Yılmaz, C. (2020). Tek sağlık ve Covid-19. 4. Uluslararası Tıp ve Sağlık Bilimleri Araştırmaları Kongresi. (22 Ağustos 2020)-(23 Ağustos 2020). Çevrimiçi kongre: www.utsakcongress.com
<https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 08.02.2024.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ SOSYAL GİRİŞİM DÜZEYİ VE YAŞAM TATMİNİ DÜZEYİ İNCELEMESİ

Aynur ÇELİK*

ÖZ: Girişimcilik kavramı; mevcut fırsatlardan yararlanmak amacıyla bazı kaynakların ve bazı süreçlerin araştırıldığı, değerlendirildiği, bunlardan faydalandığı bir süreç olarak ifade edilebilir.Sosyal girişimcilik ise girişimcilik çeşitlerinden biri olup, ekonomik kâr amacıyla olmayan organizasyonların gelir elde etmek için yaptığı sosyal amaçlı bir girişimcilik dalıdır. Yaşam tatmini kavramı ise insanın kendi yaşamını beğenmesi, kendi yaşamını onaylaması ve yaşamından memnun olması ile ilgilidir.

Bu çalışmada; girişimcilik kavramı ve girişimcilik çeşitleri, sosyal girişimcilik kavramı incelenmiş; girişimciliğin bir dalı olan sosyal girişimcilik, gençler ve yaşam tatmini kavramı değerlendirilmiştir.Araştırmaya Türkiye’den 454 üniversite öğrencisi katılmış olup üniversite öğrencilerin büyük çoğunluğunun sosyal girişim alanına uzak olmadığı ve öncelikli olarak kadın hakları ve kadın dayanışması ve çocuk hakları ve çocuklara yardım konularında istekli oldukları tespit edilmiştir. Yaşam tatmini ölçeği puanları ile sosyal girişimcilik öncülleri ölçeğinin puanları arasında negatif yöndedir, çok zayıf derecede ve istatistiksel olarak da anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir .

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, sosyal girişimcilik, yaşam tatmini

Makale Türü: Araştırma makalesi

Jel Sınıflandırması: M10

DOI: 10.29131/uiibd.1450972

Geliş tarihi: 11.03.2024/ **Kabul Tarihi:** 14.06. 2024/ **Yayın Tarihi:** 20.06.2024

STUDY ON SOCIAL INITIATIVE LEVEL AND LIFE SATISFACTION LEVEL OF UNIVERSITY STUDENTS

Abstract: Entrepreneurship concept; It can be expressed as a process in which some resources and some processes are researched, evaluated and benefited from in order to benefit from existing opportunities. Social entrepreneurship is one of the types of entrepreneurship and is a branch of entrepreneurship for social purposes carried out by organizations that do not aim for economic profit to generate income. The concept of life satisfaction is about people liking their own life, approving their own life and being satisfied with their life. In this study; The concept of entrepreneurship and types of entrepreneurship, the concept of social entrepreneurship were examined; The concept of social entrepreneurship, young people and life satisfaction, which is a branch of entrepreneurship, was evaluated. 454 university students from Turkey participated in the research and it was determined that the majority of university students were not far from the field of social entrepreneurship and were primarily keen on women's rights and women's solidarity, children's rights and helping children. A negative, very weak and statistically significant relationship was found between life satisfaction scale scores and social entrepreneurship antecedents scale scores.

Key Words: Entrepreneurship, social entrepreneurship, life satisfaction

Article Type: Research

Jel Classification: M10

Received: 11.03.2024/ **Accepted:** 14.06. 2024/ **Published:** 20.06.2024

* Öğretim Görevlisi, Toros Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu, Tıbbi Hizmetler Ve Teknikler Bölümü, Mersin/Türkiye, aynur.celik@toros.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8374-9089

Kaynak gösterimi için:

ÇELİK, A. (2024). Üniversite Öğrencileri Sosyal Girişim Düzeyi Ve Yaşam Tatmini Düzeyi İncelemesi. Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. 10(1), 52-67. DOI: 10.29131/uiibd.1450972

GİRİŞ

Dünyadaki gelişmeler insanların yaşam tarzını ve gereksinimlerini de etkilemiş ve bu durum yeni kavramların doğmasına sebep olmuştur. Girişimcilik de bu kavramlardan biridir. Girişimcilik farklı araştırmalarda birbirine benzeyen tanımlamalar ile ve benzer gruplandırmalar ile incelenmiş olan önemli bir alandır.

Girişimcilik; inisiyatif alma, kaynaklar ve koşulları kullanılabilir hale getirme ve düzenleme risk alma gibi davranış biçimleri ile sadece karlılık sonucu ile değil birçok şekilde hayatımızda yer almaktadır. Girişimcilik yeni dünyada ilgi duyulan bir kavram olması sebebi ile son yıllarda araştırılan ve analiz edilen bir alan olup birçok şekilde tanımlanmaktadır. Tanımları inceleyecek olursak girişimcilik ile ilgili kapsamlı bilgilere ulaşmamız mümkündür: Birey veya grupların; hangi kaynaklar elde bulundurulmuş olursa olsun, değer ve büyüme yaratılması için eşsiz olma, tek olma ve inovasyon yolu ile, gereksinimleri yerine getirecek fırsatları izlemek üzere düzenlenmiş güç ve imkanları kullandıkları süreçtir (Coulter ve Robbins, 2003: 42). Girişimcilik, yeni kurulan veya mevcut örgütler için değer yaratma amacıyla fırsatların keşfedilmesi ve geliştirilmesi sürecidir (Brenkert, 2008: 448). Teknolojik gelişmelerin hızlandığı, toplumsal ihtiyaçlarının değiştiği, iletişim ağının gelişmesiyle iletişimin arttığı, rekabet durumu, iş gücü durumu ve üretim yol ve seçeneklerinin farklılaştığı bir ortamda girişimcilik ve girişimcilik becerisinin kazandırılması oldukça önem kazanmıştır (Tarhan, 2019:36).

Ülkemizde ve dünyada girişimcilik faaliyetlerine baktığımızda girişimcilik faaliyetlerinin gün geçtikçe önem kazandığını, Türkiye’de de küresel girişimcilik faaliyetlerinin yansımalarının olduğunu gözlemlemenin mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Girişimciliğin tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de gelişmekte olan yeni bir kavram ve alan olduğu, önceden var olan girişimcilik potansiyelinin daha da çok geliştirilmesi için siyasi, ekonomik ve sosyal alanda destekleyici faaliyetlerde bulunulması gerektiği söylenilebilir (Bozkurt vd., 2012: 229-247). Türkiye’de girişimcilik faaliyetlerinin artması ile açılan yeni iş kolları ülke ekonomisine katkıda bulunurken işsizlik sorununa da olumlu katkılar sunacağı öngörülebilir.

Araştırma ve analizlere konu olmuş girişimciliğin fonksiyonları bireysel, toplumsal, ulusal ve uluslararası alanda hem ekonomik hem de sosyal hayatta katkı sunmaktadır. Girişimcilik ekonomik büyümenin sağlanması, iş istihdamının artması gibi olumlu etkileri sağlamakta, sosyal hayatta da girişimcilik sonunda elde edilen olumlu etkilerin toplumsal ihtiyaçlara yöneltilmesi ile toplumsal gelişme ve topluma hizmet alanlarında pozitif kazanımlar elde edilmektedir.

Hem ekonomik hem de sosyal hayatta katkıları küçümsenemeyecek girişimcilik kavramının alanı genişlemiş ve kendi içinde sınıflandırılmıştır. Bunlardan sosyal girişimcilik bu çalışmada öne çıkmıştır. Sosyal girişimcilik fırsatları takip etmeyi, kaynak kombinasyonları ve yenilikçiliği kullanmayı içeren toplumsal gelişme ve topluma hizmet alanlarında faaliyet gösteren sosyal hayatı etkileyen önemli bir faaliyettir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE:

1.1. Girişimcilik

1.2. Girişimciliğin Önemi ve Girişimcilerin Özellikleri

Yeni dünyada artan ve çeşitlenen başta sosyal ve ekonomik olmak üzere birçok sorun yaşanmaktadır. Genel anlamda girişimcilik yeni dünyada önemli olan bu sorunlara çözüm bulabilecek alanlardan biridir. Bu sebeple girişimcilik gün geçtikçe daha da önem kazanır.

Organizasyonlarda büyüme ve gelişme, yeni iş kolları bulup buna bağlı olarak daha fazla kazanç elde etme amacı olduğundan. Girişimci hareketler büyük önem taşır. İhtiyaçların arttığı ve daha fazla kazanç elde etme fikrinin olduğu yeni dünyada girişimcilik hareketleri olmaz ise global büyüme hareketine doğru orantılı ilerlenemeyeceğinden girişimcilik faaliyetlerine önem vermek zorunda kalınmıştır (Başoğlu, 2018:14). Bu bağlamda girişimcilik faaliyetlerinin öne çıktığı yeni dünyada yer alan, ayak uydurmak isteyen kişi, kurum ve kuruluşlar ticari ve sosyal politikalarında girişimciliği ve girişimcilik faaliyetlerini önemsemek durumunda kalmıştır.

Girişimcilik alanında bilinen ve ekonomik büyüme ve girişimcilik ilişkisini ortaya koyan tanınmış bir araştırmacı olan J. Schumpeter girişimciliği daha ziyade yeniliklerin (innovation) taşıyıcısı olarak ele almakta ve girişimciliğin ekonomik büyümenin en önemli faktörlerinden biri olduğunu vurgulamaktadır (Özbay, 2021: 93-101). Schumpeter'in de işaret ettiği girişimciliğin sonuçlarından biri olan ekonomik büyüme tüm ülkelerin olduğu gibi ülkemizin de isteklerinden biri olarak düşünülebilir (Özkul ve Emre, 2016:Ö. R. Ü. N. (2016: 17-51).

Girişimciliğin sonuçlarından biri olan ekonomik büyüme ile iş kollarının artması ve işsizlik oranının azalması beklenebilecek bir getirdir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde önemli sorunlardan birinin işsizlik olduğu bilindiğine göre yeni iş kollarının bulunması ve değerlendirilmesi ile iş istihdamı sağlanacağından önemli bir sorun çözümlenmiş olacaktır. Girişimciliğin bu önemli rolü ile sosyoekonomik refahın artmasına da etki edeceğinden girişimciliğin önemi bir kez daha göze çarpar (Sağlam Yürek Taşdemir, 2021:76-90).

Ayrıca girişimcilik faaliyetlerinin artması ile bilim ve teknoloji alanında da hem teknoloji kullanımı artacak hem de gelişecektir. Girişimcilik faaliyetlerinde başarı girişimci kişi kurum ve ülkelerin tanınmasında önemli rol üstlenir. Girişimcilik tüm potansiyellerini değerlendirip kullanarak iş yaşamında olumlu performans sergilenmesine de katkıda bulunur (Boz vd. 202:11-23).

Girişimciler elbette bu alanda önem arz eden kişilerdir. Faaliyetleri ile girişimciliğin kaderini belirleyen girişimcileri inceleyen araştırmalara bakacak olursak şu şekilde bilgilere ulaşabiliriz. Girişimciler fırsatları yakalayabilen, yaratıcılık yeteneğine sahip, risk alabilen, yeni hizmet, ürün ve sistem geliştirebilen kişilerdir (Gemlik ve Kırış, 2013). Kapsamlı bir tanım olarak girişimci; "Bir mal veya hizmeti icat etmek, üretmek veya pazarlamak için sağladığı sermaye ile üretim faktörlerini bir araya getiren, bu faaliyetleri yaparken ortaya çıkabilecek kâr veya zarar etme riskini üstlenebilen, ait olduğu topluma katkıda bulunma coşkusuyula dolu kişi olarak tanımlanır (Fidan, 2002: 25-26). Bir başka tanıma göre girişimci organize eden, yöneten, risk alan biri olarak ele alınırken, liderlik okulu ise onu motive eden ve yönlendiren biri olarak tanımlamaktadır (Koh, 1996:13; Naktiyok, 2004:21). Durukan ise girişimciyi fırsatları kovalayan, bulduğu bu fırsatları tüketici talebine dönüştürebilecek şekilde üretim faktörlerini bir araya getirip işletmelerde kurarak risk üstlenebilen, cesur ve yaratıcı kişi olarak ifade etmiştir (Durukan, 2006: 25-36).

Tanım ve araştırmalardan da anlaşılacağı üzere girişimcilikte etkin olan girişimcilerin özellikleri son derece önemlidir. Girişimcinin; ekonomik ve sosyal başarı elde etmek amacı ile iyi motive olması, alanında bilgi ve yetenek sahibi olması, yenilikçi ve özgür yapısı, fırsatları gören ve değerlendirebilen kişiliği, azimli ve çalışkan olması, prensipli ve hoşgörülü tavırları ile tüm ayrıntıları değerlendirebilmesi, alanında ilgili olan kişi ve kurumlar ile iyi ilişkileri bulunması gibi özelliklere sahip olması girişimcinin başarılı olmasında etkin olacaktır (Bozkurt ve Alparslan, 2013:7-28). Ayrıca girişimcinin dahil olduğu ekip ve organizasyonların girişimci ve yenilikçi yapısı girişimcinin başarısına etki edebilecek diğer bir önemli konudur.

1.3. Girişimcilik Çeşitleri

Girişimcilik araştırmayı ve uygulamayı kolaylaştırmak için çeşitlendirilebilir. Literatürde farklı girişimcilik çeşitleri olup inceleme ve uygulama açısından öne çıkan girişimcilik çeşitleri şu şekilde incelenebilir;

1.3.1. İç Girişimcilik (Kurum İçi Girişimcilik)

İç girişimcilik kurum içi girişimcilik şeklinde de ifade edilen, ilgi gören bir girişimcilik çeşididir. İç girişimcilik kurum içinde yapılan girişimcilik uygulamalarını kapsar (Gürel, 2012:57-75). İç girişim kavramını inceleyecek olursak; genel hat olarak mevcut bir organizasyon içindeki girişimcilik faaliyetleri gerçekleştirmektir şeklinde tanımlayabiliriz (Pinchot, 1985; Antoncic ve Hisrich, 2001; Antoncic ve Hisrich, 2003; Antoncic, 2007; Menzel vd. 2007; Menzel, 2008). Bir başka tanım ile de bir organizasyonun içerisinde inovasyonu veya yenilenmeyi başlatma süreci olarak da ifade edebiliriz (Sharma ve Chrisman, 2007:92).

1.3.2. Ticari Girişimcilik

Ekonominin etkin olduğu günümüzde girişimcilik kavramında ticari girişimciliğin de yeri ekonomiyle direkt bağlantılı olduğu için önemlidir. Ticari girişimcilik kâr amacıyla üretim, satış gibi işlevlerin hayata geçirilmesi ve bu sürecin uygun modelle yönetilmesini kapsar (Arıcan Kaygusuz ve Genç, 2022:1-36). Aslında ticarete atılan herkesin ticari girişimci olduğu söylenebilir. Ticari girişimcilikte başarılı olmak için tüm girişimcilik süreçlerinde olduğu gibi yenilikçi, planlı, programlı, amaca uygun davranmak gerekir. Ticari girişimcilik alanına uygun şekilde işlevlerin planlanması, pazar değerlendirilmesi yapılması ve denetlenebilir şekilde çalışılması başarıya ulaşma açısından önemli olacaktır (Reyhanoğlu ve Özden, 2012:8-33),(Marangoz, 2011:181-201).

1.3.3. Devlet (Kamu) Girişimciliği.

Devlet girişimciliğinin kökleri 18. yüzyıla dek dayanır (Akbalık, 1993). Dünya o dönemde savaşlar ve ekonomik bunalımların ardından ekonomiyi canlandırma arayışlarına girmiştir. Kişisel girişimciliğin yetersiz kaldığı durumlarda ya da devletler daha etkin olmak istediği durumlarda devlet kendi teşebbüsleri ile yani kamu girişimciliği ile ekonomileri canlandırmakâr elde etme çalışmaları yapmıştır. Kamu girişimciliği kavramı bu durumda oluşan bir kavram olarak düşünülebilir. Devlet (kamu) girişimciliği kavramını inceleyecek olursak şu şekilde bilgilere ulaşabiliriz:

1.3.4. Teknoloji Girişimciliği

TDK'nın tanımına bakılır ise teknoloji tanımı şu şekildedir; bir sanayi dalıyla ilgili yapım yöntemini ve yöntemlerini, kullanılan araç, gereçleri, bunların kullanım şekillerini kapsayan uygulama bilgisi, uygulamayı bilimi ve insanın maddi çevresini denetlemek ve değiştirmek amacıyla geliştirdiği araç gereçlerle tüm bunlara ilişkin bilgilerin tümü [5]. Girişimcilikte de teknoloji işlevleri kolaylaştıracağından girişimcilik alanında da teknolojiden faydalanılacağını keşfetmiş ve teknolojiyi kullanmaya başlamıştır

1.3.5. Sanal Girişimcilik

Bu girişim türünü yeni yüzyılın girişimciliği olarak da düşünülebiliriz. Sanal girişimcilik, sanal ortamda ekonomik kazanç amaçlanarak, proje oluşturmak ve oluşturulan projeyi sanal ortamda hizmete sunmak olarak tanımlanmıştır. [7]. Yeni dünyada yeni ekonomik sistemler oluşmuştur, dijitalleşen dünya bu yeni ekonomik sistemlerden etkilenmiş ve buna yönelik süreçler doğmuş ve girişimcilikte de yeni etkileşimler gözlemlenmiştir.

1.3.6. Kadın Girişimciliği

Kadın hayatın her alanında olduğu gibi ekonomik alanda da her gün faaliyetlerini ve başarısını arttırmakta olduğunun düşünüldüğü çalışmada kadının çalışma hayatında aktif

oranda katıldığı daha aktif oranda girişimcilik faaliyetlerinde bulunduğu ifade edilmiştir. Girişimcilik faaliyetlerinde kadınların da aktif olmasının gelişen ekonomiler için önem taşıdığı vurgulanmıştır. İş dünyasında zenginlik oluşturmanın, var olan potansiyeli etkin hale getirmenin ve yeni iş kolları oluşturmanın yolunun, kadınların da girişimciliğinin teşvik edilmesinden geçtiği noktası gerek akademik çevrede, gerekse iş dünyasında önemi ifade edilmiş, yapılan diğer çalışmalarda kadın girişimcilerin kişisel karakteristikleri; bağımsız, dinamik, rekabetçi, özgüvenli ve de amaç yönelimli olarak tanımlandığı aktarılmıştır (Soysal, 2010:83-114).

1.3.7. Fırsat Girişimciliği

TDK'nın herhangi bir şey için en uygun zaman, uygun durum veya şart şeklinde tanımladığı fırsat terimi, girişimcilikte çokça kullanılan ve önemli olan bir terimdir [12]. Girişimcilikte fırsatları farketmek ve fırsatlardan yararlanmak son derece önemli olup bu girişimin kaderinde ilk basamaklarda yer alır. Bu yüzden girişimcilik türlerinden olan fırsat girişimciliği önemli bir kavram olarak göze çarpar.

1.3.8. Çevreci Girişimcilik

Çevre sorunları günümüzü tehdit eden ve çözüm bulunmaz ise büyük sorun teşkil edecek boyuttadır. Modern hayatla birlikte doğan ve artan çevre sorunları çözüm arama çabalarına sebep olmuştur. Çevre girişimciliği çevresel sorunlara çözüm bulmak amacıyla yapılan, çevre sorunlarını fırsata çeviren girişimcilik türüdür [15]. Çevre girişimciliği zaman zaman yeşil girişimcilik, eko-girişimcilik gibi isimlerle de karşımıza çıkabilir. Çevre girişimciliği işletmenin kuruluş aşamasından başlayarak uzun vadeli ve çevre odaklı uygulamaları kapsayan bir girişimcilik türüdür (Aykan, 2012:195-212).

1.3.9. Uluslararası Girişimcilik

Dünyanın küreselleşmesinin sonuçlarından biri de uluslararası ilişkilerin artmasıdır. Küreselleşme ve artan uluslararası ilişkiler ekonomi ve girişimcilik alanını da etkilemiştir (Akolaş, 2004: 29-43). Zahra, Newey ve Li, 2014'te uluslararası girişimciliği finansal, sosyal ve çevresel dahil olmak üzere değer yaratmaya yönelik yeni işler, modeller ve çözümler yaratmak için ulusal sınırların ötesindeki fırsatların tanımlanması, oluşturulması, değerlendirilmesi ve kullanılması olarak tanımlamıştır (Zahra, Newey ve Li, 2014: 137–158). Uluslararası girişimcilik Çavuşgil ve Knight tarafından yenilikçi, küçük işletmelerin ulusal sınırlardan bağımsız dünyanın her yerinde işletmecilik fırsatlarını takip etmesi şeklinde tanımlanmıştır (Çavuşgil ve Knight, 2008:69).

1.3.10. Sosyal Girişimcilik

Literatür incelemesi yapılacak olur ise sosyal girişimcilik ile ilgili şu şekilde bilgiler karşımıza çıkar. Dar bir tanım ile sosyal girişimcilik, kâr amacı gütmeyen organizasyonların gelir elde etmek amacı ile yenilik üretmeleri anlamında düşünülebilir (Austin vd. 2006:2). Kavramı biraz daha genişletecek olursak; sosyal girişimcilik, sosyal değişimi başlatıp etkinleştirmek ve/veya sosyal ihtiyaçları karşılamak amacı ile fırsatları takip etmeyi, kaynak kombinasyonları ve yenilikçiliği kullanmayı içerir (Mair ve Marti, 2006: 37). Sosyal girişimcilik için "Kâr amacı gütmeyen, özel ve kamu sektöründe görülebilen yenilikçi nitelikte sosyal değer oluşturma faaliyeti" tanımıyla da karşılaşılır (Güler, 2010:7-8).

Gündüz ve Altun'un betimlemesi ise şu şekildedir: Sosyal girişimcilik kavramı inovasyonu dikkate alan bir girişimcilik türüdür, toplumsal sorunlara çözüm bulma isteğindedir, çözüm aşamasında bazen sistemi değiştirerek bazen de sosyal değişim ajanı rolü ile faaliyetini sürdürür. Bu girişimcilik türü, grup olarak ya da hatta şirketlerden oluşan topluluklar halinde çalışır. Sosyal girişimcilik kâr elde etme gayesinde olsa da elde edilen karı toplumsal yarar için kullanan, yine toplumsal sorunların çözümünü aşamasında bakıldığında

eldeki mevcut kaynaklarla yetinmeyip yeni kaynaklar oluşturma çabası içinde olan, ve bu bağlamda da sınırlama koymadan genişletmeyi hedefleyen bir yaklaşımdadır (Gündüz ve Altun, 2021:46-50).

1.4. Yaşam Tatmini

Yaşam tatmini kavramı, bir insanın yaşamını beğenmesi, onaylaması ve yaşamından memnun olması şeklinde tanımlanabilir (Haybron, 2007:99-138). Bu kavram zaman zaman yaşam doyumu şeklinde de karşımıza çıkmakla birlikte yakın anlamlar taşıyabilmektedir. Yaşam doyumu da kişinin kendi belirlediği ve istediği yaşam koşullarına uygun bir biçimde yaşantısını pozitif değerlendirmesi şeklinde açıklanabilir [23].

Yaşam doyumunu tanımlayan, doyumun bireylerde nasıl oluştuğunu inceleyen çalışmalarda yaşam doyumu genel olarak bilişsel, duyuşsal ve bağlamsal yaklaşımlara göre tanımlamalar yapılmıştır. Yaşam doyumu kavramı adı altında ölçülmesinde yaygın olarak etkinlik kuramı (mevcut etkinlikler ve aktiviteleri incelenmesi), aşağıdan yukarıya kuramı (yaşam doyumu aile, evlilik, gelir durumu, yaşam alanı ve iş doyumu gibi farklı birçok alanda elde edilen doyumların ele alınması), yukarıdan aşağıya kuramı (bireylerin kişilik özelliklerinin, duygu durumlarının, çeşitli ruhsal faktörlerin doyum üzerinde etkili olduğu düşünülmesi) kullanılmıştır (Sümer, 2018).

Yaşam tatmini kavramının hayatın birçok alanında etki yaratabilecek bir kavram olduğu söylenebilir çünkü hayat sadece iş hayatı, para kazanmak gibi amaçlardan ibaret değildir. Yaşamın tamamından tatmin olmak için iş veya diğer etkenlerin araç olması gerektiği söylenebilir. Kavram son yıllarda incelenen ve çalışmalara konu edilmiştir. Birçok çalışmada da kavram bağımlı değişken olarak incelenmiştir (Bekmezci ve Mert, 2018:166-177). Yaşam tatmininin tek başına konu edildiği çalışmalar olduğu gibi iş yaşamı, iş tatmini, öz yeterlilik, girişimcilik gibi alanlar ile ele alındığı çalışma örnekleri bulunmaktadır:

Yaşam tatmini kavramının iş yaşamındaki başarı ile ilişkili olduğunu gösteren çalışmalar yapılmıştır. Aşan ve Erenler'in 2008 yılında yapmış oldukları bir çalışmada işinde tatmin olan bir insan yaşamında da tatmin olacağı yönünde araştırmalar olduğunu ifade etmiştir. Aşan ve Erenler çalışmalarındaki analiz sonucunda iş tatmini ve yaşam tatmini arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır (Aşan ve Erenler, 2008:203-216).

Bu çalışmadan sonra Özyer ve arkadaşları iş yaşamı alanında yaşam tatmini çalışmış ve yaşam tatminini kavramını iş arkadaşlığı ile de değerlendirmiştir. Yaşam tatmini, iş tatmini ve iş arkadaşlığının rolünün incelendiği çalışmada son yıllarda ve özellikle pandemi döneminde hayatımızda önemli yer alan sağlık çalışanları değerlendirilmiştir. Bu alanda kadrolu çalışanların kadrosuz olanlara göre yaşam tatminlerinin yüksek olduğu, geliri yüksek olanların geliri düşük olanlara nazaran yaşam tatminlerinin daha yüksek olduğu gözlemlenmiş, iş yaşamında ve yaşam tatmininde iş arkadaşlığının da kısmi aracılık etkisi olduğu aktarılmış; çalışma hayatında sadece malzeme ya da nesnelere ilişki olmadığı iş arkadaşları ile de iletişim olduğu, iletişimin kalitesinin iş yaşamına yansıdığı, örgütlerin iş ilişkilerini önemseydiği, örgütte çalışanların ilişkilerinin pozitif yönde ilişkili olduğu, örgüt içi ilişkilerin güçlendirilmesine yönelik çalışmaların iyi olabileceği yönünde ifadelerde bulunulmuştur (Özyer vd. 2015: 261-278).

Bekmezci ve arkadaşlarının 2020 yılında yayınlanan çalışmasında iş-yaşam ve yaşam-iş çatışmasının kamu çalışanları ile özel sektör çalışanları üzerindeki yaşam tatminini ne kadar etkilediği incelenmiştir. Çalışmada işin yaşam tatminini azaltma yönünde etkilediği, çalışılan sektörün çalışma alanında iş yaşam dengesi ve yaşam tatmini arasındaki ilişkide düzenleyici bir etkiye sahip olduğu belirtilmiştir. Aynı çalışmada kamu sektöründe çalışanlarda iş-yaşam

çatışmasının yaşam tatminini daha fazla azalttığı, kişisel yaşamın işe etkisinin ise yaşam tatminini etkilemediği sonucuna varılmıştır (Bekmezci vd. 2020:1-22).

Yaşam tatmini ve diğer kavramların ele alındığı çalışmalardan sosyal dışlanma kavramı taranacak olur ise her iki kavramın bir arada incelendiği çalışma sayısı az da olsa iki kavramın ilişkili olduğu söylenebilir. Bayram ve arkadaşları 2010 yılında yaşam tatmini ile sosyal dışlanmayı ele almıştır. Çalışmada kadınların, eğitim seviyesi yüksek olanların, ekonomik kazançları yüksek olanların yaşam tatminin daha yüksek olduğu aktarılmıştır. Bu çalışmada daha önce yapılan bazı araştırmalar ile doğru orantılı olarak yaşam tatmini durumu ile sosyal dışlanma arasında negatif ilişki saptanmıştır; yaşam tatmini yüksek olanların sosyal dışlanma durumları daha düşük seviyededir. Ek olarak bu çalışma ile yaşam tatmini değişkenleri ile sosyal dışlanma durumu istatistiksel olarak anlamlı ve ilişkili sonucu ifade edilmiştir (Bayram, 2010:79-92).

2. YÖNTEM

Bu çalışmada üniversite öğrencileri arasında sosyal girişimcilik ve yaşam tatmini durum değerlendirilmesi yapılmıştır. Elde edilen veriler ile eğitilmiş ve genç olan araştırma grubunun sosyal girişimcilik ve yaşam tatmini durumlarının yapı ve bilgileri incelenerek organizasyonlardaki rolleri de değerlendirilebilir. Bu veriler ile hem girişimcilik alanına hem de gençliğe olumlu katkı sağlanabileceği düşünülmektedir.

454 üniversite öğrencisinin katıldığı araştırmanın bu bölümünde üniversite öğrencilerinin sosyal girişim düzeyi, yaşam tatmin düzeyi ve bulgular arasındaki ilişki incelenmiştir. İstatistiksel analizler SPSS (IBM SPSS Statistics 24) adlı paket program kullanılarak yapılmıştır. Bulguların yorumlanmasında frekans tabloları ve tanımlayıcı istatistikler kullanılmıştır. Ölçüm değerleri için parametrik olan yöntemler, normal dağılıma sahip olmayan iki nicel değişkenin ilişkilerinin incelenmesinde (tablo 5) "Spearman" korelasyon katsayısı kullanılmıştır.

Tablo 1. Öğrencilere ilişkin bulguların dağılımı

Değişken (N=454)	n	%
Yaş sınıfları [$\bar{X} \pm S.S. \rightarrow 20,70 \pm 3,83$ (yıl)]		
≤18	66	14,5
19-20	242	53,3
≥21	146	32,2
Cinsiyet		
Kadın	357	78,6
Erkek	97	21,4
Okul türü		
Devlet üniversitesi	169	37,2
Vakıf üniversitesi	285	62,8
Sınıf		
1.	317	69,8
2.	116	25,6
3.	13	2,8
4.	8	1,8
Sosyal girişim alanına katılımı istenen alanlar		
Çevre sorunları	36	7,9
Çocuk hakları ve çocuklara yardım	101	22,2
Eğitim	69	15,3

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ SOSYAL GİRİŞİM DÜZEYİ VE YAŞAM TATMİNİ DÜZEYİ İNCELEMESİ

Hayvanları korumak ve sevmek	92	20,3
Kadın hakları ve kadın dayanışması	130	28,6
Diğer	26	5,7
Daha önce sosyal girişim alanlarına katılma		
Evet	245	54,0
Hayır	209	46,0

Öğrencilerin yaş ortalamasının $20,70 \pm 3,83$ (yıl) olduğu tespit edilmiş ve 146 öğrencinin (%32,2) ≥ 21 yaş grubunda olduğu belirlenmiştir. 357 öğrencinin (%78,6) kadın, 285'inin (%62,8) Vakıf üniversitesinde okuduğu ve 317'sinin (%69,8) 1.sınıfta öğrenim gördüğü belirlenmiştir. 130 öğrencinin (%28,6) kadın hakları/kadın dayanışması alanında sosyal girişime katılmayı istediği ve 245'inin (%54,0) daha önce sosyal girişim alanlarına katıldığı belirlenmiştir.

Tablo 2. Ölçeklere ilişkin bulguların dağılımı

Ölçek (N=454)	Ortalama	S.S.	Min.	Max.
Yaşam tatmini ölçeği	19,11	7,61	5,0	35,0
Sosyal girişim öncülleri ölçeği	2,37	0,88	1,0	5,0
<i>Empati</i>	2,17	1,20	1,0	5,0
<i>Toplumsal ahlaki yükümlülük</i>	2,22	1,21	1,0	5,0
<i>Sosyal girişimcilik öz-yeterliliği</i>	2,52	0,86	1,0	5,0
<i>Algılanan sosyal destek</i>	2,63	0,84	1,0	5,0

Öğrencilerin ölçeklerden aldığı puanların dağılımı tabloda verilmiştir.

Tablo 3. Ölçeklere ilişkin güvenilirlik katsayılarının dağılımı

Ölçek (N=454)	Madde sayısı	Cronbach- α katsayısı
Yaşam tatmini ölçeği	5	0,896
Sosyal girişim öncülleri ölçeği	17	0,922
<i>Empati</i>	5	0,890
<i>Toplumsal ahlaki yükümlülük</i>	4	0,934
<i>Sosyal girişimcilik öz-yeterliliği</i>	4	0,722
<i>Algılanan sosyal destek</i>	4	0,736

Öğrencilerin ölçeklere verdiği cevapların yüksek güvenilir düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Aynur ÇELİK

Tablo 4. Öğrenci bulgularına göre yaşam tatmini ölçeği ve sosyal girişim öncülleri ölçeği puanlarının karşılaştırılması

Değişken (N=454)	n	Yaşam tatmini ölçeği	Sosyal girişim öncülleri ölçeği	Empati	Toplumsal ahlaki yükümlülük	Sosyal girişimcilik öz-yeterliliği	Algılanan sosyal destek
		$\bar{X} \pm S. S.$	$\bar{X} \pm S. S.$	$\bar{X} \pm S. S.$	$\bar{X} \pm S. S.$	$\bar{X} \pm S. S.$	$\bar{X} \pm S. S.$
Yaş sınıfları							
≤18	66	20,42±6,93	2,41±0,96	2,25±1,37	2,29±1,24	2,53±0,92	2,59±0,88
19-20	242	18,47±7,93	2,35±0,83	2,14±1,15	2,17±1,16	2,51±0,78	2,63±0,80
≥21	146	19,58±7,29	2,39±0,93	2,18±1,19	2,25±1,27	2,53±0,96	2,65±0,88
İstatistiksel analiz*		F=2,118	F=0,137	F=0,245	F=0,319	F=0,012	F=0,124
Olasılık		p=0,121	p=0,872	p=0,783	p=0,727	p=0,988	p=0,884
Cinsiyet							
Kadın	357	19,69±7,48	2,29±0,85	2,07±1,15	2,12±1,15	2,45±0,84	2,59±0,83
Erkek	97	16,99±7,73	2,65±0,93	2,54±1,27	2,59±1,36	2,77±0,88	2,76±0,84
İstatistiksel analiz		t=3,132	t=-3,640	t=-3,091	t=-3,338	t=-3,222	t=-1,699
Olasılık		p=0,002	p=0,000	p=0,001	p=0,001	p=0,001	p=0,090
Okul türü							
Devlet	169	16,18±7,38	2,44±0,84	2,27±1,23	2,28±1,14	2,57±0,83	2,70±0,81
Vakıf	285	20,85±7,21	2,33±0,90	2,12±1,18	2,18±1,25	2,49±0,87	2,59±0,85
İstatistiksel analiz		t=-6,612	t=1,280	t=1,265	t=0,820	t=0,933	t=1,310
Olasılık		p=0,000	p=0,201	p=0,206	p=0,413	p=0,351	p=0,191
Sınıf							
1.	317	19,30±7,28	2,35±0,88	2,13±1,22	2,19±1,19	2,49±0,83	2,64±0,84
2.	116	18,30±8,34	2,40±0,87	2,23±1,09	2,26±1,28	2,57±0,88	2,58±0,83
3.	13	22,08±9,14	2,61±1,09	2,53±1,58	2,50±1,24	2,71±1,14	2,71±0,95
4.	8	18,75±6,43	2,49±0,80	2,32±1,10	2,25±0,90	2,50±0,99	2,94±0,83
İstatistiksel analiz		F=1,168	F=0,463	F=0,629	F=0,343	F=0,442	F=0,561
Olasılık		p=0,321	p=0,708	p=0,597	p=0,794	p=0,723	p=0,641
SGA katılma							
Evet	245	19,26±7,75	2,31±0,91	2,11±1,20	2,14±1,23	2,48±0,92	2,56±0,85
Hayır	209	18,95±7,45	2,45±0,84	2,25±1,20	2,31±1,19	2,56±0,79	2,72±0,82
İstatistiksel analiz		t=0,432	t=-1,681	t=-1,298	t=-1,438	t=-1,040	t=2,042
Olasılık		p=0,666	p=0,093	p=0,195	p=0,151	p=0,299	p=0,042

*Independent Sample-t” test (t-tablo değeri); “Kruskall-Wallis H” test (ANOVA)

Tablo 5. Ölçeklerin birbiriyle olan ilişkilerinin incelenmesi

Korelasyon* (N=454)	Yaşam tatmini ölçeği	
	<i>r</i>	<i>p</i>
Sosyal girişim öncülleri ölçeği	-0,124	0,008
<i>Empati</i>	-0,142	0,003
<i>Toplumsal ahlaki yükümlülük</i>	-0,076	0,108
<i>Sosyal girişimcilik öz-yeterliliği</i>	-0,125	0,008
<i>Algılanan sosyal destek</i>	-0,065	0,165

Pearson korelasyon katsayısı

SONUÇ ve ÖNERİLER

Öğrencilerin yaş ortalamasının $20,70 \pm 3,83$ (yıl) olduğu tespit edilmiş ve 146 öğrencinin (%32,2) ≥ 21 yaş grubunda olduğu belirlenmiştir. 357 öğrencinin (%78,6) kadın, 285'inin (%62,8) Vakıf üniversitesinde okuduğu ve 317'sinin (%69,8) 1. sınıfta öğrenim gördüğü belirlenmiştir. Yaş sınıflarına göre yaşam tatmini ölçeği, sosyal girişim öncülleri ölçeği, empati, toplumsal ahlaki yükümlülük, sosyal girişimcilik öz-yeterliliği ve algılanan sosyal destek puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur ($p > 0,05$).

Cinsiyete göre yaşam tatmini ölçeği puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($Z = -3,139$; $p = 0,002$). Kadınların yaşam tatmini ölçeği puanları, erkeklere göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. Cinsiyete göre sosyal girişim öncülleri ölçeği, empati, toplumsal ahlaki yükümlülük ve sosyal girişimcilik öz-yeterliliği puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Erkeklerin sosyal girişim öncülleri ölçeği, empati, toplumsal ahlaki yükümlülük ve sosyal girişimcilik öz-yeterliliği puanları, kadınlara göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. Ayrıca cinsiyete göre algılanan sosyal destek puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur ($p > 0,05$).

Okul türüne göre yaşam tatmini ölçeği puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($Z = -6,404$; $p = 0,000$). Vakıf üniversitesinde okuyanların yaşam tatmini ölçeği puanları, devlet üniversitesinde okuyanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. Okul türüne göre sosyal girişim öncülleri ölçeği puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($Z = -2,225$; $p = 0,026$). Devlet üniversitesinde okuyanların sosyal girişim öncülleri ölçeği puanları, vakıf üniversitesinde okuyanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. Ayrıca okul türüne göre empati, toplumsal ahlaki yükümlülük, sosyal girişimcilik öz-yeterliliği ve algılanan sosyal destek puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur ($p > 0,05$).

Sınıf düzeylerine göre yaşam tatmini ölçeği, sosyal girişim öncülleri ölçeği, empati, toplumsal ahlaki yükümlülük, sosyal girişimcilik öz-yeterliliği ve algılanan sosyal destek puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur ($p > 0,05$).

Sosyal girişim alanlarına katılma durumuna göre yaşam tatmini ölçeği, empati ve sosyal girişimcilik öz-yeterliliği puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur ($p > 0,05$). Sosyal girişim alanlarına katılma durumuna göre sosyal girişim öncülleri ölçeği, toplumsal ahlaki yükümlülükler ve algılanan sosyal destek puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Sosyal girişim alanlarına katılmayanların sosyal girişim öncülleri ölçeği, toplumsal ahlaki yükümlülükler ve algılanan sosyal destek puanları, sosyal girişim alanlarına katılanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksektir.

Yaşam tatmini ölçeği puanları ile sosyal girişim öncülleri ölçeği, empati ve sosyal girişimcilik öz-yeterliliği puanları arasında negatif yönde, çok zayıf derecede ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Sosyal girişim öncülleri ölçeği, empati ve sosyal girişimcilik öz-yeterliliği puanları arttıkça, yaşam tatmini ölçeği puanları azalacaktır. Aynı şekilde, sosyal girişim öncülleri ölçeği, empati ve sosyal girişimcilik öz-yeterliliği puanları azaldıkça, yaşam tatmini ölçeği puanları artacaktır.

Araştırmanın sonucuna göre gençlerin sosyal girişim alanına uzak olmadığı ve çoğunluğun (%54,0) daha önce sosyal girişim alanlarına katıldığı belirlenmiştir. Araştırmanın sonucuna göre gençlerin sosyal girişim alanlarından en çok (%28,6) kadın hakları/kadın dayanışması alanında çalışmak isteyebileceği tespit edilmiştir. Kadın hakları/kadın dayanışması alanında çalışmak istemelerinin sebebi olarak son yıllarda sıkça yaşanan kadınlara yönelik üzücü olaylar sebep olarak düşünülebilir.

Sosyal girişim ve yaşam tatmini alanında yapılmış başka çalışmalar da mevcuttur, bazıları benzer bazıları da farklı korelasyonlar ile ifade edilmiştir. Sosyal girişim alanında yapılan başka bir çalışmada korelasyon analizinde pozitif yönde bir ilişki gözlemlenmiştir. Bu çalışma yine sosyal girişimcilik düzeyi ve gençler üzerinde yapılmıştır (Akar,2020:57). Bu farklılığın sebebi araştırıldığında Akar'ın çalışmasında genellikle eğitim fakültesi öğrencileri çalışmada bulunmaktayken bu çalışmada ise genellikle üniversite sınavında temel yetenek sınavı ile giren SHMYO (Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu) öğrencilerinin katılımı çoğunluktadır. Farklılığın sebebi olarak sağlık alanında çalışacak öğrencilerin bir an önce sağlık alanında çalışmak istemesi, sağlık alanında hazırda var olan işlere atılmak isteşinin girişimcilik faaliyetleri ile ilgili görünmeyişi gibi bir fikrin olması olabileceği düşünülebilir. Ayrıca bu çalışmada çalışmaya katılmış olan öğrencilerin genelinin 1. ve 2. Sınıf olması da girişimcilik alanında henüz tecrübe edinmemiş olmalarını düşündürmüştür. Sosyal girişim alanında yapılan bir başka çalışma ise sadece öğretmen adayları ile yapılmış, bu çalışmada öğretmen adayı öğrencilerinin sosyal girişim düzeyleri yüksek çıkmıştır (Çavdar vd. 2018:27-33). Yaşam tatmini ölçeğinin kullanıldığı bir başka çalışma ise Çalışkan ve Bekmezci'ye aittir. (AİY) aşırı iş yükünün, (İAN) işten ayrılma niyetine etkisinde iş tatmini ve yaşam tatmininin rolünün incelendiği çalışmada korelasyon analizi yapılmış, AİY'nin YT'ni anlamlı ve negatif olarak etkilediği, YT'nin İAN'ni anlamlı ve negatif yönde olduğu görülmüştür (Çalışkan ve Bekmezci, 2019:381-431). Yaşam tatmini ölçeğinin kullanıldığı girişimcilik alanında yapılan başka bir çalışma da Çiftçi ve Zencir'e aittir. Bu çalışmada turizm sektöründeki sosyal girişim çalışanlarının sosyal girişimcilik davranışı, iş ve yaşam tatmini incelenmiş olup çalışanların katılımcıların iş ve yaşam tatminlerinin ikisinin de puanları yüksek çıkmıştır. Aynı çalışmada sosyal girişimcilik gibi kar elde etmeyi ikinci plana atan farklı iş modellerinin turizm alanında çoğalması turizm çalışanları için iş ve yaşam tatminlerini yükseltecek alternatiflerin çoğalması için etkili olacağı da ifade edilmiştir (Çiftçi ve Zencir, 2019:131-145).

Bu çalışma, literatür ve gözlemler düşünüldüğünde dünyamızın ve ülkemizin geleceğinde rolü büyük olan demografik kesim gençlerin sosyal girişimcilik alanında ilgili ve istekli olabileceği düşünülür ise gençleri bu alanda özendirmek ve aktive etmek faydalı olabilir. Bu alanda yapılan çalışmaları takip etmek faydalı olabilecektir. Bu ve benzeri çalışmalarda araştırılmış gençlere ait girişimcilik ve sosyal girişimcilik düzeyleri gençlerin bu alandaki profilini bize gösterebileceği için önemli olabilir. Gençlerin girişimcilik ve sosyal girişimcilik alanındaki düzeyi, yaşam tatmin durumları göz önüne alınarak planlanan aktiviteler daha gerçekçi ve başarılı olabilecek aktiviteler olarak düşünülebilir.

Girişimcilik ve sosyal girişimcilik alanlarında gençlerin de bulunduğu yapılabilecek aktiviteler konusunda bilimsel çalışmalar ve medya yol gösterici olabilir. Girişimcilik endekslerinde, Türkiye girişimciliğin finansmanına ayrılan fonlarda iyi bir sıralamada iken eğitimlerde alt sıralardadır. Girişimcilik eğitimlerinin kaliteli, uygulamaya dönük ve amacına uygun bir şekilde yaygınlaştırılması faydalı olacaktır (Gökbunar vd. 2018:155-170). Ayrıca, teorik ve uygulamalı eğitimler ile sosyal girişimciliği tanıtmak, öğretmek, sosyal girişim alanlarını bu alanlarda aktif isteyen gençlerimiz için nasıl çalışacaklarını işaret eden bilgiler vermek, bireysel ve grup olarak çalışma yöntemlerini örnekler ile anlatmak, var olan grupları tanıtmak, sosyal girişimlerin olumlu sonuçlarını anlatarak işe yararlığını kanıtlamak öğrenci topluluklarını aktive etmek ve yönlendirmek faydalı olabilecektir. Zaten yaygınlaşmakta olan girişimcilik ve sosyal girişimcilik derslerinin artırılması, lisansüstü seviyede de ders ve program olarak var olan programların artırılmasına yönelik çalışmalar yapmak girişimcilik ve sosyal girişimcilik alanlarında ulusal ve uluslararası araştırma ve bilimsel çalışmaların artırılması faydalı olacaktır.

Bu alanda çalışmak isteyen gelecekteki araştırmacılara bu çalışmada da kısıtlılık olarak düşünülebilecek çok daha fazla şehirden katılımın olduğu çalışmaların yapılması önerilebilir. Daha önceki çalışmalar ile de karşılaştırmaları ve çalışmalarında yapıcı öneriler sunulması sosyal girişimciliğe ve girişimcilere fayda yönünden önemli bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

- Ada, Ş., Akyıldız, Z., (2021). *Neriman Tümer Eğitim Kurumları, Öğretmen Algılarına Göre Okul Yöneticilerinin Sosyal Girişimcilik Özellikleri ile Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Bursa.
- Afşar M. (1995). *Türkiye Kamu İktisadi Teşebbüslerinde Özelleştirme ve Verimlilik İlişkisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Akbalık, M. (1993). *Türkiyede Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Finansal Sorunları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Akkuş, Y., Akdoğan, Ç., & Akyol, A. (2018). "Kişilik özellikleri ve girişimci kişilik boyutlarının girişimcilik niyeti üzerindeki etkileri: Trakya örneği", *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 8(2), 171.
- Akolaş, D. (2004). "Bilişim sistemlerive bilişim teknolojisinin küreselleşme olgusu ve girişimcilik üzerine yansımaları", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12), 29-43.
- Ateş, M. (2018). *Çalışanların Kariyer Uyum Yeteneği İşe Bağlanma Ve Yaşam Tatmini İlişkisinin İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Bahattın, E., Babayiğit, Ö. (2011). "İlkokul 2. sınıftan itibaren yabancı dil eğitimi verilmesine ilişkin sınıf ve ingilizce öğretmenlerinin görüşlerinin incelenmesi", *Researcher*, 1(1), 40-49.
- Başoğlu, M. (2019). *"Endüstri 4.0 ve Yönetimsel Stratejilere Etkileri"*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başol, O. (2018). "Oecd ülkelerinde yaşam tatmini üzerine bir değerlendirme", *Is, Guc: The Journal of Industrial Relations & Human Resources*, 71-86.
- Bayram, N. Vd. (2010). "Yaşam tatmini ve sosyal dışlanma", *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 12(4), 79-92.

- Bekmezci, M., Mert, İ., Abubakar, S. (2021). İş-yaşam dengesinin yaşam tatminini yordamasında çalışılan sektörün düzenleyici etkisi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 1-22.
- Boz, D., Duran, C., Uğurlu, A. (2020). "Girişimcilik eğiliminin iş performansına etkisi", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 15(1), 11-23.
- Bozkurt, Ö. Ç. ve Alparlan, A. M. (2013). Girişimcilerde bulunması gereken özellikler ile girişimcilik eğitimi: Girişimci ve öğrenci görüşleri, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8(1), 7-28.
- Bozkurt, Ö. Ç., Kalkan, A., Koyuncu, O., & Alparlan, A. M. (2012). Türkiye'de girişimciliğin gelişimi: Girişimciler üzerinde nitel bir araştırma, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 229-247.
- Demircan, E. (2008). Girişimci Sıfatıyla Devlet: 1980 Sonrası Türkiye Analizi, <http://acikerisim.lib.comu.edu.tr:8080/xmlui/handle/COMU/943>
- Durukan, T. (2006). "Dünden bugüne girişimcilik ve 21. Yüzyılda girişimciliğin önemi", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 1(2), 25-36.
- Emel, F. A. İ. Z., & Üner, M. (2015). "Uluslararası Girişimciliğin Proaktiflik Boyutu: Küresel Doğan İşletmeler Üzerine Nitel Bir Araştırma", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70(4), 957-981.
- Erbir, M., Yılmaz, A. (2019). "Sağlık Sektörü Çalışanlarının İç Girişimcilik Düzeyleri", *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR)*, 5(2), 110 -130.
- Ercan, S. (2017). "Türkiye'de Sosyal Girişimcilik Ve Yarattığı Etkilerin Değerlendirilmesi", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Ersoy, A.Y. & Saygılı, M. (2018). "Dış Ticaret Girişimciliğini Tanımlamak: Keşfedici Bir Araştırma", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(32), 421-436.
- Esra B. Ve Bulgurcu G. (2012). "İç Girişimcilik: Bir Literatür Taraması". *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 6, 57-65.
- Güler, E. B. B. (2012). "İç Girişimcilik: Bir Literatür Taraması", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 57-75.
- Gökbunar, R., & Aktaş, H., & Kargın, M., (2018). Üniversitelerde Sosyal Girişimcilik: Fırsatlar ve Öneriler. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 25(1), 155-170.
- İlter, B., & Kandemir, T. (2019). "Girişimcilik Faaliyetlerinde Teknoparkların Önemi: Afyon-Uşak Zafer Teknoloji Geliştirme Bölgesi Örneği", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4), 1216-1229.
- Kaygusuz, N. A., & Genç, K. Y. (2022). *Sosyal Girişimciliğin Ticari Girişimcilikle İlişkisi*, Astana Yayınları, İstanbul.
- Keskin, S. (2016). "Yeşil Girişimcilik", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 285-294.
- Kişi: Nermin, K. İ. Ş. İ. (2018). "Dijital Çağda Yeni Bir Girişimcilik Yaklaşımı: Dijital Girişimcilik", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), 389-396.
- Koh, H.C. (1996). "Testing Hypotheses of Entrepreneurial Characteristics: A study of Hong", Özbay, F. (2021). "Schumpeter'in Kapitalizm, Kalkınma, Girişimci ve Kredi Perspektifinde İnovasyona Bakışı", *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 93-101.
- KÖKSAL, O., GÜLER, M., ÇETİN, F. (2015). "Öz-yeterlilik algısı, yaşam doyumu ve bir role tutulma etkileşimi: Sosyal bilişsel bir yaklaşım", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 54, 193-207.

- Kömeçoğlu, F. (2022). "Sosyal Zekâ Ve Sosyal Girişimcilik İlişkisi", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu.
- Kümbül Güler, B. (2008). "Sosyal Girişimciliği Etkileyen Faktörlerin Analizi", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Marangoz, M. (2011). "Girişimciler İçin Sınırsız Ticaret: E-ticaret", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 181-201.
- Marangoz, M. (2012). *Girişimcilik*, Beta Basım Yayım, İstanbul.
- Moshea, S. Ve Lerner, M. (2006). "Gauging The Success Os Sociel Ventures İnitiated By İndivudual Social Entrepreneurs", *Journal os Worl d Business*, 41 6–2 .
- Naktiyok, A. (Nisan 2004). *İç Girişimcilik*, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul.
- Naktiyok, A. ve Bayrak Kök, S. (2006). "Çevresel Faktörlerin İç Girişimcilik Üzerine Etkileri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, VIII(2), 77-96.
- Öneren, M. (2012). "İç Anadolu Bölgesindeki Genç Nüfusun Girişimcilik Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 27.
- Özbay, F. (2021). Schumpeter'in Kapitalizm, Kalkınma, Girişimci ve Kredi Perspektifinde İnovasyona Bakışı. *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 93-101.
- Özdevecioğlu, M., & Cingöz, A. (2009). "Sosyal Girişimcilik Ve Sosyal Girişimciler: Teorik Çerçeve", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32, 81-95.
- Özkul, G., & Emre, Ö. R. Ü. N. (2016). "Girişimcilik ve İnovasyonun Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Araştırma", *Journal of Entrepreneurship and Innovation Management*, 5(2), 17-51.
- Öztuna C. (2002). *Avrupa Birliği Hukukunda Elektronik Ticaret ve Türkiye'deki Gelişmeler*, Pusula Yayıncılık, İstanbul.
- Özyer, K., Ersin, I., Serhat, A. (2015). "İş Tatmini ve Yaşam Tatmini İlişkisinde İş Arkadaşlığının Aracılık Rolü", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(1), 261-278.
- Peker, A. E., Şanlı, İ., & Esra, E. R. E. N. (2019). "Türkiye'de Genç İşsizlik İle Mücadelede Yeni Bir Yaklaşım: Yeni Ekonomi Ve E-Ticaret", *Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, 3(9), 44-60.
- Pinchot, G. (March-April 1987). Innovation Through Intrapreneuring, *Research Management*, XXX(2). (<http://www.intrapreneur.com/MainPages/History/InnovThruIntra.html>).
- Reyhanoglu, M., & Özden, A. K. I. N. (2012). Ticari Girişimciler Ne Kadar Sosyal Girişimcidir?. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 23(71), 8-33.
- Sağlamyürek Taşdemir, S. (2021). "Sosyo-Ekonomik Kalkınmada Kadın Girişimciler Ve İşletmeleri", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 16(2), 76-90.
- Saygılı, M., & Ersoy, A. Y. (2018). Dış ticaret girişimciliğini tanımlamak: Keşfedici bir araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(32), 421-436.
- Sharma, P. ve Chrisman, S. J.J. (2007). Toward a Reconciliation of the Definitional Issues in the Field of Corporate Entrepreneurship, Editörler: Cuervo, A.; Ribeiro, D. ve Roig, S., *Entrepreneurship, Concepts, Theory And Perspective*, Springer, New York, s.83-103
- Soysal, A. (2010). Türkiye'de Kadın Girişimciler: Engeller Ve Fırsatlar Bağlamında Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(01), 83-114.
- Sönmez, A., Arıker, Ç., Toksoy, A., (2016). Dünya'da ve Türkiye'de sosyal girişimciliğin gelişimi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, Girişimcilik Özel Sayısı*, 17(37), 102-121.

- Sümer, E. (2018). *Kadın Girişimcilerin İş Ve Yaşam Doyum İlişkisinin İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aile Ve Tüketici Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.
- Şantaş, F., Oğuz, I., Çilhoroz, Y. (2018). "Hemşirelerin İş Yaşam Kalitesi, İş Motivasyonu Ve Yaşam Tatmini Algıları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(1), 64-76.
- Tarhan, M. (2019). *Girişimcilik Pedagojisine Giriş*, Pegem Akademi, Ankara.
- Tekin, A. (2005). *Girişimcilik Hayallerin Gerçeğe Dönüşümü*, Günay Ofset, 5. Baskı, Konya.
- Thomas, R., & Malagi, V. A. (2020). Happiness, Life Satisfaction and Self Efficacy Among Entrepreneurs and Professionals, *The International Journal of Indian Psychology*, 8(3), 1101-1110.
- TOG. (2013). *Üniversitelerde Sosyal Sorumluluk ve Sosyal Girişimcilik Pilot Projesi*, Toplum Gönüllüleri Vakfı, İstanbul.
- Toros SKS, Toros ün v sağlık kültür daire başkanlığı faaliyet raporu.
- Türkel, S., & Bozagaç, F. (2018). "Endüstri 4.0'ın İnsan Kaynakları Yönetimine Etkileri", *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 419-441.
- Uçkun, CG., Korkmaz, F., Yener, S. (2019). Öz-Yönelimin Yaşam Tatmini Üzerindeki Etkisinde Girişimcilik Algısının Aracı Rolü", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(12), 148-166.
- Ağca, V., & Kurt, M., (2007). "İç girişimcilik ve temel belirleyicileri: Kavramsal bir Çerçeve". *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29, 83-112.
- Yalman, Y., & Yalman, İ. N. (2018). "Geçiş Ekonomileri Arasında Uluslararası Girişimcilik Faaliyetlerinin Önemi", *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 2(1), 97-110.
- Yelkıkalan, N., Akatay, A., Altın, E. Y(2010). Yeni Girişimcilik Modeli Ve Yeni Nesil Girişimci Profili: İnternet Girişimciliği Ve Y, M, Z Kuşağı Girişimci. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 10(20), 489-506.
- Yeşil, S., Paksoy, H. M., & Paksoy, H. B. (2020). "Bir Toplumsal Duyarlılık Davranışı Olarak Sosyal Girişimcilik", *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(62), 3387-3398.
- Yüksel, B., & Artar, O. K. (2022). "Türkiye'de Dijitalleşme Ve Ülke Ekonomisi Üzerindeki Olası Etkilerinin Değerlendirilmesi", *Working Paper Series*, 3(2), 99-116.
- Zahra, S. A., Newey, L. R., & Li, Y. (2014). On the Frontiers: The Implications of Social Entrepreneurship for International Entrepreneurship", *Entrepreneurship Theory and Practice*, 38(1), 137-158. doi: <https://doi.org/10.1111/etap.12061>.

İnternet kaynakları

- [1]. Türk Dil Kurumu (<https://www.tdk.gov.tr/>) (E.T. 01.012022).
- [2]. Türk Dil Kurumu (<https://www.tdk.gov.tr/>). (E.T.05/01/2022).
- [3]. Yüksek Lisans Programları (<https://yukseklisans.com.tr/>). (E.T. 06 .01.2022).
- [4].Girişim Savaşçısı (<https://girisimsavascisi.org/kamu-girisimciligi-nedir-kamu-girisimciligi-orneklere-nelerdir/>) (E.T. 06 .01/2022).
- [5]. Türk Dil Kurumu Sözlükleri (<https://sozluk.gov.tr/>). (E.T. 07 .01/2022).
- [6]. Teknogirişim Sermayesi Desteği. (<https://tr.linkedin.com/pulse/teknogirisim>) (E.T. 07 .01.2022).
- [7].Yök Açık Bilim .(<https://acikbilim.yok.gov.tr/> (E.T. 07 .01/2022).
- [8].Anadolu Ajansı <https://www.aa.com.tr/tr/> (E.T.18.5.2021)

- [9].TUİK Veri Portalı. (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2021-45500>) (E.T.18.5-2021)
- [10]. Kurumsal Kalkınabilirlik Danışmanlığı (<http://www.skdturkiye.org/esit-adimlar/yakin-plan>). (E.T.18.5-2023)
- [11]. Kagider Pusula Deneyim. <https://kagider.org/> (E.T. 06 .01.2022).
- [12]. Türk Dil Kurumu Sözlükleri (<https://sozluk.gov.tr/>) (E.T. 06 .01.2022).
- [13]. İnovadolu Sözlük <https://www.inovanadolu.com/sozluk/firsat-girisimciligi> (E.T. 06 .01.2022).
- [14].Kobi Vadisi <https://www.kobivadisi.com> (E.T.18/05/2022).
- [15]. İnovadolu Sözlük (<https://www.inovanadolu.com/sozluk/cevreci>) (E.T.18/05/2022).
- [16].YÖK <https://www.yok.gov.tr/> (E.T.19/05/2022).
- [17]. <https://ashokaturkiye.org/> (E.T.19/05/2022).
- [18]. Sosyal Bilimler Bloğu <https://socialnomics.net/>,<https://kusif.ku.edu.tr/>). (E.T.25/05/2022).
- [19]. Sosyal Bilimler Bloğu <https://socialnomics.net/>,<https://kusif.ku.edu.tr/>). (E.T.25/05/2022).
- [20]. Sosyal Bilimler Bloğu <https://socialnomics.net/>,<https://kusif.ku.edu.tr/>). (E.T.25/05/2022).
- [21]Mersin Üniversitesi (<http://www.mersin.edu.tr/>) (E.T.25/05/2022).
- [22] Yök <https://yokatlas.yok.gov.tr/> (E.T.25/05/2022).
- [23].Rasyonel Pozitif Psikoloji Derneği <http://www.rasyonelpozitifdernek.org/> (E.T.25/05/2022).

THE EFFECT OF CRISIS MANAGEMENT PRACTICES IN THE MEDIA INDUSTRY ON THE JOB PERFORMANCE OF EMPLOYEES, THE MEDIATING ROLE OF TRUST IN COLLEAGUES

Kadir AKTAŞ*

ABSTRACT: This research aims to examine "the mediating role of trust in colleagues in the effect of crisis management practices in the media sector on employees' job performance". A quantitative research was conducted to determine the relationships between variables, and analysis methods such as SPSS, correlation analysis, hierarchical regression and Sobel test were adopted to test the hypotheses. The sample of the research consists of 270 employees currently working in the media sector in Ankara, including 36 women (13.2%) and 234 men (86.0%) who worked or provided support in the region during the mentioned period. In the research found that crisis management positively affects job performance, and positively affects the trust in colleagues, trust in colleagues positively affects job performance, and trust in colleagues has a partial mediating role in the effect of crisis management on job performance.

Key Words: One Health, Environment-Animal-Human Health, Covid-19, Economic Crisis, Financial Markets

Article Type: Research article

Jel Classification: I15, G15, H12

DOI: 10.29131/uiibd.1486502

Received: 19.05.2024/ **Accepted:** 13.06.2024/ **Published:** 20.06.2024

MEDYA SEKTÖRÜNDE KRİZ YÖNETİMİ UYGULAMALARININ ÇALIŞANLARIN İŞ PERFORMANSLARINA ETKİSİ, ÇALIŞMA ARKADAŞLARINA DUYULAN GÜVENİN ARACILIK ROLÜ

ÖZ: Bu araştırma, " medya sektöründe kriz yönetimi uygulamalarının çalışanların iş performanslarına etkisinde çalışma arkadaşlarına duyulan güvenin aracılık rolünü " incelemeyi amaçlamaktadır. Değişkenler arasındaki ilişkileri tespit etmek amacıyla nicel bir araştırma gerçekleştirilmiş olup, hipotezlerin test edilmesi için SPSS, korelasyon analizleri, hiyerarşik regresyon ve Sobel testi gibi analiz yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemi, halen Ankara'da medya sektöründe çalışmakta olan 36 kadın (%13,4) ve 234 erkek (%86,6) olmak üzere toplam 270 çalışanı kapsamaktadır. Araştırmada kriz yönetiminin iş performansına pozitif yönde etkilediği, kriz yönetiminin çalışma arkadaşlarına duyulan güveni pozitif yönde etkilediği, çalışma arkadaşlarına duyulan güvenin iş performansını pozitif yönde etkilediği ve kriz yönetiminin iş performansına etkisinde çalışma arkadaşlarına duyulan güvenin kısmi aracılık rolünün olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: One Health, Çevre-Hayvan-İnsan Sağlığı, Covid-19, Ekonomik Kriz, Finansal Piyasalar

Makale Türü: Araştırma makalesi

Jel Sınıflandırması: I15, G15, H12

Geliş tarihi: 19.05.2024/ **Kabul Tarihi:** 13.06.2024/ **Yayın Tarihi:** 20.06.2024

*Dr., Millî Savunma Bakanlığı, aktas0072@hotmail.com, Orcid No: 0000-0002-1307-5402

Kaynak gösterimi için:

AKTAŞ, K. (2024). The Effect Of Crisis Management Practices In The Media Industry On The Job Performance Of Employees, The Mediating Role Of Trust In Colleagues. Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. 10(1), 68-80. DOI: 10.29131/uiibd.1486502

INTRODUCTION

A crisis is a high results of event or series of events of little to no predictability that either really or perceptually threaten the performance or public perception of an organization (Spradley, 2017). Crisis management is the process in which a manager strives to meet the business objectives at an acceptable cost during crisis situations (Dinçer, 2007). This process includes a series of steps starting from diagnosing a crisis situation to making, implementing, monitoring, and controlling decisions aimed at treatment (Aktas, 2023). Coworker support is the degree of belief by employees that their coworkers are willing to provide them with work-related assistance to aid in the execution of their service-based duties. In most instances, coworkers' perceived support is vital for the accomplishment of work (Susskind, Kacmar, Borchgrevink, 2003).

The research titled "The effect of crisis management practices in the media sector on the job performance of employees and the mediating role of trust in colleagues" was conducted especially for media employees who worked under intense stress and impossibilities in the earthquake zone during the 6 February 2023 earthquake in Kahramanmaraş / Türkiye caused more than 50.000 casualties.

In the research, the media sector is chosen because of an emptiness in literature related to media workers. It is considered that it would be useful to share some information in order to draw a general framework about the media in Türkiye. As a concept, media workers are defined as those who work in all kinds of intellectual and artistic works in newspapers, online news sites, periodicals, news and photography agencies, and their employers, according to the Press Profession Law No. 5953.

Who are media sector employees in reality; it seems that the group of reporters and cameramen who rush from event to event in order to convey every newsworthy information and document to the public in the most accurate way and in the shortest time. However, it should not be forgotten that there is a large organization behind the scenes, including media managers, news managers, media representatives, news editors, technical personnel and other support personnel.

According to Reuters Institute's research, according to 2022 data; It was learned that 83% of participants in Turkey follow the news on social media, 60% on television and 28% through printed publications (Reuters, 2022). According to TÜİK 2018 data, 2474 newspapers, 3650 magazines, 899 radio stations and 109 television channels operate in Turkey (Aktürk, 2019: 6). According to the August 2023 data of the Turkish Statistical Institute, 10,516 people are employed in press and broadcasting activities in our country.

It should also be stated that during this painful process, media workers, who were one of the first groups to go to the earthquake zone to inform the public in a timely and accurate manner, performed their duties devotedly and under extraordinary conditions.

For this purpose, a research was conducted on media reporters generally working in Ankara to investigate "The effect of crisis management practices in the media sector on the job performance of employees and the mediating role of trust in colleagues."

When called news studies and media activities; in general, it is understood that extraordinary situations such as terrorist attacks, traffic accidents, earthquakes and floods,

and situations that can be described as crises news may be conveyed to the target audience. Therefore, in this study, the effect of organizational crisis management practices on the job performance of media employees, who spend a significant part of their activities in the crisis environment and field, and the mediating role of trust in their colleagues in this will be examined.

1. CONCEPTUAL FRAMEWORK

1.1. Crisis Management

Crisis for business; It refers to situations where the high-level goals and values of the business are unexpectedly threatened and the defense and adaptation mechanisms of the business become insufficient and urgent measures need to be taken (Ulmer, Sellnow and Seeger, 2022: 5; Dinçer, 2007: 407; Sucu, 2000 :13).

The general characteristics of crises are as follows; urgent intervention is needed, unpredictable, threatens goals and values, resources such as money, information and time not enough for rescue and prevailing panic atmosphere in organizations, Besides all treats It provides an excellent opportunity for change and restructuring whose time has come (Aydın, 2010: 179; Göksu, Çevik, Filiz and Gül, 2011: 248; Aksu and Deveci, 2009: 450).

In research on times of crisis; the main source of stress for employees is "Are I, my family and my job safe?" It is stated that it arises from the uncertainties in the question, and if they do not receive satisfactory answers, employees will not be able to show the expected performance (Ekinci and Ferit, 2006: 45). For this reason, taking into account a process that started before the crisis, it is considered important for organizations to establish trust and inspire trust in employees, colleagues and their families in terms of employees' performance and dedication.

Generally crisis periods are consists of three stages: pre-crisis, crisis period and post-crisis (Aksu and Deveci, 2009: 450). However, factors such as earthquakes and natural disasters can directly cause a crisis process without giving any symptoms. If this process is not managed successfully, it can be a process of entropy for organizations.

Crisis management is a systematic approach by organizational members and external partners to prevent or manage crises effectively (Pearson and Clair, 1998). Littlejohn (1983) outlined six early steps in crisis management: organizational structure design, crisis team selection, crisis team training, crisis situation auditing, contingency planning, and real crisis situation management (Massey and Larsen, 2006). Over time, crisis management theories have evolved to include information collecting, consultation, and publication (Jaques, 2007). Future crisis management systems may rely heavily on information, communication, and early warning systems.

1.2. Job Performance

Job performance refers to the success in achieving the business goal according to the output or result obtained at the end of a certain period (Akyüz, 2012: 61). Business performance is divided into two categories: tangible and intangible values (Thang, Quang, Buyens, 2010: 37). These:

- a. Tangible values (increased production, sales, profitability, etc.)
- b. Intangible values (increased brand value, quality, experience, talented personnel, job satisfaction and retention, etc.).

Job performance evaluation can be done at individual, group and organizational dimensions. While individual and group performance expresses the extent to which individuals and groups achieve the determined goals, organizational performance refers to the performance of the system as a whole (Bilgin, Taşçı, Kağnicioğlu, Benligiray and Tonus, 2011: 149).

Katz and Kahn (2015: 20) basically classified job performance into three levels. These: first level is joining the organization and showing presence, second level is doing business reliably and above the performance standards set by the organization and the third level is exhibiting behaviors which is beyond the prescribed roles with an innovative attitude, such as cooperating with other employees, creating synergy, providing more effective, safe and economic processes in the organization's areas of activity, self-improvement and representing the organization in a positive way to the external environment.

Job performance is generally considered in two dimensions. One of these is "contextual performance" and the other is "task performance" (Motowidlo and Van Scotter, 1994: 476; Çalışkan and Köroğlu, 2022: 183). Task performance is based on the performance of the employees in their main field of duty. Contextual performance refers to organizational citizenship behaviors such as employees' voluntary participation and assistance in activities outside their main field of duty.

The concept of performance used in this research; it refers to the self-evaluation of the performance perceived by media employees. Perception as a concept; It is the whole process of recognizing and evaluating external stimuli that act the sensory organs (Barlı, 2010: 105). In this context, the concept of performance perception can be expressed as "individual performance based on self-evaluation". In the literature, since personnel evaluation is an expensive and difficult method in some business areas, self-evaluation of performance by employees through surveys is a widely used method (Aktaş and Şimşek, 2014: 31).

1.3. Trust In Colleagues

Work friendship is defined by Huang et al. (2016) as a group formed by two or more people coming together for organizational activities (Uluçay and Zengin, 2020: 31). Working together in an workplace often involves interdependence, and for that reason workers must depend on others in various ways to manage their aims. Generally three characteristics of trustee appear in the literature: ability, benevolence, and integrity (Mayer, Davis and Schoorman, 1995). Trust is defined as willingness to engage cooperative behaviours with others and willingness to be vulnerable or willingness to depend on another party. Becoming vulnerable requires to manage the uncertainty and risk associated with their actions (Costa, 2003).

Organizational trust: Employees' perceptions that the behavior of the organization will be beneficial, positive or at least not harmful to them. Trust, as a social structure, is at the center of relations and psychological contracts (Robinson, 1996: 576). Organizational

trust is examined in three sub-dimensions. These dimensions are: trust in management, trust in colleagues and trust in the workplace (Aktuğ, 2016: 109). Trust in colleagues, which is the sub-dimension of organizational trust; It includes beliefs that colleagues will act fairly, reliably and ethically in matters in which they are competent (Yasrebdoost, 2022: 33). In other words, trust in colleagues is expressed as employees' beliefs in the competence, fairness and exhibition of ethical attitudes and behaviors (Uslu and Şimşek, 2020: 7).

In the light of definitions trust in colleague requires being vulnerable and taking some risk in organisations. Especially in crisis situation always there will be some uncertainty and high risk potential in organizations. Trust in colleagues may balance taking risk and performance during risky times such as crisis. In crisis, the higher the trust in colleagues, the higher the performance will be in short.

1.4. The Relationship Between Crisis Management, Job Performance and Trust In Colleagues

In the literature, a generally positive relationship has been identified between crisis management practices and Job performance. In a study, it was concluded that crisis management practice has positive effect on business performance and crisis management practices have a positive effect on business performance (Acuner and Ergin, 2022: 409).

Another study concluded that flexible management practices applied during crisis periods in the production sector increased performance (Zerenler, 2003:99). In another study on the effect of crisis management on performance in businesses, a positive relationship was detected (Alzoubi and Jaaffar, 2020: 394; Bian, Zhang and Mao, 2021: 6), and it was also concluded that effective crisis management increases business profitability (Al-Ameedee and Abd Alzahrh, 2021: 57). In the light of studies, crisis management system in a workplace proved to have effect on work performance. In this context, in line with what was stated above, the first hypothesis of this study was established as follows:

H1: Crisis management has a positive effect on job performance,

It is stated in the literature that there is a positive relationship between crisis management and organizational trust (Mishra, 1996: 12; Tüzün, 2007: 105), but no research has been found on the effect of crisis management on trust in colleagues, which is the sub-dimension of organizational trust. It is considered that this research will be the first study in the field on the effect of crisis management on trust in colleagues.

Considering that crisis management activity is a team activity; the trust of this team in their colleagues is very important when mentioned about crisis management, even may be fatal sometimes. Because the decisions that need to be taken during the crisis period carry high risks due to the prevailing uncertainty in the environment. In this context, it is stated in the literature that there is a positive relationship between crisis management practices and trust in colleagues (Györffy, 2018: 71), but it is obvious that this trust will not be formed overnight (Khodarahmi, 2009: 525). A study conducted on the subject during the pandemic period found a positive relationship between organizational trust and crisis management practices (Bengtsson and Brommesson, 2022: 489). In a study on the relationship between crisis management practices and trust in colleagues, these two concepts were found to be related (Şahin, 2016: 238). It is evaluated that If in a workplace there is a contingency plan and readiness for crisis situation such as in military organizations. This readines and excercises enhance crisis management quality and mutual trust in

colleagues in an organization. It is estimated that a well-organized crisis management system and practices can positively affect the trust in colleagues. In this context, in line with what was stated above, the second hypothesis of this study was established as follows:

H2: Crisis management practices have a positive effect on trust in colleagues,

According to some researchers; The more employees trust their colleagues and management, the more they will focus on their duties rather than protecting their rights (Colquitt, Scott, LePine, 2007: 910). In a study, it was determined that workplace friendship affects employee performance by 41% (Uluçay and Zengin, 2020: 46). In another study, it was found that the relationship between team trust and team performance was strong and positive. In other words, it was evaluated that the stronger the team's common perception of trust, the higher the team's performance will be (Morrissette and Kisamore, 2020: 11; Györfy, 2018: 56). There are many studies in the literature on the positive effect of trust in colleagues on performance (Uslu and Şimşek, 2020: 11; Turhan, Köprülü and Helvacı, 2018: 53; Hassan, 2011: 106; Aktuğ, 2016: 265). In this context, in line with what was stated above, the third hypothesis of this study was established as follows:

H3: Trust in colleagues has a positive effect on job performance,

As mentioned H1, generally there is a positive relationship has been identified between crisis management practices and Job performance (Acuner and Ergin, 2022: 409; Zerenler, 2003:99; Alzoubi and Jaaffar, 2020: 394; Bian, Zhang and Mao, 2021: 6). But in literature, no research has yet been found on the mediating role of trust in colleagues in the effect of crisis management on job performance. It is evaluated that this research will be the first in the field on the effect of crisis management on business performance and the mediating role of trust in colleagues. As mentioned before trust in colleague requires being vulnerable and taking some risk in organisations. During crisis situation, in prevailed high risk and uncertainty duration, trust in colleagues may balance taking risk and performance. So, trust in colleagues may play mediating role in the effect of crisis management on job performance. In this context, the fourth hypothesis of this study was established as follows:

H4: Trust in colleagues has a mediating role in the effect of crisis management on job performance.

2. METHOD

The research method, which is a quantitative study, is created based on theory and empirical research to determine the effect of crisis management practices in the media sector on the job performance of employees and the mediating role of trust in colleagues is presented below.

2.1. Sample

The universe of the research consists of employees working in the media sector in Ankara. The sample of the research consists of subjects generally selected from employees working in the media sector in Ankara. In this context, it is planned to conduct a survey to a total of 600 people randomly selected by convenience sampling method. Of the surveys sent, 298 were returned (49.6%) and 278 were found suitable (46.3%) for analysis. This research may be accepted as local, so it may not reflect the perception of all media workers of in country or in the world.

In the extreme value analysis, 6 data sets that disrupted the normal distribution of the variables were removed and the questionnaire filled out by 270 participants was included in the analysis. The sample group for the study consisted of a total of 270 employees, 36 women (13.4%) and 234 men (86.6%) working in the media sector in Ankara. 152 of the sample group are married (56.2%), 118 are single (43.8%), 28 (10.3%) have high school degrees, 14 (5.1%) have associate degrees, 169 (62.5%) have bachelor's degrees, and 49 (18.4%) have master's degrees, 10 and 10 (3.7%) have doctoral degrees. The average age of the sample is 32.83; The average working period was determined as 12.67 years.

2.2. Scales

The survey method was used as a data collection tool in the research. Cronbach's alpha reliability coefficients of the scales were analyzed with the SPSS package program, and confirmatory factor analyzes were analyzed with the AMOS program.

Information on the scales used in this research, which aims to determine the effect of crisis management practices (CM) in the media sector on individuals' job performance (JP) and the mediating role of trust in colleagues (TIG) in this effect, is given below:

a. Crisis Management Scale (CM). A 23-item scale is developed with three-dimensional structure including before, during and after the crisis by Çalışkan (2020: 115) was used to determine the perceptions of participants in the media sector towards crisis management. As a result of the reliability analysis of this scale, the Cronbach alpha reliability coefficient of the scale was found to be .92. In the study, confirmatory factor analysis was performed to test the construct validity of the scale, and it was determined that the data was compatible with the single-factor structure of the scale. The goodness of fit values of the scale are presented in Table 1 along with those of other scales. As a result of the reliability analysis, the total Cronbach alpha reliability coefficient of the scale. It was found to be .98.

b. Trust In Colleagues Scale (TIC). The 7-item scale developed by Çalışkan (2021: 52) was used to determine the perceived levels of Trust in Colleagues of employees working in the media industry. As a result of the reliability analysis of this scale, the Cronbach alpha reliability coefficient of the scale was found to be .91. In the study, confirmatory factor analysis was performed to test the construct validity of the scale, and it was determined that the data was compatible with the single-factor structure of the scale. The goodness of fit values of the scale are presented in Table 1 along with those of other scales. As a result of the reliability analysis, the Cronbach alpha reliability coefficient of the scale was found to be .93.

c. Job Performance Scale (JP). For the first time, the 11-item job performance scale with two dimensional structure including task performance and contextual performance is developed by Çalışkan and Köroğlu (2022: 191) was used to determine the job performance of participants in the media sector. Reliability coefficient of the scale. It was determined as 87. The goodness of fit values of the scale are presented in Table 1 along with those of other scales. As a result of the reliability analysis, the total Cronbach alpha reliability coefficient of the scale. It was found to be .81.

Table 1: Goodness of fit values of the scales as a result of confirmatory factor analysis

Variables	X ²	df	CMIN/ DF ≤5	GFI ≥.85	AGFI ≥.80	CFI ≥.90	NFI ≥.90	TLI ≥.90	RMSEA ≤.08
1. CM	127.5	26	4.96	0.94	0.89	0.94	0.93	0.92	0.07
2. TIC	36.8	1.71	1.89	0.95	0.97	.94	.93	.94	0.06
3. JP	6.54	2	3.18	0.99	0.96	0.99	0.99	0.98	0.06

Note: Goodness-of-fit value ranges are arranged according to “acceptable” standards.

2.3. Findings

Pearson correlations were calculated to determine the relationships between variables (Table 2). Reliability findings are also presented in parentheses at the end of the lines in the table. As a result of the analysis; It is seen that the job performance of employees has a positive significant relationship with crisis management as the independent variable and trust in colleagues, which is determined as the mediating variable.

Table 2: Correlation values between variables

Variables	Ave	SD	1	2	3	6	7
1. CM	3.32	.72	(.98)				
2. TIC	3.58	.84	.64**	(.93)			
3. JP	4.48	.73	.57**	.51**	(.81)		

Note: Cronbach Alpha reliability coefficients are shown in parentheses.

* p<.01, ** p<.001,

Within the scope of the mediation test, in the first stage, the relationships between the independent variable crisis management and job performance were examined. In the first step of this stage, it was observed that CM significantly affected IP ($\beta = .57, p < .001$). In the second step, the effect of CM on TIC, was investigated as a mediator. As a result of the analysis, it was determined that CM significantly affected TIC ($\beta = .64, p < .001$). In this step, the effects of TIC, whose mediation was investigated, on JP were also reported. It was found that TIC significantly affected JP ($\beta = .51, p < .001$). In the last step of this stage, CM and TIC, which was investigated as a mediator, were analyzed together and their effects on JP were examined. As a result of this analysis, when CM was analyzed together with TIC, its effect on JP continued and decreased ($\beta = .39, p < .001$), and the effect of TIC on JP continued ($\beta = .22, p < .04$). After these conditions were met, the Sobel test was performed to confirm the mediation effect and Sobel (z) was found to be significant ($z = 6.4, p < .001$). This finding shows that TIC plays a partial mediating role in the effect of CM on JP. In this case, the test result of the hypotheses results as in Table 3.

Table 3. Test Result of Hypotheses

Hypotheses	Accepted/Rejected
H1: Crisis management has a positive effect on job performance,	Accepted
H2: Crisis management practices have a positive effect on trust in colleagues,	Accepted
H3: Trust in colleagues has a positive effect on job performance,	Accepted
H4: Trust in colleagues has a mediating role in the effect of crisis management on job performance.	Accepted

DISCUSSION AND CONCLUSION

In the research, it was determined that crisis management positively affects job performance, crisis management practices positively affect trust in colleagues, trust in colleagues positively affects job performance, and trust in colleagues has a partial mediating role in the effect of crisis management on job performance. In this context, all hypotheses were supported. This situation is comparable with the findings of other studies in the literature (Acuner and Ergin, 2022: 409; Zerenler, 2003: 99; Alzoubi and Jaaffar, 2020: 394; Bian, Zhang and Mao, 2021: 6; Al-Ameedee and Abd Alzahrh, 2021: 57; Colquitt, Scott, LePine, 2007: 910; Morrissette and Kisamore, 2020: 11; Gyórfy, 2018: 71; Khodarahmi, 2009: 525; Bengtsson and Brommesson, 2022: 489; Şahin, 2016: 238).

In addition, since there is no research can be found in the literature, in the media sector, on the effect of crisis management practices on trust in colleagues and the mediating role of trust in colleagues in the effect of crisis management practices on employees' job performance, so it is thought that the research fills the gap in these two areas.

The research was conducted for media employees working in the region after the "6 February 2023 earthquake in Kahramanmaraş / Türkiye", which country calls the "disaster of the last century". In this process, media workers, whose normal life is already full of hustle and bustle, have to be able to perform their duties, especially considering the period until order is established in the region and basic needs such as eating, drinking, sink and shelter begin to be met; The impact of organizational management of the crisis process, organizational support, organizational trust and trust in colleagues on business performance coincides with sectoral realities.

The research results, which in the media sector, considered important in terms of determining the effect of crisis management practices on trust in colleagues and the mediating role of trust in friends in the effect of crisis management practices on employees' job performance, supported the predictions made before the research. For that reason it seems very important for media sectors and workers to support media workers or colleagues especially during crisis times for best performance.

The research has some limitations. The first of these limitations is that the research was generally conducted for Ankara media workers. The second limitation is that selected 600 people have been sent to attend the survey, but almost half is returned, so the rest of them (302 questionnaire 49.6% for analysis) can not be reflected to survey. The third, the time to complete the research was extended due to the busy work tempo of media workers and their not being in a fixed place. It is thought that it would be important to conduct similar studies in larger numbers in different sectors. However, it is thought that conducting new studies by adding different mediator and regulatory variables to determine the relationships

between crisis management and employee performance will contribute to the literature. It is evaluated that the results of the research will contribute to the literature as it is the only study that examines the effect of crisis management practices in the media sector on trust in colleagues and the mediating role of trust in colleagues in the effect of crisis management practices on employees' job performance.

REFERENCES

- Acuner, E.,& Ergin, E. (2022). Covid-19 Küresel salgın sürecinde turizm işletmelerinin kriz yönetim uygulamaları ile işletme performansı arasındaki ilişkide iyimserliğin düzenleyici rolü: TR90 bölgesi örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 21(1).
- Aksu, A. ve Deveci, S. (2009). İlköğretim okulu müdürlerinin kriz yönetimi becerileri, *e-Journal of New World Sciences Academy*, V.: 4, No: 2, Article Number: 1C0034, 448-464,
- Aktaş, H.,& Şimşek, E., (2014), Örgütsel sessizlik ile algılanan bireysel performans, örgüt kültürü ve demografik değişkenler arasındaki etkileşim, *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(28), s.24-52.
- Aktaş, K. (2023). Savunma yönetiminde kriz yönetimi ve kriz iletişimi, (Ed. Kara, A. Ve K.Baş), Savunma yönetimi disiplinlerarası bir yaklaşım, *Atlas Akademik Basım Yayın*, Ankara, 177-208.
- Aktuğ, M. (2016). *Örgütsel adalet ve örgütsel güvenin çalışan performansı üzerine etkisi* (Master's thesis), İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aktürk, H. (2019). *Algılanan örgütsel desteğin, çalışanların örgütsel bağlılığı ve iş tatmini üzerindeki etkisi: Türkiye'de ana-akım medya çalışanları üzerinde uygulama*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Akyüz, B. (2012), *Hizmetkâr liderlik davranışlarının örgütsel adalet, örgütsel vatandaşlık davranışları ve performans üzerine etkisi: Eğitim sektörü üzerinde bir uygulama*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü.
- Al-Ameedee, I. M. R.,& Abd Alzahrh, H. O. (2021). The role of creativity and business performance on crisis management: evidence from Iraqi listed companies. *International Journal of Economics and Finance Studies*, 13(2), 45-64.
- Alzoubi, R. H.,& Jaaffar, A. H. (2020). The mediating effect of crisis management on leadership styles and hotel performance in Jordan. *International Journal of Financial Research*, 11(4), 384-397.
- Aydın, A. H. (2010). *Yönetim bilimi*, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Barlı, Ö. (2010), *Davranış bilimleri ve örgütlerde davranış*, 4.Baskı, Ankara.

- Bengtsson, R., & Brommesson, D. (2022). Institutional trust and emergency preparedness: Perceptions of Covid 19 crisis management in Sweden. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 30(4), 481-491.
- Bian, Q., Zhang, X., & Mao, Q. (2021). The more actions, the higher the performance evaluation? Evidence from the crisis management of COVID-19 in China. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 60, 102281.
- Bilgin, L., Taşçı, D., Kağnıcıoğlu, D., Benligiray, S., & Tonus, H. Z. (2011), İnsan kaynakları yönetimi. (Ed. Ramazan Geylan), T.C. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Colquitt, J. A., Scott, B. A., & LePine, J. A. (2007). Trust, trustworthiness, and trust propensity: A meta-analytic test of their unique relationships with risk taking and job performance. *Journal of applied psychology*, 92(4), 909-927.
- Costa, A. C. (2003). Emerald Article: Work team trust and effectiveness. *Personnel Review*, 32(5), 605-622.
- Çalışkan, A. (2021). Örgütsel güven bir ölçek geliştirme çalışması. *Antalya Bilim Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 42-59.
- Çalışkan, A. (2020). Kriz yönetimi: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 106-120.
- Çalışkan, A. & Köroğlu, E. Ö. (2022). Job Performance, task performance, Contextual performance: Development and validation of a new scale. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(2), 180-201.
- Dinçer, Ö. (2007). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Ekinci, H., & Ferit, İ. (2006). Kriz yönetiminde insan kaynaklarına psikolojik desteğin önemi ve Kayseri tekstil sektöründe bir araştırma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (12), 39-54.
- Göksu, T., Çevik, H. H., Filiz, O., & Gül, S. K. (2011). Güvenlik yönetimi, *Seçkin Yayınları*, Ankara.
- Gyórfy, D. (2018). Trust and crisis management in the european union an institutionalist account of success and failure in program countries. *Springer Books*.
- Hassan, M. (2011). *Örgütsel güvenin, örgütsel bağlılık, örgütsel vatandaşlık davranışı ve çalışan performansı üzerindeki etkisi: Bankacılık sektörü üzerine bir araştırma*. (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Jaques, T. (2007). Issue management and crisis management: An integrated, non-linear, relational construct. *Public Relations Review*, 33(2), 147-157.
- Katz, D. & Kahn, R. (2015). The social psychology of organizations. In *Organizational Behavior* 2 (pp. 152-168). Routledge.
- Khodarahmi, E. (2009). Crisis management. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, 18(5), 523-528.
- Massey, J. E., & Larsen, J. P. (2006). Crisis management in real time: How to successfully plan for and respond to a crisis. *Journal of Promotion Management*, 12(3-4), 63-97.

- Mayer, R.C., Davis, J.H., & Schoorman, F.D. (1995). An integrative model of organizational trust. *Academy Of Management Review*, 20(3), 709-734.
- Mishra, A. K. (1996). Organizational responses to crisis: Trust in organizations. *Frontiers Of Theory And Research*, 261-287.
- Morrisette, A.M., & Kisamore, J.L. (2020). Trust and performance in business teams: A metaanalysis: Team performance management. *An International Journal*, 26(5/6), 287-300. <https://doi.org/10.1108/TPM-02-2020-0012>
- Motowidlo, S. J., & Van Scotter, J. R. (1994). Evidence that task performance should be distinguished from contextual performance. *Journal of Applied Psychology*, 79(4), 475-480.
- Pearson, C. M., and Clair, J. A. (1998). Reframing crisis management, *Academy of Management Review*, 23, 59-76.
- Robinson, S. L. (1996). Trust and breach of the psychological contract. *Administrative Science Quarterly*, 41(4), 574-599.
- Spradley, R. T. (2017). Crisis communication in organizations. *The International Encyclopedia Of Organizational Communication*, 1-12.
- Sucu, Y. (2000). *Kriz Yönetimi*, Elit Yayıncılık, Ankara.
- Susskind, A. M., Kacmar, K. M., & Borchgrevink, C. P. (2003). Customer service providers' attitudes relating to customer service and customer satisfaction in the customer-server exchange. *Journal of Applied Psychology*, 88(1), 179- 187.
- Şahin, B. (2016). Kriz yönetimi sisteminin verimliliğinin yapısal eşitlik modeliyle değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 56, 229-241.
- Thang, N. N., Quang, T. & Buyens, D. (2010). The relationship between training and firm performance: A literature review, *Research and Practice in Human Resource Management*, 18(1), 28-45.
- Turhan, M., Köprülü, O. ve Helvacı, İ. (2018). Örgütsel güven ile bireysel iş performansı arasındaki ilişki. *Siyaset Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 47-55.
- Tüzün, İ. K. (2007). Güven, örgütsel güven ve örgütsel güven modelleri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2007(2), 93-118.
- Ulmer, R. R., Sellnow, T. L., & Seeger, M. W. (2022). *Effective crisis communication: Moving from crisis to opportunity*. Sage Publications.
- Uluçay, E., & Zengin, Y. (2020). İşyeri arkadaşlığı ve işgören performansı arasındaki ilişki: Bir araştırma. *Turkish Business Journal*, 1(1), 29-50.
- Uslu, O. & Şimşek, A. (2020). Çalışma arkadaşlarına güven ve psikolojik iyi oluşun çalışanların iş performansına etkileri. *Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 6-12.
- Yasrebdoost, H. (2022). *Örgütsel adalet ve örgütsel güvenin çalışan dayanıklılığı üzerine etkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.

Zerenler, M. (2003), *Kriz dönemlerinde işletmelerin üretim süreci esnekliğinin şirketlerin performans ve yaşam sürelerine etkileri üzerine bir araştırma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya.

INTERNET REFERENCES

<https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2022/turkey/> erişim tarihi: 12.

05. 2024

<https://sozluk.gov.tr/> erişim Tarih:19.05.2024

8.02.2024.